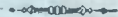

177 18012. 28. 1885
ს. 28

ივერია

1885

№ XI, ნოემბერი.

თბილისი.
ექვთიმე სულაძის სტამბა.
1885

შინაარსი:

I. მოძღვარი, მოთხრობა ა. მონხუბარძისა. (შემ- დგო)	3
II. სახალხო ლექსები (ხეშა შეკრებილი ა. მ — სავან)	49
III. ნაამბობი არტემ არარატელისა საქართველოს მდგომარეობაზედ მე XVIII საუკ. დამლეკს. (მა- სალა ისტორიისათვის) (დასასრული) თარ. ზ. ანკუ- ჯანიძისა.	53
IV. სახალხო ლექსები (შეკრებილი ზემო ქართლში ა. ნათამისავან)	70
V. თეატრის მსახური, კობჯეს მოთხრობა (ფრან- ციულიდამ), თარგ. ან. თუმანიშვილისა.	72
VI. * * * (ლექსი) ცახელისა.	85
VII. წინასიტყვაობა «ქართლის-ცხოვრების» მეორე ტომისა მ. ჯანაშვილისა	87
VIII. პედაგოგიური მოსაზრებანი საიდგან და როგორ უნდა დაიწყო მასწავლებელმა წერა-კითხვის სწავ- ლება დედა-ენაზედ.	107
IX. განცხადებანი გაზეთების გამოცემაზედ 1886 წელს. და განსაკუთრებული დამატება: თბილისის და ქუთაისის თავად-აზნაურობის ხანგის განცხადებანი მამულების შესახებ.	

ივერია

საოლითიო და სალიტერატურო
შუკნალი

წელიწადი მეცხრე

№ XI

თბილისი

ქ. ხელაძის სტამბა, საპიორის ქუჩაზე თავის საკ. სახლში
1885

6 063

Дозволено цензурою, Тифлисъ 16. Ноября 1885 г.

— გვეყოფის. მოკლედ მიუგო მოძღვარმა და განაგრძო: —
 ამით თუნდა ღუნის უწამლებ. ქალი წამოდგა და სხვა ბაღასი
 მიუტანა.

მოხუცი ისევე თავის საქმეს შეუდგა და ქალი კი «სატო-
 ლე» *) ქსელს ჩაუჯდა და ქსოვა დაუწყო. ჩამოვარდა ისევე სი-
 ხუმე. რადგანაც სახლში ვეკლანი გახუმიდენ და გარედან თით-
 ქოს ბუნებაც მოღალუღიყო და შესეკნა.

ერთბამად ბოროტად დასწივლა ქარმა, იელა და ვეკლა-
 ფერი განათა, თითქოს ჭეჭნს ცეცხლი წაეკიდათ და მოისმა
 გამედგრებელი გრგვინვა; წამოვიდა შხაზუნა, მოუსკვნარი, კო-
 გებრივი წვიმა და მას მოჭყვა გადმონგრეულის მთის გრიალი.
 გაქანდა თავ-ჭეე სეობაში და საერთო დაფრეებულს ხუილში
 სან გამოშეებით მეტის სიძლიერით ისმოდა ფრიალოზედ გა-
 დავარდნილის ღოდის დაცემა.

ქალი შეერთა, ზირჯვარი გადაიწერა და წარმოსთქვა:

— ტილი, რა ლამა?!
 — ჯოჯოხეთია, ჯოჯოხეთი! წარმოსთქვა მოძღვარმა, და
 დაუმატა: — ბეჯითად უბედურებს რასმე მოასდენს.

— დაისსენ, მეუფეო, ყოველი სული გაჭირებებისგან! სთქვა
 ქალმა.

— ამინ. დაუმატა ანოფრემ და ისევე საქმეს შეუდგა.

ავდარი არა სწყენარდებოდა და ქარიშხალი ზეზუნს უმა-
 ტებდა. თითქოს ხალხი უნდა დაეწმუნებინა, რომ არ მოღა-
 ლუღიყო და ძალა კიდევ ჭქონდა.

— ცა გასკდა, თუ რაი მოუვიდა? გაწვიტა სიხუმე მოძ-
 ლვარმა.

— გონჯა გაკვდარდა, მიუგო ქალმა და განაგრძო: —
 წულები ადიდების და შენ კი წასულა გინდა.

* «ივერია» № 10, 1885 წ.

*) ტოლის მატყლისაგან გაკეთებულს საჩოხე შალს ეძახიან.

— რაი უფოთ?.. სულ უფლის ნებაა. დამშვიდებით წარმოსთქვა ღვთიურმა. — ავდარი ვერ დამადნობს და დაჭრილებს ვი შევლას უნდა.

— თუ ვი შენ მოჰქვამები, დაიწყო ქალმა, მაგრამ მოძღვარმა გააწყვეტინა.

— ვერ სსვა და მერე შენი თავი... იზრუნე სხვისთვის, რათა სსვანიც შენთვის მზრუნველნი იქმნენ... ღმერთი დიდია და გულ-ღმობიერი, რწმუნებით სთქვა მოხუცმა და ბალსს სრესა დაუწყო.

— ამაღამ წახვალ? ჰკითხა მცირე სინუმის შემდეგ მუყვალამ.

— ამაღამ... რაი გინდოდა?

— არც რა... მაგრამ... შეტეხსდა ქალი.

— მაგრამ რაიღა?

— გათენებამდის მოგეტადნა?

— რაისთვი?

— იმისთვი რომ... აღარ გაათავა ქალმა.

— სთქვი და, რაღა. მცირე მოლოდინის შემდეგ უთხრა მოძღვარმა.

— ბნელა და გზას ვერ გაიგნებ... ავდარი გზას დახრამადა, ხეებში წუალი ღორღს ჩაიტანდა და მთადგანაც ქვა გორავს.

— ბნელა, მაგრამ უნდა წაიდე... ჩემის მიზნით რომ დაჭრილი ვინმე მოკვდეს, უფალს რაი-ღა პასუხი მივცე?

— ახა რაი გითხრა. ღვთის პირით ლაპარაკობ... სხვა კვლარა მოახერხა-რა მუყვალამ და მსოლოდ ესლა დაუმატა: — უფალმა ხელი მოგიმართოს!

— შეიღია მუყვალაუ დაჭრილი... შეიღი კაცი მიმულის, ისე რომორც სულის ცხონებას... იქნება შეიღივეს ცოდვით და-

ტვირთული სული მოძღვარს-და მიეღოს. შემოდინ დაჩ-
ხენა?

— არა, არა, ღვთის მადლმა!... წადი, წადი სულაჩ იგვიან-
ნებ... მე თაკადაც რომ შემეძლოს, გამოგვეუბოდი!

მოხუცმა გაბწეინებულმა სხსით შეხედა და თვალებზედ
სისხარულის ნათელი დაადგა. მივიდა ქალთან და თავზედ ხელი
დაადო.

— მეუფეო! წარმოსთქვა იმან. — ღირს არს მუშავი სასუიღ-
ლისა. მოხედენ!

შემდეგ მივიდა ჯვართან, რამდენჯერმე მუხლი მოუყარა,
გადიწერა ზირჯვარი და წასასვლელად მზადება დაიწყო.

სანამ მოხუცი სამგზავრო ტანისამოსს იცვამდა, მუყალა
ტყავის ჰატარა ხანთაში ულაგებდა წამლებს და ჭკილობის-
თვის საჭირო იარაღს.

— აბა, ქალაე! მოჩხი, თორემ მიგვიანდების.

— აი, მზადაა. უზასუსა ქალმა და ჩანთა ქამარზედ ჩამოჭ-
კადა.

შემდეგ გაუშვირა ხელები, დახარა თავი და მოძღვარს
ლოცვა-გუერთხევა სთხოვა.

— შვილო, ილოცე ცოდვილთა და მწუხარეთათვის...
ზრუნვა ხალხისთვის, უბედურს შეებას მისცემს. უთხრა მო-
ხუცმადა ზირჯვარი გადასწერა.

ქალი ემთხვია ხელზედ, კარებამდის მიაცილა ონოფრე და
უკანასკნელის გამოსაღების შემდეგ წენარად და გრძობით
წარმოსთქვა:

— ღმერთო, შენ მოხედე დაჭრილებს, ღმერთო, ხელი მო-
უძირთე მათთვის მზრუნველთა, ღმერთო, მშვიდობით მიხეუნე
ჩემი მოძღვარი.

ქალმა გადიწორა პირველად და ოთახს ლაგება დაუწყო. მალე მოასურნელა იქაურობა და საკმაოდ მოღალტულმა ძილის მოახლოება იგრძნო. შეასხვია ცუცხელი, გაისადა ტანთა და ის იყო ხელი აიღო, პირველად უნდოდა გადაეწორა, როდესაც გაუნძრევლად გაშეშებული დაჩნა.

მას მოესმა, თითქოს ვარს კილაცა მოაწვაო, მაგრამ მაშინვე ქარის წივილი გაისმა და დაწყნარებით წარმოსთქვა:

— ტიადი, რა ღამეა?! ღმერთმა ქნას, რომ მშვიდობიანად გაიაროს!

გადიწორა პირველად და თვალები მოხუჭა. მაგრამ საკვირველი ეს იყო, რომ ძილი ერთბაშად გაუერთა და ათასმა საგონებულმა წაიღო.

ქალი ვერ მიძვიდარიყო, რა მიზეზით არ ეძინებოდა, რადგანაც ამ წუთის წინეთ კინაღამ ზეზეურ წაიჭრა, იქამდის დაღალვასა და მოსვენების საჭიროებასა ჰგრძნობდა.

ეს არ იყო შიში მარტოობისაგან აღძრული, რადგანაც მანუკლად მარტოობაში ერთხელ არ ყოფილიყო და არა ერთხელ ზირისპირ შეხუდროდა განსაცდელს.

ეს არ იყო, არც მეტისმეტად დასუსტებულის ადამიანის ძილის გაკრთობა, რომელიც მარტოებს უდუნებს და სასარგებლო განსვენების საშუალებას უსზობს. მაშ რა უნდა ყოფილიყო?

ამას თითონ მანუკლაც ვერ გეტყუდაო. ისა გრძნობდა მსოფლოდ, რომ ძილი უნდოდა და ვერ დაეძინა; დამშვიდება უნდოდა და გული რაღაც გამოუჭკვეველს ცანცანში იყო. მოკლოდა რაღაცას, მაგრამ რას?

მანუკლა დიდი ხანია ჭკუენისთვის მკვდარი იყო, განშორებოდა სოფლის ვნებას და, თუმცა ჭკუენად დადიოდა, მაგრამ ჭკუენის ფუფუნებისთვის აღარ ეცალა.

ამ ქალს მოეკლა, ჩაეძარსა ყოველისთერი, რაც კი ხორცს სიტკბოების ნეტარებას აძლევს, უარ-ყო კანის უტკბილესი მოთხონილებანი და ხორცის მოძველები—სულის აძაღლებას და დიდებას შესდგომოდა.

მაშ რაღა უნდოდა?...

არ იცოდა, მაგრამ მოლოდინი კი ქჭონდა რიდასიცა და ეს მოლოდინი არ იყო გულის ნაზად მჩხველი, მისი დამყვავებელი და ნეტარების შქადნელი.

ის ელოდა რაღაცას, რომელიც გულსა ლევდა, უსიამოვნობას აღუძრავდა და გამოურკვეველობაში ჩავარდნიდას, რაღაცა უბედურება თითქოს უურთან ბორბლად დასწახოდა.

მაგვალა უძლურნი შექნილიყო სუფით; მაგრამ კიდევ მოისმა კარების მოწოდის ხმა. გაჩუმდა... არავის არის... ამოისუნთქა მაგრად და ძალად გამოიწვია ის, კინც ისე გამოჩნებოდა.

წუთს შემდეგ ქალი დაწინარებით სუნთქავდა, რადგანაც დამშვიდებულს განსვენებას მისცემოდა.

დაწინარდა ყოველისთერი და გაჩუმდა, მხოლოდ ქარი არ ისვენებდა და ძალად აძარითულს ასის წლის ხეებს თავს ზნკეინებდა. ხანდისხან მთებს შეწვევებულნი წამოტრიალდებოდა და გამედგრებული ამოქვაბულის კარს მიაწოდებოდა. ქუხილი ზღარ ისმოდა, მაგრამ მოჭმუსენილს ცაზედ ჟერ კიდევ ელავდა და ანათებდა წარსულის ავღრით მოოხრებულს მიდამოს. თვით პირუტყვებიც კი თავ თავანთ სოროში მიმალულ-თეგენ და გზაზედ გამოხედვა ჟერ ჟერ გაბედნათ.

კრთბაშად ილა კიდევ და ქოხის კარი გაშუქდა. გამოჩნდა მოჩვენებად ცოცხალი კაცი, რომელიც ნაბაში გასვეული და ექვ ვლდეს მიჭუნტოდა. მობრუნდა, მოტრიალდა ქარიშხალი

და ისევე ქაოსის კარს მიუარდა. მის ძალას, თუ სხვა რომელი-
სამე შემთხვევას ვეღარ გაუძლო კარებმა, გაეღო და აქამდის
შეუმჩნეველი ნაბიჯიანი განქრა. მიწა გაუსკდა და თან ჩაიტანა,
თუ ფართოვანს მავნეთ გადაჭრული ქარს გაჭევა, კარც ვერ
იტყობდა.

ჩაბნეულა და ჩაიხურა. ბუნებამ ისევე გამკვირვებულად
ღრიალი დაიწყო, ცას ტრემლი ნაკადულად გადმოსცვივდა და
ქარმა გლოვანობის გოდება და ზუსუნია დაიწყო... მტინე სხ-
ნიც და მას შეუერთდა კვილი დონე-მისდილის ქაღისა...
სმა ქარმა გაიტაცა უღრიალით და ვინ იცის, საით გადაქმანჯა-
კიდეკ სმა კვილისა და ზედ მოჭევა დამაფრუებელი დაჭეკება-
იფეთქა ელვამ და ჭკვეანა უფსკრულში გაეხვია...

XV

მოკრე დღეს დილით, ყველაფერი დამშვიდებული იყო და
შეუბრალებელს გამკვირვებულს ბუნებას გული მოკბრუნებინა.
მოწმენდილი ცა გაკრიალებულიყო და მზის სსივი მთის წვე-
რებს შესთამაშებდა. მართალია, მოკბრუნებული და განადგურე-
ბული დედა-მიწა მწუსრად გამოიფურებოდა, მაგრამ მზე მხიან-
რულად ამოდიოდა და რითქოს ნუგეშის მისაცემად დასძა-
ხნოდა:

— ნუ სწუსხარ! კიდეკ შევიძლებ შენს გაბობას, შენს გა-
მშენიერებას. მთის სურნელოვან კველუტო, მოსრესილო წარ-
სულის დამის შეუწყალებლობით მისწლომდა ეს სმა და იმე-
დით გაბრწყინებულთ ნაზი თაკები წამოკეთო, განარკებული-
სახე გამოკინათ. ქაოსის ჭკვეით ფერდღოზედ გამოჩნდა რამდენ

ჩემე კაცი, რომელიც გამოქვამულისკენ მოდიოდა... მათ შორის იცნობდით მოძღვარსაც თავის გათეთრებულის წვერითა და თმითა, რომელთაც მზის სხივი ვერცხლის ფრად აბჯერებდა.

ეველამ მოაღწია ქოხთან მასლობლად მდგარს ხესა, რომლისთვისაც ქაჩიშხალს თავისი ნიშანი დაედო და იქ დასდენ.

ეველამ თავისუფლად ამოისუნთქა იმ საეღმო ადგილას, რადგანაც სეკდა მომცველის დამის შემდეგ, გაგაშვამუბულს დღეს ფასი უორკვედებოდა. მართალია, ბუნება წუსელ მკაცრად მოჭქტეოდა ეველას, შეუბრალულად დაეხატრა ეველაფერი, მაგრამ წყრომა დღეს მოწყალებად გადაეჭტევა, მობუსულ-დაღვრებელი მიწა კეკლუტ პატარადად მოერთო.

ეველანი ლაყდანდარბდენ, ხუმრობდენ და კეკლუტად გალიმბულს ბუნებას სიამოგნებით შესცნოდენ. მათ შორის მხოლოდ მოხუცი დაღონებულყო, დაიუქრებულყო და რალაწა უგუნებლობაში ხაკარდნილიყო.

— თუ არ დაილაყო? მიუბრუნდა ერთი მთიულთაგანი, რომელმაც მოწყენა შეამჩნია.

— არ ვიცი, ღვთის მადლმა და უგუნებოთ ვი რასმე ვარუზას-უხა მოძღვარმა.

— ავად-მყოფებთან როდის-ღა წასვალ? ჰკითხა ვილატამ.

— ამაღამ არს უნდათ-რა და ხვალ, თქვენ რა დაბრუნდებით, ერთად წავიდეთ. სთქვა მოძღვარმა, შესდგა მცირე ხანს და განაგრძო:— მაინც შორი გზა გაჭკსთ და აქ ვი რძალუმ წყარო არის, — მამ, ცოტა შენაურდით, თორემ გზაში მოგმოდებთ.

— ანა, შენი კვნესა მე, არ გვიინდა... სულ მუდამ ჩვენა ზატოვის-მცემელი ხარ. უზასუსეს თანამგზავრებმა.

— რაი ზატოვისცემა?... ზატოვი-ცემული მე ვარ თქვენგანა, რომ თქვენის წყალობით ვცხოვრობ.

— ეგ ჯა ანა, შენ რომ პირი დაგებანა და წყალიც ბატარაი დაგეფა, ღვთის მადლმა, გულს გიპოვიდა, ურჩია ერთმა.

— უზმორე, რაილა წყალისაა. წარმოსთქვა მეორემ.

— დალეკით ვი არ დაკლეკ და პირს ვა დავიბან. სთქვა მოხუცმა და მივიდა წყაროსთან, რომელიც იქვე მსიარულად კადმოჩუხჩუხებდა.

მოძღვარს სასე უხურდა და ცივის წყალს მიკარებამ რა-ოდენიმე სიამოვნება აგრძნობინა, მაგრამ გული მაინც ვერ გაუხსნა.

— ღვთის მადლსა, ერთად შეეკამოთ რამე... თქვენთან მეც გულს გადავაყოლებ, თორემ გონჯად რასმე ვარ.

— შენ იცი, შენა. ხათრი ველარ გაუტეხეს ონოფრეს, რომელმაც სიამოვნებით წამოიძახა:

— აი, ესლა კარგად შევიქნები! და გასწია შინისკენ.

მოხუცმა შეაღო გამოქვაბულის კარი და გაუკვირდა, რომ მაყვალა არ მიეგება. იფიქრა, რომ მეორე ოთახში იქნებოდა და იქით გასწია, შეიხედა და დაინახა, რომ ქალი თავის საგებელში იწვა და ნახადი თავზედა ჭქონდა წახურული.

— მაყვალაუ! წუნარად წამოიძახა მოხუცმა. — მაყვალაუ, გძინავს?

მოძღვარი დაატყუარდა, რადგანაც ქალი არ ინძრეოდა და შებრალებით წარმოსთქვა.

— ბენავს, უთუოდ წუსეღის აჩ ეძინა... იყოს, აჩ გავადვიებ.

ამ სიტყვებით, წყნარად და სიფრთხილით გავიდა ისევე პირველს ოთახში და საუზმის მზადება თავად დაიწყო და წუთს შემდეგ შინაური აჩაყი, პური, ყველა და მოხარშული ღორი მიჭქონდა სტუმრებისკენ.

საღსმა იცოდა, რომ მოძღვარს ვიღაცა უბედური ქალი ჰყვანდა შეფარებული, მაგრამ მისი ვინაობის გამოკვლევის გერავინა ჰბუდავდა.

— აჰ, ერთი ქალია მეჩვენს, უპატრონოა ბენავი და თავი ჩემს ქონს შემოათავრა. მისგლის უძალ დაიწყო ონოფრემ.— წუსეღის ავდაჩმა თუ აჩ მოასვენა.— მარტოკაი იყო და ესლავი დასძინებია.

— ბენავი, უპასუხეს სსკებმა, ჩამოართვეს ხოჩაგით სახსე სონხა და მიწდორსედ დადგეს.

— მეტად სშირი ეძინა, და ვეღარ გამოვადვიე. დაიწყო ისევე მოძღვარმა. — თორემ, ღვთის მადლმა, უკეთ დაგისვდებოდი.

— ღვთის მოწყალება მრავალია, შენი გენესამე, შენს უწუხებას ღირსნი აჩ ვართ... რაი გვინდა ამხედ მეტი? ერთხმად უპასუხეს სტუმრებმა და ყველანი სონხას გარს შემოუსდგნ. დაიწყეს პურის ჭამა და რამდენჯერმე მოიარა უანწმარა. არეით სახსე ჭურჭელი საკმაოდ მოზრდილი იყო, «შინაური» საკმაოდ მაკარი და გამამხიარულებელი სასმელი გამოდგა, მოძღვარი გულით ქართული და მამასადამე წესიერად მომღსენი; ყველა შეწითლდა, შეზარხომდა და სახე გაუღიმიდა.

პირველს ჭურჭელს მოჭყა მეორე, მეორეს მესამე ჯ გამძარტა

«სმურები» ე. ი. ლექსებად სიტყვის წარმოთქმა, რომელიც ისე ალაზათიანებს მთელთ სუფრას და სიცოცხლეს აძლევს.

საუჩმე სადილათ გადაიქცა, სადილი სამსრათ და როდესაც აიშალნენ, მზე საკმაოდ გადასრდიყო.

გუდამაყრელები მთაში მიდიოდნენ; სასოფლო საბალახე უნდა აეღოთ და, რაკი იქიდგან სკალ უნდა დაბრუნებულაყენ, მოძღვარმა პირაბა მისცა, რომ დაუცდიდა და უძითოდ სოფელში არ წავიდოდა.

სტუმრები გამოესალმნენ მასპინძელს და თავის გზას გაუდგნენ; მასპინძელმა კი ალაგა ჭურჭელი და სასლესეპს გასწია.

ონოფრეტ, ცოტა არ იყო, შეზახსოშეულაყო და ამისთვის წყნარად დილინებდა, როდესაც გამოქვამულში ფეხი შედგა.

— აჭუ, მყვალაუ! კარებიდგანვე დაიძხა იმან, რადგანაც წელანდელსავით ქალი ესლაც არ მოეგება და ეგონა, რომ ეძინა. — ამდენი ძილიც გავონილა?... ბეჩაუ! მზე გადიწვეკა.

რადგანაც ქალმა ვიდევ ზასუსი არ მისცა, მოძღვარი შევიდა და იმ ოთახში, სადაც წელან მწოლარე ქალი ნახა და შესკლის უძილვე შესდგა და უურება დაჭყო.

მაყვალა ისევე ისე გაუნძრეკლად იწვა, რომ ამას იტყოდით ერთის გვერდიდგან მეორეზედაც კი არ გადაბრუნებულა, ხელიც კი არ გაუქნევილა:

— ქალაუ, რაი შოგივიდა?... ავათ თუ არა ხარ? სცადა გამოლაპარაკება მოძღვარმა.

ზასუსად ისევე სამარის მსგავსი სიჩუმე ჩამოვარდა. ქალი არ შეინძრა.

— მაყვალაუ... მაყვალაუ! გაფითრდა მოწეტი და ცივმა

ოფელმა დასსა.—მაყვალაჲ! გაიმეორა იმან და რადაც აღშო-
თება იგონნო.

გაცნობული და რადენადმე შეშინებული მოხუცი მიუ-
ახლოვდა საგებელს და ნახადი მოუთმენელად გადასადა და
უკან მოწვევებულს მუხლები ჩაკეცა. გაფითრდა, გაყრყოლ-
და და პირისასხედ ხელები დაითარა. მთელს მის აჩსებას
დაეტეო წარმოუთქმელი მწუხარება.

მოხუცმა დაინახა სისხლი, რომელიც მაყვალას მკერდზედ
და პერანგზედ შემოხრებდა და შეამჩნია გულს ახლოს საკმაო
ღრმა და განიერი იარა.

მოხუცს სასმელიც ვი სწრაფად გამონელდა, იქამდის
ძლიერი იყო ზარი, რომელიც მას დასცემოდა. გონება დაკარ-
გულს, ტვინი ენთებოდა, თვალთ უხნელდებოდა, გული ელეო-
და, ეწურებოდა და ღონე კელარ მოეკრებოდა.

გონება-დაკარგული, თავ-დავიწყებული, ისა ჭკრძნობდა,
რომ საშინელი უბედურება ეწვია, მაგრამ კარგა ხანს ან-
გარიში ვერ მიეტა თავის თავისთვის, რაში მდგომარეობდა ეს
უბედურება. შემდეგ, რადესაც მცირე ოდნად გამოთხინლდა,
შესძლო ხელ-ახლად დაენახა გულის გამგლეჯი სურათი, მის
შესახებ მოაზრება დაიწყო.

იმის წინ იღო გვაში მით უფრო თანაცრძნობის ღირ-
სისა, რომ უბედურს უკვე ეგრძნო დანაშაული, ცოდვა მოე-
ჩანებინა და ბოროტ გზას მოშორებულს გზა-მართალთა ამო-
ეჩნია.

მოდღვარი ჩასტკერდა შეწუხებული და გულ-მოკლული
მაყვალას პირისასხეს, რომელსაც თვალები ღია დაჩქენოდა და
დამცინველი ღიმილი ტუჩებზედ დასთამაშებდა, თითქოს მით
საუბედურს ეუბნებოდა ხალხსა მათის უსამართლობისათვის.

მოსუცს თმა ტურშიაღით ადმა აქმალა და მწუხარე, სკვდა-მოცულის თვალებიდან ცრემლი ნაკადულათ გადმოედინა. აშკარად დანინახა, რომ კილაცის უწმინდურს სელს მავკას-ლასთვას სიდვაცსლე მოესპო, მზე დაებნელებინა!... მაგრამ კინ უნდა ყოფილიყო ის უღმერთო, შეუბრალებელი მტარვალდი, რომელმაც ასეთი უგატური სისასტიკე გამოიჩინა?

მომღვარება მოიგრითა უგანსკენელი ძალაც და შეიქნა ისეც ის, რაც ყოველთვის იყო ხალხე. მის გულს ახალი სკვდა მისწვდა, რადგანაც ერთის ნაზონის მოკვლით მწუხისი ჭკარგავდა მეორე ცხოვარსა, რომელიც ონოფრეს გულისთვის მავალასთანაკე სავარელი და სავრუნველი უნდა ყოფილიყო.

ონოფრემ აღაპური სელები და ცრემლით დალორთხილი თვალები მიაქცია ჟვარცმას და, წყნარად, მაგრამ გრძნობით, წარმოსთქვა:

— მეუფეო, სასუფეველსა შინა, წმიდათა შორის მიიღე მსკვალი შენი მავკალა!... მიუტევე შეცოდებანი ცოდვილთაცა, რამეთუ არა იციან, რასა იქმონენ!

წარმოსთქვა ეს სიტყვები მღელვარებით, გრძნობით და შირველად, მხოლოდ შირველად გაურბინა თავში აზრმა, ჭკონდა მას უფლება მავკალას მომკვლელისათვის უზენაესის წინაშე გუშამდგომელა თუ არა და განუძღა.

დიდ ხანს არ ამორებდა თვალებს შაცხოვრის ხატს, რომელიც იქვე კედელზედ კვიდა, დიდ ხანს შესტკერდა მოწყალეობის გამომთხოვნელის თვალებით და მღელვარებულის სულისკვეთება სახეს ათას გვარად უცვლიდა.

ბოლოს გადაწერა შირჟვარი და რაოდენადმე იმედ მიცემული წამოღვა და მტკიცედ წარმოსთქვა:

— არა არს შეცოდება, რომელიც ცრემლით არ იურს გან-

ბანილ და მოხანებით განწმენდილ.

ონოფრემ გასადა ცხედარს, გაბანა და მოასურნელა; გამოიტანა მეორე ოთახში, დაასვენა სკამზედ, აუნთო წმინდა სანთლები და დასრქილმა ისე ლოცვა დაიწყო.

ლოცულობდა ამ დედა-კაცის სულისთვის; ლოცულობდა მის მოძველებსთვის, ლოცულობდა იმ ხალხისთვისაც, რომელთა მკაცრმა გადაწყვეტილებამ სუსტი ქმნილება ამ მდგომარეობაში ჩააგდო, იმ ხალხისთვისაც, ვისაც სახალხო წესთა და დებულებათათვის სული შახსო.

ამ წუთში მოძღვარი მტრებს არა სუდავდა, მის თვალწინ იდგნენ ვნებით მოცულნი, სულით დაკრძალმნი ავადმყოფნი, რომელთათვისაც მოძღვარი ისე გულ-მსურვალედ განთავისუფლებას, გონების განათლებას ითხოვდა.

ონოფრე ლოცულობდა მსურვალედ და მიტოვებაში წარმოუთქმელს სულ-გრძელობას გამოიჩინდა; განშორებული ცოდვილს მიწას და მის მცხოვრებთ, შაერთებოდა ზეციერს მამას და აძაღლებულს სულით კაცთა ვნებანი აღარ მიჭკარებოდა.

გაიარა კარგა ხანმა, სადილობა გადავიდა, შემოდამდა კიდევ, მაგრამ მოხუცი ისე იმ კედრებაში იყო, ისე იმ ლოცვაში და სოცრ დაკვირვებული სულს ასაწრდოებდა.

ერთბაშად გარედგან ძახილი შემოესმა, მოძღვარი შეკრთა და ხმაზედ მთაში საბაღასის სასაღებდ წასული მწუემსებოცნო. გადიწერა პირჯვარი, გადასწერა ცხედარსაც და წინარად გავიდა.

მოძღვრის დანახვის უმაღლ მთიელები მხიარულად მოეტებნენ და მშვიდობასა ჭკითხავდენ. მოხუცმა შესედა სეკდა-მოცულის თვალბით და წინარად წარმოსთქვა:

— ხალხო, სიცილის დღე აღარა მაქვს... გული სეკდამ

დასთვრთვიდა და დაადურხადა.

— რაი ანბოკია, რაი ანბოკი?! მისტევიდენ გუდამაურელები თანსაგრძნობით.

— ქოხში მკვდარი მისკენია. მოკლედ წარმოსთქვა მოხუცმა და თვალეში ცრემლები მოუჩია.

— მკვდარი? გოცდენ მთიელები და წუთის სინუმის შემდეგ ერთმანეთს კითხვას აღარ აცლიდენ:— ვინაა, სადაურია, რამ მოკლას?

— იქ ასკენია, ხემო ძმანო! საბრალო მსხვერპლი ვიღაცა გზა-დაკარგულის ბოროტ-მოქმედებისა... ჩვილის და უღონო ქმნილებისათვის, რომელსაც თავის დაცვა ვერ შესძლებია, საპირფარეოს სელს სიცოცხლე მოუსპია... მოკლეული — დედა-კახია...

— დედა-კახი! მომეტულებად გაჭკვირდენ მოხულები, რად-განაც დედა-კახის მოკვლასად უმეტესი დამცირება დამნაშავეისა არ ესმოდათ.

ჩამოვარდა სინუმე, რადგანაც ამ გვარმა შემთხვევამ ხალხში მეტის მეტად გააბრაზა. უკვლავ იქ მეოთხე ავაზაკის მოქმედებას ისე უყურებდა, როგორც შირადს თავის შეურაცხყოფას და გულთთ ისურვებდა დამნაშავეისთვის გადაესადნა.

— მოგიკვდეს ჩემი თავი! წამოიძახა ერთმა, — მოგიკვდეს, რა იმ დროს ვერ შევხვდი!

— აი, ბედნიერია შესვდებოდა! ნატურით დაუმატა მეორემ და შირის სახესად უკვლავ ისეთი აღშფოთების ბეჭედი დაეცია, რომ კაცს შესახდით შესარდებოდა.

— მამო, გვითხარ, ვინ მოჭკვლას? გვითხარ! ერთ-ხმად წამოიძახეს მთიელთა და ხანჯლებს ხელი გაიკვლეს.

— არ ვიცი, შეილა... ცოდო მოჩუქეს უბედურს ვერ

მოკასწარი.

— არა, არა, მოძღვარო... შენა მალამ, იფარამ... მო-
მკვლელმა ჩვენ მოგვაყენა სირცხვილი... სათემოდ ჩვენ მოგვეგვია
თავსედ და დამნაშავე უნდა ვიზოვნოთ..., ქალის სისხლი გა-
დას დეკინებას ითხოვს, თემის შერცხვენა თავის გამართლებას...
მოგვეტ ჩვენი შემრცხვენი, რომ ვალი გადაუხსნადოთ.

— ძმანო!... არა სისასტიკითა, სისხლითა და ხმლითა მო-
იქცევიან ცოდვილნი, არამედ შთაგონებითა შეინასებენ ცოდ-
ვითა თვისთა.

— ძღვდელო!... ღვთის ვატი ხარ და ღვთის სიტყვით და-
ხარავობ... მაგრამ მაგ საქმის დამალვა არ იქნების! ცოდლო
ზრალი მოხდა და მომსდენი ვი არა ჩანს... ყველას გული
წაგვიდების ერთურთსედ... ერთმანერთსედ ეჭვი გვეჭნების...
რდობა დაიკარგების და მურობლობა დაირღვევის... გვითხარ,
ვინ მოჭკლას?

— არ ვიცი.

— შემოგვფიცე.

— მე არ ვფიცულა, რამეთუ ჩემი ჭო-ჭო არის და არა-
არა. უზასუსა მოხუცმა, გაიმართა წელში და ისეთის ღირსე-
ბით და ძველა-მოსილებით შესედა, რომ მთიელებმა თავი და-
ხარეს და ვითხვის გამეორება ველარ გაბედეს.

დარწმუნდენ, რომ მოძღვარი მართალს ეუბნებოდა, მათ წინ
გაქმალა და იმდენი სიგულადე შერჩენოდა, მომკვლელის სასული
უგლი რომ სცოდნოდა კიდევ ზირდაზირ ეტყოდა: «მე ვიცი მომ-
კვლელის სასული, მაგრამ არ გეტყვით, არ გეტყვით, რამეთუ
არა ვატი მსაჯული ცოდვილთა, არამედ მეუფე მკდომარე
მარჯვენასა მამასა დვისისასა.»

— ქალი, ვიღა არის? ივითსა ბოლოს ისეე იმ მთიელმა,

რომელიც დანარჩენებზედ მოხუცებული იყო და მასთან შე-
ფერებულ უფროსობდა.

— დაერდომილი, განწირული სოფლისაგან, რომელმაც თავ-
შესაფარებელი და სულის დასამშვიდებელი ბინა ჩემს ქოხში
იზოგა... ის იყო ცოდვილი, ჰაკამ დიდ-სულგანი...
ხანგრძლივის შენახებით მან დაიმსახურა სასუფიველი...
ვიღოცოთ განსვენებულის სულისთვის, რამეთუ დაკარგული
სეფასლად იზოგა იესომ. მოძღვარმა დაიწა და მის მარ-
ღიტს დანარჩენებიც მიჭყენს.

უკვლამ მოახდა ქუდრ, გუბინდა სმა, განუდა და გან-
ქურდა; რა ჩიტუვებით მიეძახათ ღმერთისადმი არ იმოდა,
მსოფლიდ მხო სასუს რაღაცა დიდებულების ბეჭედი დასტო-
ბოდა და თვალებში საიქილო ძაღვის მოძველები წმუნება გამ-
ხატვოდათ.

გარკა ხანი იდგნენ ამ სიმუქეში; განძრევიდაც კი არაკინ-
განძრეულა, როდესაც მოძღვარი წამოდგა და წინარად წარ-
მოსთქვა:

— ძმანო, განქა ერთი სანთელი; რომელმაც სიცოცხლითუკ
იხასწორო ქრისტიანობის ღამზარი საწმუნოებით გაუშუქებან...
განდაიგვალა ქრისტიანუ და მიშველეთ — ქრისტიანობის უგანს-
კნელი წესი შეეუსრულათ.

— გვაბძანე, შენი გუნესამე, გვი!

— მიწისგან გაჩენილი, — მიწასვე მივაბარათ.

რამდენიმე საათს შემდეგ, ვიწრო და ღრმე სამარე, სო-
ტიო, შავის მიწისა მზად იყო.

გამოსვენეს წინარად და მოკრძალებით. როდესმე სიცოც-
ხლით სავსე მუყალას გვაძი და ერთის წუთით დასვენეს სა-
მარის ზირს, რომ მოძღვარს უგანსკნელი საღამი ეთქვა, მო-

ძენი უკანასკნელად გამოძვიდებოდნენ და წასკენეს საუკუნო სამოღობელოში...

— მიწა ხარ და მიწად იქცე! მოისმა უკანასკნელი სიტყვები და საიღვავი მალე გაივსო, გაიჭედა მიწით, რომელმაც მკვალა სამხეოს საუკუნოდ გამოასაღმა...

ამ დღიდან, თითქმის ყოველ დღე მზის ჩასკლისას ნასაკდით სათლავის ვიწარ ქედ-მოხდილს, დახოჭილს მოძღვარს, რომელიც უჩინავს უკადრებოდა განსკენებულის სულისთვის და შესოსოვდა, რომ მისი მოძველები მოკბრუნებინა და მიეცა ძალა შეგნო, მკენინა შეგოდება თვისი.

XVIII

მკვალას მოკვლან მეტის-მეტად შესაძრწუნებელი შემთხვევა იყო, რომ ამასჯერ სმა მთელს მეზობელ თემობას სწრაფად არ მოხდებოდა და საზრუნველ - სალამარავოდ არ გახდომოდა.

ქალის მკვლელობა გუდამაყრის სეობას თემის მარტოში მოხდა და მთის კაცისათვის ასეთ წარმოუდგენელი შერცხვენა ამ საღვსს საჯაროდ დაუდო.

ხალხი ჭკრძნობდა თავის მდგომარეობას, ცდილობდა დამნაშავე აღმოეჩინა და სირცხვილი თავიდან მოეშორებინა. თუნდა ესეც არა ყოფილიყო, იმ ხანში თავიანთ საქმეებს ჯერ კიდევ ხალხი თითონ განაკებდა და მამასადაძე მოკვლე იყო დამნაშავე აღმოეჩინა და ღირსეული სასჯელი მიუყენებინა.

იმ ხანში თემობას ჯერ კიდევ სულში ეჭირა ხალხის მართვა, რადგანაც ახლად შემოღებულს წესებს ჯერ კიდევ ფეს-

გები ვერ გაეღვა, ვერ გამაჯობებულყო და თავის სურვილისაკე წინააღმდეგ ხელს უკვლავან ვერ აწვდენდა. ის ჩაერეოდა სოლმე მსოლოდ იმ საქმეებში, რომელიც გარეშე პირთა მეოსებით მათ ყუჩს მასწვდებოდა სოლმე.

მაყველას მოკვლის საქმე მსოლოდ ხალხში დარჩა და მისი გამოკვლევა და გარჩევაც მას მოესვია თავსედ. მაგრამ არც გულ-მოდგინე მეტადინეობა, არც გონივრული განკარგულება მათ არა შეელოდა; დამნაშავე არსადა სხნდებოდა, თითქოს არ მიწას ექნა მისთვის პირი, არ წყაღს ჩაყულაშა და ყველასთვის საყუენო საიდუმლოებით დაფარულიყო.

ჭქონდათ მცირედი ეჭვი გელაზედ, ონისეზედ, მაგრამ ამ გვარს საქმეში კაცზედ ბრალის მიტანა მსოლოდ მცირედის ეჭვით მეტად ძნელი იყო და საბუთი კი არა ჩნდებოდა-რა.

ხანი მიდიოდა წყნარ-წყნარად, ხალხი ძრწუნებით ითხოვდა ავაჩაის პოვნას და გადასდევინებას, მაგრამ საქმე იოტის-ოდნათაც წინ არ მიდიოდა.

ერთს დროს თემობამ გელა და ონისეც კი დაიბარა, რომ მათთვის კვითხსნათ ამ საქმის შესასებ, მაგრამ გაგსაენილი კაცები უკან ხელ-ცარეულნი დაბრუნდნენ, რადგანაც ვერც ონისე და ვერც გელა ვერ ეპოვნათ.

ეჭვი დარჩა ეჭვად, ხანმა და დრომ კი შესამწუნებელი შემთხვევა წყნარ-წყნარად გადაავიწა.

ცხოვრებამ ჩვეულებრივი მდინარეობა მიიღო, როდესაც ერთს საფხეულის საღამოს მოძღვარი ონოფრე თავის ქაისის კარებზედ გამოსულიყო და დადონებულის ხასით გუდამყარის სეობას გასტყროდა.

საქონელია, რომელიც მწყემსებს მთაში მიჭევანდათ, უნსოდ შეფენილიყო ზურმუხტოკასს ფერდოებზედ და მზის შუქზედ

თუკი ბობინებდა. ცსკაჩი მიეზიდა ნოყიერს, სუწნულკან
 ბადასს და გაწამებულყო. აქა-იქ იუკრდოების თაზუდ მოხან-
 დენ ნაბად-წამოსხმული და ქედ გვერდზედ მოკდებული მოდა-
 რაჟე მწყემსნი, რომელნიც სან-გამოშვებით ქვას დასწადებოდენ
 და ეშმაკად გადაქცეულს თსას, მედამ კვდებობსკენ მიძბძმო-
 ლავს, მოსაბრუნებლად ესროდენ. დასტყვივლებდენ და ქვიკალის
 შემდეგ მადლად, ზანსაკით უზადა წკრიალას სმით შექ-
 ლერდენ:

«მარტო ვარ, მარტო ვიძღვარი,
 აჩაყინა მეაკს მობასუ:
 მათის წვიმაჟ, წამოდი
 გული სეკდისკან გაბასუ.
 ნიაკო, წყინარად დაქქარაჟე.
 ფოთოლს ტაშ დააკვრეანი:
 სწორის აჩ-გამტანს, უფალა,
 ცსკიჩი სადმ წაკვრეანი!»

მას სმას მოსტემადა მეორე, მეორეს; მესამე და ერთმანეთს
 შელატებულნი შიინით ბასს გამაჩოვდენ, ლექსითა გამოთქმით
 გაჯიბრებულნი აღარ ისვენებდენ. მათგან უკვლამ იცოდა, რომ
 იქვე მესობლად ქალებიც იყვნენ და ამისთვის უწმარტეს სიტ-
 ყვებს უკვლა ერიდებოდა. *)

*) უნდა ვსთქვათ, საზოგადოთ მთის ხალხის სასახელოდ, რომ
 მათ შორის უწმარტური ლაპარაკი და ლექსი ძალიან იშვიათია. ათასში
 ერთხელ, ისიც დამთვრალს თუ წამოსცდება უმართებულო სიტყვა.
 თვით ჩნუბშიაც კი არ იციან უშვერი გინება და ერთმანეთს მხოლოდ
 ლაჩრობას, ტოლ-სწორის გაუტანლობას და მთხრობლობას აყვედრიან.
 რომელსაჟე მარცხს მასხარად აუგდებელს არ გაუშვებენ, მაგრამ ის-
 მასხაროდ გამოთქმულს ლექსში საგინებელი სიტყვები ძნელად არის
 ჩართული. ავტ.

ანოფრე გასტეკროდა ამ მხიარულს; სინოცხლით და მოასრებით სავსე საღვსსა, რომელთა გულის ლაღობა გერც მთის ბუნების სიმნელს დაქსატრა, გერც რომელსამე სსკა გა-
რეშე ვითარებასა.

შესტეკროდა მოსუცი და თავისი სიემანჭვილე აგონდებოდა.

ანოფრეს სინოცხლის გაზაფხული გამოკვლო, ესახა აღმოფოთებული, მსქეფარე წუთები, გამოკვლად გულისა და სულის მღვლვარება, სიტყვით ის მთროთლვარე მღვლომარება, როდესაც სისხლი სდუღს და გადმოდის, როდესაც თვით სინოცხლერც კი განსაცდელს სიამოვნებით ეძლევა. განქრა მთროთლვარე უმა-
წვილობის ტრესლი; მის მაგარად, გული გამოცრდილება; მო-
კვრა, დაენახა სოფლის ამოება და განშორებულვი უკვლას შე-
სდგომოდა იმის სახელს, რომელიც საწყალო მოსახლის სი-
ნონიად გადაქეუელიყო. თავის შირადობის უარ-მოფოელი,
ფოუხი მოსუცი დაჭკირვებოდა ქვეუნის ცხოვრებას, მის გნება-
თა და ამოებათა. მოაგონდა ის წუთებიც, როდესაც შირკე-
ლად გაუბწყინდა სხივი დიდებულის აზრებისა და შირადი
განცსრომა, ქვეუნის ბედნიერებისთვის ზრუნვას შესწირა.

ამ ფიქრებით მოცული გაჭეუებოდა მეცხკარებებს და მათის
სისარულით თითონაცა ხარობდა, მაგრამ საღვსის მხიარულე-
ბით ვერც ემაყოფილდებოდა, მათთვის უმეტესს ბედნიერებას
და დიდებას ითხოვდა.

მას ჭკონდა წარმოდგანილი საღვსის კეთილ-დღეობის
იდვლო და გულის კენესით სედაკდა, რომ მისი სამწესო სსკა
და სსკა მიზეზების გამო მეტად დაშორებოდა სასურველს
მღვლომარებას; ეკლანს, სლართულიად მის მიმავლობას. ათა-
სი შემთხვევა წინ გადასდგომოდა და ცხოვრების კანონიერს
მღონარებას ძველს უშლიდა.

სანამ ფიქრი მოხუცისა ამ წმიდა საგანს ეხებოდა, ქვე-
მძრომის, თვით თვალთ-უხილველის იეროფლის ვნებაც კი არ
განიხრასებოდა მისგან, მაგრამ როდესაც გონება მის მიმარ-
თულების სელის შემშლელთ მიუბრუნდებოდა, წინამ-ჰართ წმიდა
მამათა ძავალითებით გამსწავლებული მებრძოლად გადაიქცეოდა;
ჟვარითა და ტუცხლით ვნებას წინააღუდგებოდა, სამართლიანე-
ბისთვის თავი დასდებოდა, რათა საფსისთვის თავ-განწირუ-
ლების დიდებულება დაენასკებინა. რამდენადაც მის გულში
მთის შვილები თანასაგრძობელს ღივსებას იხენდენ, რამდენა-
დაც სიცოცხლის ძალა და ხასიათის სიმტკიცე მეტად ეტყუ-
ბოდათ, იმდენად მოძღვარსაც მეტის ძალით მოსწყურდებოდა
მათთვის გზა გაეკვლია, გაეწმინდა ბეჭვისა და ეკლესიაცან.

მზე გადიწვერა და მწვემსებმა ღამის სადგურებს მიმართეს;
ხმაურობა თან და თან სუსტდებოდა და ღამის უფესვრული მი-
ღამოს ქურდულად ეხანებოდა, შესწყდა მოძრობა; მთვარე
ღრუბელს მოჰფარებოდა; ბნელით მოცულს მთის იეროფლებზედ
მწვემსებს ტუცხლები გაქანებინათ უცნაურად დაკლავნილს ად-
გილებს შუქი მისწდომოდა და სამაცდუროდ განათებულყო.
ათასში ერთსელ ძაღლის გამუდმებული ყეფა ბანს მისცემდა
ხალმე მგლის ყმუილს; წყნარი ნიაკა იტაცებდა ხმაურობას,
აწკედნდა მთის ხვეულებს და ატრიალებდა. შორის ტეიღან
დათვის ბურღდუნია მოისმოდა.

მოხუცა ჩაფიქრებული, თავ ჩაკიდებული ისევე წაღინ-
დალს ადგილას იჯდა, ზრუნვა-მოცულს თვალეში თი-
თქოს ღამის სურათი გადმოსახლდა და განიარაღდნებუ-
ლს გოლიათთ ვასცქეროდა ფიქრი ზღვად გადაქცეოდა ტალ-
ლებსავით მიქან-მოქანავდა. სხვა და სხვა სურათები გამსა-
ვით, რიგ-რიგად მოცურავდა და ერთს მეორე შესცვლი-
და გუნებაში იძახდა: რატომ არძაღ-გოდს ყველა გავაბდნიე-

რო, უკვლას განსაცდელი ავადდინო?!

მოძღვარი მთლად თავის ფიქრებს მისცემოდა, როდესაც ერთბაშად რაღაცა მოუსვენრობა იგრძნო და თავლები ტას მი-
აქცია. სწორედ იმ დროს, როდესაც თავი აიღო, შეამჩნია,
რომ ერთი ვარსკვლავი სხვებზედ მეტად გაბრწყინებულიყო,
ციმციმებდა და თითქოს მოძრაობაში მოდიოდა; ვარსკვლავმა
ერთბაშად იიუთქა, გაშუქდა და ციფან მოწვეუტილი, სწრაფად
თავქვე წამოვიდა; მოძღვარი წამოსტა. ვადიწირა პირჯვარი და
წყნარად წარმოსთქვა:

— უფალო დაიხსენ სული ცოდვილისა და მიიღე მთარვე-
ლობისა შინა შენისასა. *) ვერ მოასწრო ამ სიტყვების გა-
თავება, როდესაც მოისმა თოფის ხმა და მის ასლო-მასლოდ-
თითქოს რაღაცა დაეცა.

მოხუცი შეკრთა, გაფითრდა და გასწია იქითკენ, საიდგა-
ნაც თოფის სროლის ხმა მოსწვდა.

ღამე იყო ბნელი და მოხუცს გზის გაჩნება უჭირდებო-
და, მაგრამ ადგილს შეჩვეული მაინც მტკიცედ მიაბიჯებდა.
ერთბაშად მოესმა კენესა და შესდგა, კისერი გაიძაბა, უერთან-
ხელი მიიფარა და სძენად გადაიქცა. მოხუცს კიდევ მოსწვდა
კენესის ხმა და აშკარად გაიგონა:

— ტიალო! გუფს მაინც მომხვედროდი!

ონოფრე გაბრუნდა იქითკენ, საიდგანაც ლაპარაკი მიესმა
და, ცოტა სიარულის შემდეგ, ცის ტატნობაზედ ვიღაცა კაცი
გააჩნია.

ის წამომჟღარიყო, გაეხადა მარცხენა მხარე ტარავალისა

*) ხალხში რწმუნებაა, რომ ყოველ კაცს თავის ვარსკვლავი
ჰყავს და მის სიკვდილთან ერთად ვარსკვლავიც ენდა ფანქრებს.

და რეგორც ეტეობოდა, დაწინებულს მკლავს მხკვდა.

ერთბაშად მთის წვეკს მოხვეუდი შავი ღრუბელი გან-
შორდა და მთავრე ტყეობიდან განთავისუფლებული გამო-
სხლტა და შუქი პირდაპირ დაჭრილს მიაყარა. მოხუცმა შე-
ხედა მას და შესდგა! იქმდის შესაზარებლად ეხვეწა დაჭრი-
ლის სასე, რომ სიტყვას გაუწყდა.

უცნობს წვეკი და თმა გაჭბურჩგნოდა, ტანისამოსი შე-
მოსძარცოდა და ნაფლერთებათ-ლა კვიდა, გამხდარი სახე უც-
ნობისა გაფითრებულყო და შავი, ზატარს თვალები სადღაც
ფურღმულში ნაჭკარგოდა და არა ხვეულებრივად ნაღვერდალ-
სავით ულახვლაჴებდა.

რა წამს უცნობმა მიახლოვებულს მოძღვარს თვალი შე-
ჭკრა, თეხზედ წამოიჭრა, დააკლო თოფს ხელი და გასაჭრე-
ვად მოემზადა.

— შესდეგი ჟებდურო! მხრძანებულის კილოთი შესძასა მო-
ძღვარმა და გრდი იმ ადგილზედეე გაწამდა, განჭურდა და ისე
დაწინა.

რნოფრე მიუახლოვდა და მიზრუნველიანად, ჴვითსა:

— დაჭრილი ხარ?

— არა, არა, — რნოფი გავარდა და ტყვიამ გამკენწლა...

ღვდეღმა წადგა თეხი, რადგანაც არის გასინჯვა და შე-
კურს უნდოდა, მაგრამ უცნობმა შეჭკვიულა და ისეე გასაჭრე-
ვად მოემზადა.

— არ მომეკარო, არ მომეკარო, ხმა-მადღად დაიძას უც-
ნობმა და შემდეგ უფრო დაწინარებით დაჴმატა; — ღირსი არა
ვარ.

ღვდეღი შესდგა, შეხედა და ჩააკვირდა: დაჭრილმა კე-
ღარ გაუძლო მის თვალების ძაღას, დახარს თავი და წნოარის.

ფურცელსავეთ ცახცახი დაიწყო; სცადა გასცლოდა, მოაბდე-
ბოდა მოძღვრის თვალებს, რომელიც შეუბრალებელს ტყვიან-
ზედ მეტად აშინებდა და აწუხებდა, მაგრამ მოსვლები აუცანცან-
და, ჩაკეცა და მიწაზედ დასცა.

მოძღვარი მივიდა და დაჭრილს საშველად ხელი მოჰკვიდა
იარა საშიში არ იყო, მაგრამ ბერის სისხლის დენას დაე-
სუსტებინა. მოხუცი შეუდგა თავის საქმეს და მალე შეუსვია
ჭრილობა.

— შენღობა მამო, წინარად, თითქმის ჩურჩულით წარმო-
სთქვა დაჭრილმა.

ღვთისმეტყველები მიუხსლოვდა, ამოაღო უბიძგან ჰატარა ჯვარი,
რომელსაც ყოველთვის თან ატარებდა და ტუჩებთან მიუხს-
ლოვდა.

— არა ჩემის სახელით, არამედ ცოდვითა მოტყუებისთვის
ჯვარცმულის სახელით, შენღობილმც იქმნები, შვილო!

— არა, ეგრე არა! წარმოსთქვა უცნობმა და აღშფოთებულ-
მა, ჯვარს თავი მოაჩიდა.

მოძღვარმა შესუდა და აშკარად დაინახა, რომ უბედურის-
თვის რაღაცა გრძნობას სახე უწყალოდ დაეპრანჭა და, თუ
მტენარ გიჟს არ დამსგავსებოდა, სულთ აკად-მეოფი მანინც
შუკველად უნდა ყოფილიყო.

— მაშ რა გინდა, რა მოგდის, შვილო?... იქნება ჭრილობა
გაწუხებს?

— არა, არა! მოუსვენრად, ცხემლ-მოტყუარის ხშირ წარ-
მოსთქვა აკად-მეოფმა.

— მაშ რა გაწუხებს?... მიითხარ.

— მახარე.

— ზიარებას მომზადება უნდა, შვილო.

— მას მომამზადე, მომამზადე .. ჩქარა. მოუსვენრად წარ-
მოსთქვა დაჭრილმა და დასუსტებული მიიღუშა.

— ღმერთი დიდია, შვილო! მითხარ, რა მოგსგლია? რა
გამძიმებს. — აჩქარდა მოძღვარიც, რადგანაც ავად-მყოფი მეტად
სუსტდებოდა და ეშინოდა ბერის სისხლის დენას მთიელის
მოწმუნს შეუძლებელი ან გაესადა და უზიარებლად ქრისტიანის
სიკვდილი კი მომავკვდინებულს ცოდვად მიაჩნდა.

დაჭრილი წვალობდა, რადგანაც ლაშარაკი უნდოდა დაე-
წყო, მაგრამ სიტხისგან გამშრალი პირი ვერ გაელა და ყავარ-
ყავარ დასეთქიფს ენას კედარ იმოწმილებდა. ონოფრემ შეა-
ძხნია გაჭირვება და იქავ ახლოდგან, მათარით წყალი მოუტა-
ნა: გაუღო პირი რქის კოკსით და რძმდენიმე წვეთი ჩა-
ულაშა.

რავი ავად-მყოფმა გამცოცხლებელის სისკვლის მივარება
იგრძნო, პირი მალე გაუღბა და თითქოს ძალაც მოემატა.
ამასთანავე იგრძნო წარმოუთქმელი წყურვილი, მაგრამ მოსუფ-
მა უზასუსა:

— მოათმინე, შვილო! მაგ ყოფაში მეოფს წყალი გაწვენს.

— ვიწვი, ვინთები, გულ-მუცელი მესრავება! უნუგეშოდ წარ-
მოსთქვა დაჭრილმა და სვეწნით დაუმატა: — წვეთი მხოლოდ
ერთი წვეთი!

— კარგი, შვილო! კარგი. ოღონდაც დამშვიდდი. უზასუსა
მოდღვარმა და მათარიდგან კოკსით ამოიღო წყალი.

მოისსნა ქამარსუდ მობმული ქისათ გაკეთებული ბატის
ფრთხა, საიდგანაც წამოყარა დაფქვილებული გამსმარი კოწახ-
რი და წყალს აურია. შემდეგ მიუტანა ავად მყოფს პირთან
და უთხრა:

— აი დალიე და მეტს კვ ნუღარ თხოვ.

— უცნობს თავლები გაუბრწყინდა და მსუნჯად ჩაყვანა რამდენიმე წვეთი სიმუხვისა.

— ოჰ! სიამოვნებით წარმოსთქვა ამან, მოღუფა თავლები და მიელუშა.

მოძღვარნი თავს ადგა და ელოდა სანამ ავად-მყოფი მალას გიდეკ მოიკრეოდა და ლაზარკას შემსძლებდა, მაგრამ თავდავიწყებაში ჩავარდნილი დაჭრილი განსვენებას ეძლეოდა.

ერთბაშად მას სასუ დაეზრანჭა, შუბლი შეეჭმუნა და მწარედ დაიკმინა; გაიძაბა და წუთს შემდეგ ცახცახი დაწვებინა. ონოფრე მიხვდა: რომ ეს შედეგი იყო ჭრილობისა და საიმედო ნიშანს წარმოადგენდა; ამის გამო მოისადა ნაბადი, დასურა უცნობს და იქვე გვერდით სმა-გაკმენდილი მოუვდა.

კარგა ხანს გასტანა ამ მდგომარეობაში, მაგრამ ანც ავად-მყოფი მოდიოდა გონსა და ანც მოძღვარს მოსწყენია მზრუნველობით ყურება. ონოფრე ივდა დაფიქრებულად და მდგომარეობით სავსე თავლებით ჩასტყეოდა მოლოდინის სახეს; ხანდისხან წყნარად მიიტანდა ავად-მყოფის გახურებულს შუბლთან ხელს და მშობლურის მზრუნველობით წარმოსთქვამდა:

— მადლობა ღმერთს! .. ციებამ გაუარა და სიცხე კი მალთან მღიერი არა აქვს.

ცოტა ხანს შემდეგ ავად-მყოფმა მოუსვენებლობა დაიწყო და მოძღვარმა საქმაროდ შუბლზედ ხელი დაადო; სასუ რადენადმე შეეჭმუნა, აღშურება დაუტეო და წყნარად წარმოსთქვა.

— სიტყვი მოუმატა, მაგრამ არა უშავარა, ოფლი მოუვიდა. ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაუმატა იმან და ხვირთქლად გადმონადენი ჭირის ნაკიდელი გადასწმინდა.

ავად-მყოფს უეჭველად, რაღაცა აწუნებდა; ელანდებოდა

რადგანაც სასის გამოძეტველება განუწყვეტლავ ეტკლებოდა და ტუჩებს სან სიამოვნების ღიმილი, ხან წარმოუთქმელის ტანჯვის გრძნობა დასთამაშებდა. ბოლოს რადენადმე გააღო პირი, ტუჩები, აუთამაშდა და მოძრაობა დაიწყო, თითქოს ღაზი აქვს აპირებსო. მოისმა ჩურჩული. რაღაცა გაუგებარის სიტყვებისა და სმენად გადაჭტეულმა მოხუცმა უფრო აკად-მეოფის ტუჩებს მიუახლოვა.

გამეორდა ჩურჩული და მოხუცი შეკრთა, თუმცა კერტ უფრის მოშორება მოასურსა და კერტ წამოღვა.

— მაყვალა, მაყვალა! აშკარად გააჩნია მოხუცმა.

ონოფრე გველის ნაკბენსავით წამოგარდა, გაფითრდა და ისე გაშეშებული დარჩა.

ამ სასულის გაგონებამ მწარე ფიქრები აღუძრა თავში და მეტის-მეტად შხამიანი მახვილი შეასო მის გულს.

უცხო კაცი, ამ დგომარეობაში მეოფე, ახსენებდა მაყვალას სასულის იმ მაყვალას სასულს, რომელმაც ისე ბენაკად, შეუწყნარებლად დაღია სული! ვინ იყო ეს კაცი? რა იყო საერთო უბედურის და უვნობის სასულში კავშირი, — ამის გადაწყვეტა მოძღვრისთვის ადვილი არ იყო, მაგრამ გული კი მოუსვენრად უჯეიდა და თითქოს რაღაცა წარმოუდგენელს უბედურების გაგონებას ეჭადოდა.

— იქნება ეს არას?! ერთბაშად გაუელვა მოხუცს თავში, დაეცა მუსლებუნდ და მთლად სმენად გადაჭტეული აკად-მეოფის დააკვდა; მაგრამ დაჭრილი დამშვიდებულიყო, განუმებულიყო და თანასწორის სუნთქვით განსვენებას ეძლეოდა. ერთი სიტყვა, ერთი ამოოხვრა არ გაუგონია ონოფრეს, რომელსაც ეჭვის ან გამაჩთლება, ან გამტყუვნება შესძლებოდა და ისე კი სწყურებდა მისი გაგება!

ბოლოს იხანა ამ გარე მიძიე ექვას მიტანა იმ განსეუდ, რომლის გასამტყუარებლადაც არა ვითარი საბუთი არა ჰქონდა და უბედურის შესახებ არა მხოლოდ სიტყვ-მოძრეულის ავად-მყოფის ზოდვასეუდ დაეფუძნებინა.

შეინანა, მხოლოდ ფიქრიც კი მიუტოვებულს ცოდვა ჩასთვალა. დაინიჭა, აღაპურად ხელები ცაიკან და გრძობით წარმოსთქვა:

— ძუფუფო, შემინდე, რამეთუ ვატი ვარ,

XVI

ჩამის წყვდიადისთვის განთიადს ჩისკარტი უკრა და ფეკი ეცვლეინებინა; წყნარი, დამშვიდებული სიო, წინამორბუდი განთიადისა, წყნარად არხუდა და აღვიძებდა მინდურის კეკლეურთ; ტკბილად ხასხურსულებდა და ამზადებდა დღის დამამშენებელის დასახკუდრად. რა მტრედის ფრად მოქტეულებოდა მიდამოს ნაზის შუქით გადმოჭუენოდა. ფრინველნი ჯერ კიდევ ძილით მოცულნი, დღის მოლოდინით ჰკრთებოდნენ, სიო ჩაგრძობნად შეარყოლებოდენ, იბერტეებოდენ და დრო გამოშვებით სტეანთ შეჭუეოდენ შემოქმედს.

მოძღვარი ისევ იმ ადგილს, თავშიშველი და თმა-გაწევილი იდგა, ისევ ღმერთს ეუდრებოდა, რომ მოეტევიბინა მისთვის მიზნ-მიუტეულად იმ ძალაღის დიარსების შესება, რომელიც კაცის ზიარდობას ეკუთვნის. მოძღვარი თავის თავს დამნაშაუდა ჰგრძობდა და სამზღვარი არ ჰქონდა მის მოცადინეობას, რომ შეცდომა გამოეყიდა. ავად-მყოფთ, რომელიც

ისევ იმადგილს იწევს, სადაც მოძღვარმა სწავლი დასრულა, ერთ-
ბაშად შეინძრს და თავლი გახსნა.

— სადა ვარ? წარმოსთქვა იმან და ჩქარობა მოათვა-
ლიერა.

— აქა ხარ, შვილო! აქა. მიაშურა მოძღვარმა და დაუმატა;

— ხედავ, შენს სულიერს მამასთან, რომელიც გვერდითა-
გუგას და წრუნავს შენთვის.

— ძვედელი! წარმოსთქვა იმან და ისევ თავლები დასუჭა-

— ძვედელი ვი ვარ, შვილო! მამა და მამა, რომელსაც თა-
ვი შენთვის და შენის სამსახურისთვის მიუცია.

დაჭრილმა ისევ გახსნა თავლები და მადლობით ყურებს
დაუწყო.

— ჭო, ჭო! წარმოსთქვა მთიულმა. — მასსოვს, მასსოვს...
მართალია, მამა ხარ, მამა დაკული მიუხრდების შენს ხმაზედ...

იმედო შეძლებს.

— როგორა ხარ, შვილო?

— გონჯად. ბუნჯად წარმოსთქვა დაჭრილმა.

— რადა, რადა?... უკეთობა გეტყობა!

— განჯადაც იმდა ვარ, რომ უკეთობა მეტყობა!... რაი
სასიცოცხლე ვიყავ, ღვთის მადლსა?

— რათ ანობ მავს, რათა, შვილო?... მაგ სიტყვებით
ხომ ღმერთს აწეისებ.

— სიცოცხლით რაღას ვამბებ?

— თუ ესლა ანა, შემდეგი შეგიძლიან აამო?

— შემდეგი? იკითხა იმან და მწარედ ჩაიციხა. — შემდეგი.
ქე, ჭე, ჭე, ჭე!

დაჭრილი განუიდა და მოძღვარსაც აღარა უთქვამს-რა.
ორივე თითქოს ერთმანეთს ელოდენ, რომი ლაშარავი დაეწყო.

თუმცა ორთავეს გული საკსე ჭქონდა ღაპარაკის დაწყების წა-
დღივით.

— გუშინა. გუშინ დამპირდი... გაჭირვებით და ქშენით
დაიწყო უცნობმა, მაგრამ ვეღარ განათავა და განუძა.

აშკარად ეტყობოდა მთიელს, რომ სურვილის წარმო-
თქმა უძნელდებოდა და გაუბედობა კი პირში სიტყვას აწვე-
ტინებდა.

— რას დაგპირდი, შვილო!... მითხარ, ნუ მერიდები. და-
მევაკებელის და ტებილის ხმით გამხსნევა მოძღვარმა.

— დამპირდი, რომ... შესდგა მთიელი, მაგრამ მაშინვე,
თუმცა ხუძად, მაგრამ მტკიცედ და მკაფიოდ დაუმატა: — დამ-
პირდი, რომ მახიარებდი.

— მართალი ხარ, შვილო! დაგპირდი... მე მინდოდა გუ-
შინვე აღმესრულებინა შენი სურვილი, რადგანაც საშიშს მდგო-
მარობაში იყავი, მაგრამ მეტის-მეტმა დასუსტებამ ძილი მოგ-
კარა და ჩემი განზრახვა აუსრულებელი დარჩა...

— დღეს, დღეს მამა? აჩქარდა ავად-მყოფი. გაუბრწყინ-
და თვალები და აჩქარებულმა ქშენამ მოუთმენელობა დაატყო.

— დღეს გახიარებ, შვილო!.. დმერთმა უკედ განსაყვა, რომ
დღემდის დაგვაცდევინა.

— როგორ?

— დასუსტებულს მოგცა განსვენება, სული დაგიმშვიდა და
ღონე მოიკრიბე... დღეს აღსარებასაც მეტყევა.

— აღსარება? ერთბაშად წამოიძახა ონისემ, გაფითრდა და
სახეზედ სული დაიფარა.

— რა ერის, შვილო, რა მოგივიდა?

— უნდა ყველაფერი გითხრა, უნდა ჩემის პირით გაიხსნა?

— მე კი არ უნდა მითხრა, მეცადინე მამას უნდა გაუხსნა

შენი გული, შეილო!... მე მსოფლიდ მოწამე ვარ და შუა მდგომელი.

— არ შემიძლიან! მწარის ამოქშენით ძლივს წარმოსთქვა აკადემიოტმა და სულეიერმა ბრძოლამ სასუ დაუბრანტა.

— მომკალ; გული გალასკრე და კერ კიტყვი!.. კარგა სინუ-მის შემდეგ დაუმატა იმან.

— შეილო! ცოდო გამუღავნებელი სჯობს. უთსრა მოძღვარ-მა და დაუმატა:—ან რასა ძალამ მის წინაშე, ვინც უველას გუ-ლის მსილველია...

— არ შემიძლია, არა! პირზედ ხელის დათვარებით გამეო-რან უცნობმა და სმაში წრემლების მორეკვა დაეტყო.—მოგო-ნებატ კი სულსა მსდის, ღთის მადლმა, და ღაპაჩაკი რაილა იქნების.

— შეილო! არა არის საიდუმლო, რომელი არა გამოცხად-დეს!... შესს წინა დგას მოძღვარი, მზრუნველი შენის სულის-თვის... რა უწამლოს ექიმმა, თუ მიზენი სნეულებისა არ უწყის?...

— მართალია, მაგრამ რაი ექნა, რო მიძნელებს!

მოძღვარი დასტქერდა და სასუ გაბრწყინებულს, თვალებ-მა ლაზლანში დაუწყო; მას რაღაცა ცვლილება დაეტყო და რწმე-ნებით აღტარებულმა დიდებულებამ ძველა-მოსილად გასადა. თვით სმატ კი შეეცალა: მოურბილდა და მიმღსობელ-სანდო გაუს-და. ნაზი, წყნარი და მომსილაკი ვილო მოძღვრისა, იმავე დროს იყო სმა დადებულისა, ძველა-მოსილისა, რომელიც იმოწნილებს ქვეყანას, თავს ადრეკანებს დიდსა თუ პატარას და დასთრგუნველი უსამარტლობისა, მალადის რწმუნების ღამ-პაჩას გულში აღუგუნებს.

— შვილო! წარმოსთქვა მოძღვარმა და რაოდენსაძე ხანს განუძდა.

მომაკვდავს დამსგავსებული, დაჯდომილი, ძალას და ღონეს მოკლებული ავად-მყოფი შეკრთა. მან გაიგონა სმა, რომელმაც ყურს მიმბლურად უაღერსა, გულს საიმედო იწმუნება აგრძნობინა და დაიმოწინილა. ის ხავარდა იმ გამორეკვეს-მდგომარეობაში, რომელსაც კაცი უანგაროდ ეძლევა რომელსაძე გრძნობას და ანგარიშ მიუცემლად ემოწინილება სმის ძალას, მის ღვთაებრივობას... ავად მყოფმა იგრძნო, რომ ამ ერთს, ერთად-ერთს სიტყვას, წარმოთქმულს გულის სიწმინდით და ძლევა-მოსილებით, მის ანსებაზედ გავლენა ჰქონდა, გავლენა განუსაზღვრელის ძლიერებისა.

— შვილო! განიმეორა მოძღვარმა და განაგრძო:— გაუსუნ-გული მძასა და მამას, რომელიც შენს ტკივილში ჰგრძნობს თავის ტკივილს და შენს მწუხარებაში სედავს თავის მწუხარებას! გაუსუნ, შვილო, გული, გაუსუნ მას, რომელიც შენგანშობის დროსაც შენთან აწის და შენთან ერთადა ჰგრძნობს სატანჯველს, გმინვას გულისას და გოდებას შეწუხებულის სულისას... იწმუნენ! შვილიო და მძანო!.. იწმუნენ ფარისევლებო და უწმუნებო, რომ ვისიც გული ერთსულ იგრძნობს მოძმეთ სიყვარულის დადებულებას, მისი გული საუკუნოდ გადაებმის ხალხის გულს, გადაებმის და მას შემდეგ ყოველი დაკვნესება მათი სასმდილის ცუცხლად გაისმის მათთან დაგავშირებული გულში, ყოველი რკივილი თვითთულისა მძაფრად მოედება მათთვის თავგადადებულს... იწმუნენ შენცა, შვილო! და გამახსუნ გული, რამეთუ შენთან ერთად მეცა ვგრძნობ განუჭრობელს ცუცხლს, მეც ვიტანჯები და სული მიშეოთავს!.. გამახსუნ გული, შვილო!.. რამეთუ, შენს წინაშე დღეს მე

ვარ უზენაესის მაგიერ; მიეპარხნარ მისგან მოძღვრებულის სი-
ყვარულით, და მისის სასკლით შემძლიან სულს მივრე შებვს
და გუფს — მოსვენება... იწმუნე, რაძეთუ შეგუფქ უფაღსა და
მათ დაგიასლოვდი!

— მღვდლო, მღვდლო! ვარგა სანს სსვა ველარა მოა-
სერსა რა დაჭრიფმა, რომელსაც მდულარება გადმოსდიოდა,
რია გიყო, რითი გადავისდო ბენავმა მავ სიტყვების-
თვის?!... ბენავს რნისეს ერთი სიტარსლე-ლა შერჩენია და შე-
ნამც მტლედ დაგედების!..

— რნისე!? შეერთა მოძღვარი და გონება ურთს წუთშა
ათას მოგონებას შავსო. — რნისე... ძეყვალა... ვადუბელად
წარმოითქვა მოძღვარმა და ღმა საგონებელში წავიდა.

მას მოაგონდა უცნობის წუსანდელი ბოდავა, როდესაც
მან ძეყვალას სასული ასხენა; მოაგონდა ისევე სურათი ამ ქა-
ლის მოკვლისა, მოაგონდა მთელი ვოვოსეთი; რომელიც
გამოაირა ამ შემთხვევის დროს და გუფმა ისევე კენესა დაუ-
წყო. შემდეგ გაასხენდა წუსანდელი ეკვი, რომლისთვისაც თა-
ვი გაიგანონა და მთელი ღამე მოსანანიებულს ღრცვაში გა-
ტარა; მოაგონდა და ამ ანრმა დღესაც ისევე გონებაში გაურ-
ბინა, ისევე მოუსვენარა ეკვი გუფს შემოესვია. დე უწვალოდ
ღრღნა დაუწყო.

ვარგა სისუთის შემდეგ, მოძღვარის მოძრავი სანე, რომე-
ლიც ამ დუმილს დროს წამ და უწუმ იცკლებოდა, დამშვიდდა.
მოსვენა ამოიოსრა, რამდენჯერმე გადაისვა შუბლსედ ხელი,
გადიწმინდა სეირთქლად გადმოდენილი ჭირის ნაკიდალი და
მივიდა რნისესთან, რომელიც უცრემლოდა ქვითინებდა და
წარმოუდგენს მწუსარებაში იყო. მოძღვარმა მოჭვიდა ხელი,
აულო თავი და წყნარად უთსრა:

— შვილო, მე გაგიგონე შენი სახელი და, როგორც კაცს, მეშინიან შენი ამბის შეტყობისა... მაგრამ, კინ მისწვდება ზეციერის მამის ღმობიერებას!... სთქვი, სთქვი შენი აღსარება.

ონისე შეკრთა, აღელდა და მტირე სინუმის შემდეგ საჩქაროდ და წარმოუთქმელის აღშოროთებით, ნაწვევებ-ნაწვევებდ დაიწყო.

ჩამოვარდა სინემე. იქაურობა მოიცვა იღუმალებად. ონისეს თავი დაესარა და მთლად თავის საგონებელს მისცემოდა. მოხუცის სახე არა ჩნდა, რადგანაც მის წინ მეფეს ქვასედ დაედო თავი და ისე მოასმენდა უბედურის გულის ზასუსს. აშკარადა სჩანდა, რომ აქ რაღაცა განსაკუთრებით დიდებული, განსაკუთრებით ძლიერი ხდებოდა და მის სიძლიერის წინაშე ყველა განჭურბულიყო, ყველას თავი მოეხარა... თვით დილის ნიავიც კი შემდგარიყო, რომ საიდუმლოების იღუმალება არ შეერყია, უნებლიედ მოტაცებული სიტყვა უსაბუდად მთასთან, ხესთან, ყვავილთანაც არის არ მიეტანა და მით არ დაერღვია აღსარების საიდუმლოების დიდებულება.

ამ სახათ მოძღვარია ისმენდა ონისეს მოქმედების ამბავს და როგორც მოძღვარს, ესმოდა მხოლოდ მისთვის, რომ ერთად ერთს უჩენაესისთვის გადასაცემად ხსომებოდა. ამ წუთებში ონოფრე ჩვეულებრივი მომაკვდავი არ იყო აქა და მისგან მოსმენილი კაცთათვის გამყლანებული ვერ შეიქმნებოდა.

ყოველი სიტყვა, ყოველი ხმის ამოღება ონისესი გტყობოდა, რომ მოძღვრის გულს გასურებულს შანთად ესებოდა; სწვამდა, სდაგამდა და წარმოუდგენელს ტკივილს აგრძნობინებდა, ხანდისხან მოხუცს ისე ძლიერად მოხვდებოდა ონისესგან წარმოუთქმელი სიტყვა, რომ შემკრთვლა ცასცახს დაიწყო.

კარგა ხანი იყო, რაც გაათავა მთელმა თავისი საიდუმ-

ლო, კარგა ხანი ელოდა დამამშვიდებელს მოძღვრის სმას, მაგრამ მოსურნი ისევე ისე იდგა გაუნძრევლად თითქმის ქვიდვან გამოქრული სურათი აჩისა.

ბოლოს ონოფრემ აიღო თავი და პირის სახე გამოუჩნდა? მღვლანე ცრემლს დაელორთხა, მწუსარებით და ზრუნვით დაღარული ღაწვები და გაფითრებულს სახეს განუაზღვრელის ტანჯვის ბეჭედი დასდებოდა.

რა უთხრა ონისემ, რა შეატყობინა მოძღვარს, ეს ყუელასთვის საიდუმლოდ დარჩა, მხოლოდ საჭმის სიმძიმის მიზეზით მოძღვარი პირველად დააფიქრა ამ კითხვამ: ჭკონდა მას შენდობის უბელება თუ არა?

— საბრალყო, რა ჭკენ? პირველად მიეცა მოძღვარი თბილადიწყებას, მაგრამ მამინე თავი შეიკავა და გადაიქცა იმად, რადაც უნდა ყოფილიყო. ონისეს წინ იდგა მზრუნველი დაზრდამდილთათვის და გულ-შემატყვიარი ძლოცველი უბედურთათვის. ის აღსრულებდა უწმიდესს წესს ქრისტიანობისა და აგონებდა, ვაკრებულს, რომელმაც დაანთხა სისხლი და განუტკვა სული ტანჯულთა და შეწუხებულთათვის.

როდესაც მოძღვარმა ჩვეულებრივი წესი წმინდა საიდუმლოს მიღების გაათავა, გაბრწყინებულის სახით მაჟიდა ონისესთან და გულთაღის თანაგრძნობით, ცხოვრებისთვის ასაღლის გზის ამოჩვენა მიულოცა.

— შვილო! გასსოვდეს დღევანდელი დღე. უთხრა იმან დამრიგებელის სმით. — დღეს დაგარგულად გზოვს ზეციარმა მამამ და მისი გული საწაბს. რომ დაუბრუნდი განბანილი ცრემლით და განწმინდილი შენანებით, .. ეცადე დღეიდგან არ დაიკვიყო შენი მეუფე, რომელიც ზრუნავს შენთვის და ძალას მოგცემს, რომ კაცად გაჩენილმა კაცის ამოცანება შეასრულო.

მომავალში... დღეის შემდეგ აჭყუადეს სე და გამოსვეს ნაყოფი ჭეშმარიტებისა...

— მამაო, მამაო! წარმოსთქვა ონისემ, რომელიც ჯერ გადავკვეთე და ამჟამად უკვე დასვენება უკეთესად... — გარგიხარ, გარგას მეუბნები, ღვთის მადლმა, და ონისე მოკვდების შენთვის.

რამდენადაც მოსუფი ტკიბილად, დაწინაურებით და სიყვარულ-აღუქრისაზად ულამაზადად, იმდენად ონისეს გულის ხეივანად და მოწილი ხდებოდა; მადრამ მასთანვე ერთად წარმოუდგენელს აღმოფლეთებს და ტკივალსა ჭკრძნობდა. მთიელისაზრით, თავის დანაშაულისათვის ყოველ-გვარის გადასდევინების ღირსი იყო, ჭვიჭვობდა, რომ ყოველ გარს მასთან მივარება უნდა წიხლებოდა და დღეს კი მის წინ აღვა ფრთად ჰსტივსაცემი მოსუფი; გაბრწყინებული ნიურის სისიებით, დიდებულის და ძველ-მოსილის გამომეტყველებით, რომელიც მშობლურად ექნებოდა, გარდა სთვლიდა და განუსაზღვრელს სიყვარულს უცხადებდა.

რითი დაიმსახურა ამ გვარი მოწყობა ყოველად ღვთიურის კაცისა; გარდა ვერ შეეგნო ონისეს და სწორედ ამისთვის მოძღვრის მოქმედება ერთსა და იმავე დროს წარმოუთქმელს ნეტარებასაც ჭკრძნობინებდა და სულის შემტაცებელს ტკივილსაც.

იმ წუთებში ონისესთვის ბევრად უფრო ადვილი ასატანი იყო ცუტონა კიცხვა, ჯიურობა, გადასდევინების ქადილი, რადგანაც თვით მისი გული ჭკიცხვად თავის საქციელს. ონისე ჩვეულებრივი გარდა იყო, ჩვეულებრივს პირობაში აღზრდილი და როგორც უმეტესობას, მასაც არ ესმოდა დიდებულება მათებისა, ნაყოფი მისგან გამოცემული.

— შეილო!... ასჯა მისკენება გეჭირება. უფალმა იბარუნა შენთვის და ზირეელს თავ-შესაფარებლად ჩემთან გაგინინა ბინა!... წავიდეთ, შეილო, ჩემს ქოხში... დასკენე სოფელი და სუფი... ვინსოვროთ ერთად, ერთადვე გეტანეთ ადრეულის გრძობის შემავრებას და ერთად ვილოცოთ სოფელ... როდესაც მოკეთდები, ძალა და ღონე მოგეტემა, დაგილოცავ გზასა, შეილო, და წადი... წადი, სადაც გინდა, საითაც გული გაგებრძოლებს... ქვეყანა დიდია და ადგილს უგელგან იშოვნი, მაგრამ ერთი გასსოვდეს... გასსოვდეს უგელგან და უოკელ უამს... სადაც უნდა იყო, რაგორც უნდა იყო... უბრალო დღიური ლუგის მუშად რა დარჩე, თუ შეიქნე მბრძანებელი ბრძანებულთა ზედა, ნუ დაივიწყებ, რომ კანი ხარ და შენს გასს მყოფნიც შენისთანავე კაცები არიან!... შენსაკით მათაც გული აქვთ, რომელიც შენს გულსაკით მოძრობს, შენს გულსაკით ჭკობობს... დაიხსომე სიტყვა და განასოცოელე იგი: ამოგოტივე ჩვენ თანა ნადებნი ჩვენნი, ვითარცა ჩვენცა მიუტივეთ თანანადებთა მათ ჩვენთა... »

ამ მოძღვრობის დროს, ვიდრე ენა-მტკვრის და ტუბილ-მოსაუბრის მოძღვრის სიტყვები ტუბილად, წყალსავით მომდინარებდა, ონისე ატლაცებით უურს უზღებდა, უგელაფერი გადავიწყებოდა და საღმრთო კანონთა მესწავლას მისცემოდა, იმ სამღვთო კანონთა, რომელშიც იმდენი კანონზიობა გამოითქმოდა. მაგრამ, როდესაც ონოფრე გაჩუმიდა და მთიელი თავის ქოხისკენ მიიწვია, ონისეს მღუფარება დაუტყო, თავი დასარა და მთრთოლვარეს მელეებით ჩოხის კალთას ძებნა დაუწყო.

— წავიდეთ, შეილო! გაუმეორე მოძღვარება.

— ვერ წამოვალ. წენარად წარმოითქვა ონისემ და ისევე გზნებდა.

— რას აძობ? გაუგვირდა მოსუცს. — რატომ ვერ წამოვალ.

— არ ვიცი, არა, შენაი ჭირაიძე! მაგრამ, ღთის მადლმა, ვერ წამოვალ. მიუგო მთიულმა და სმასი ისეთი მუდარა დაეტყო, რომ მომდგარს შეებრალა.

— იქნება მე შერიდები?

— მოკვდეს ონისე, თუ შენ გერიდებოდეს! ისეთის გულის სიწრფელით წამოიძახა იმან, რომ ონოფრეს ეჭვი სრულად მოუსპო.

— მაშ რატომ არ მოდიხარ? წუთის სიჩუმის შემდეგ დაიწყო ისევე მოსუცმა.

— იმატომ... შესდგა ონისე და მასინვე ისევე აჩქარებით და ნაწივით ნაწივით დაიწყო: — არ შემოდღიან, .. არ იქნების, მარტოდ დაჩვენა მინდის!

ონოფრე დაატყდა და გარდა ხანს ასე უყურებდა. ონისეს თავი დასრული ჭქონდა, თვალები დაშვებულა და, თუძრა მომდგარს ვერ შედგა, მაგრამ აშკარად გი ჭკრძნობდა მის ტყუილს და თვალების ძალას.

— სად წასვალ? ბოლოს ჭეითსა ონოფრემ.

— აქვე, მთებში.

— რა გაცხოვრებს, ონისე, რა?

— ნადირი ბუკრია... ვინადირებ და ვიცხოვრებ...

— იქამდის მანც დაჩნი, სანამ მოკვთდები.

— რა მიჭირს, შენაი ჭირაიძე!.. ბატარაი სისსლმა დაიწყო სუსტა და ორს დღეს გარდა შევიქნები...

— მაგ ორ დღეს მანც დაჩნი.

— შენაი ჭირაიძე! დაუჭირა სელები მოძღვარს და სვეწნით დღოშსა დაუწოთ.—ნუ, ნუ შეტყვი... თუ გიდეგ მითხარ, შენს სიტყვას ვერ წაუგვალ... გუელი გი შელევის, სედების და მეც ბენავი ვარ!... გამიშვი მთლად წავიდე... ბატარა ხანს მარტოდ ვიქნები... ვინადირებ... ვისეს მოკვლავ... გულს გადაგაოდე... ღვთის მადლმა, შენთანაც ჩამოვალ სოღმე... გუელი უშენობასაც ველარ გაძლებს... გამიშვი, გამიშვი, ნუ მიტყრ, აგრემც შენთვის ჩამოგდნები...

— შენ იცი! რხვრით უხვასუხა მოხუცმა და დაუმატა:—
«სისკძარია» მაინც წაიდე.

— არა მიხდა-რა, ღვთის მადლმა.

— არ შეიძლება, უნდა წაიღო, თუ ჩემი წვეინება არ გინდა.

— აუ!... შენი ნებაა.

მოხუცმა მთელი გულად აუგის საგებრით, აჭკიდა და უგანსხეულად უთხრა:

— წადი ონისე, წადი, არ გიტყრ, მაგრამ თუ სშირად არა მსასე სოღმე, იცოდე ძაღვან, ძაღვან მსწენინებ... ეს გულად შენია და ნუ დაჯავრებ.

— ონისე მოკვდე, თუ გვირასი ორჯერ არ გსახსო! უხვასუხა მთელი და დაინოქა:—დამლოცე.

მოძღვარმა დაადო თავზედ სელი და მტკიცად წარმო-
სთქვა:

— მეუფეო, აჭა შენსებული და დაბრუნებული შენს წინაშე! ნუ არიდებ მოწვალე თვალსა... ნუ მოაკვებ შენს მფარველობას... მიეც მეტი ძალა, რათა ადიდოხ სახელი შენი და შეიძლოს საღსა და ქვეყნის გამსახროსა.

ონისე ემთხვია სელზედ და წინარის სფარულით განშორდა.

მოძღვარი კი ვაჩუგა. სახს უყურებდა მიმაკაჯს და მსოფლოდ
მაშინ გამობრუნდა, როდესაც მთელი ქედს გადაეუარა.

— ბესავი!.. მართლაც ძნელი იყო იმისთვის აქ ცხოვრება!
წარმოსთქვა მოხუცმა და სახლისკენ გასწია.

XVIII

ონისესთან განშორების შემდეგ, მოძღვარი ჩვეულებრივსედ
მეტად დაფიქრდა, დაღონდა; აშკარად დაუტყო, რომ გონებას
წაღაცა განსაკუთრებითი ღრმელი უმღელვარება. ისეც სწი-
წად მლოცველმა, ეხლა კიდევ უფრო მოუმატა ღვთის-გუდ-
რებას და მთელი ღამეები ჟუარცმის წინ დასრქილი გულ-მსუქ-
ვალე ვედრებაში ატარებდა ხოლმე.

აშკარად სჩანდა, რომ მასუდ ემოქმედნა ონისეს აღსა-
რებას და მისგან აღვიარებული ბუკის ზრუნვას, მოაზრებას
და გამოცხვევის ითხოვდა. უეცრად, მთიელისგან ნათქვამი
მეტად მძიმე და ძნელი რამ უნდა იყო იგივე და მის მისა-
ტეკვლად მოხუცის გული ღოცვას და ძაღის მობრებას. სა-
ჭიროებდა.

მოძღვარს ვაჩუგად ესმოდა, რომ ცხოვრებათა მისატეკვლად;
სულის დასამშვიდებლად და სასიამოვნო განაძიგებლად, მსო-
ფლოდ აღსარების თქმა და წმინდა საიდუმლოს მიღება არა
კმაროდა; გამოცხველი და ნიჭიერი მლოცვე კაცის გულისა
მოწაფეს მსოფლოდ მაშინ მხებებდა თავსა და თავისუფალის
ცხოვრების ნებას ამტკიცებდა, როდესაც სრულიად დაწმუნდებო-
და, რომ ერთხელ გრძნობას მოსუღმა, არამც თუ ცაიგონს
მალაღი სწავლა და კაცის მოვალეობა, აწამედ სრულიად შთა-

იკონა, წმინკებად გადაქცა, და ძეაღსა და წბიღში გაუყდა. უამარად მას არ ესმოდა მადლი მნიშვნელობა არც ერთის საქრისტიანოს მადლთა დებულებათა სარგებლობა და დაწმინკებუელი იყო, რომ ყოველი გვარი წესის აღსრულება უნაყოფოდ დაწნებოდა.

ის იყო ექიმი სულით დაკრძალულითა და თავის ზად-მყოფს დამძვიდებულად სასთელიდა მხოლოდ მაშინ, როდესაც სრულიად განკურნვიღს იხილავდა, როდესაც სუნ მოჩუელს მსხვერპლს სრულიად განთავისუფლებულს იხილავდა.

მოძღვარი ონისეს თუძცა გრძნობასკად მოსულს სედაკ-და, დაწმინკებუელი იყო, რომ ყოველი ამოსუნთქვა, ყოველი სიტყვა, ყოველი შეხანება იყო ნაყოფი გულის სიწრფეღასა, მაგრამ მასთანვე ისიც იცოდა, რომ მთიელს ბეწი სატანჯვეღი გამოკეღო, გულის ტრიაღი და მოუსვენრობა ენახა, ბრძოღასა და სინანულს მისი სული და სხეული მეტად დაეხატა, დაქრისტებინა და ამ ყოფაში მყოფს კი ათასს შემთხვევასთან ბრძოღისთვის კარგა ხანს წამღობა ეკარგებოდა.

ონოფრეს უნდოდა ზად-მყოფის საახლოე, რომ მისი ცხოვრებისთვის თვეღი არ მოეძრობინა, მშობღურის მხრუნ-ველობით და მოვლით გაემატებინა სხეული და მხოლოდ მაშინ დაენებებინა თავი, გაეშვა თავისუფლად, როდესაც ბრძოღისთვის სრულიად მომზადებული შეიქნებოდა, როდესაც შეს-ძლებდა ცხოვრების შეუბნაღებელს ტალღებს მტოცედ დასკედ-როდა, მასთან ბრძოღა მოასკრებოდა.

ონისემ არ ივისცა მოძღვართან ცხოვრება, უარ-ვეღ მი-სა წინადაღება და აღბათ მიხეზიღა ჭჭონდა. რამე, — მაგრამ ამან აღამოღოთა უბედურთათვის მხრუნვეღი, მათს შეწუხებღ-სათვის გულ-მტვივნეული.

ყოველთვის ამ გვარის თქმების შემდეგ მტკიცეს და ბეჭითს ონოფრეს, კაცს, რომელსაც ძალა ჰქონდა და გრძნობდა თავის სიძლიერეს, წმინება ისევ უბრუნდებოდა და იმედი ხელ-ასლად ეძლეოდა. ის ამბობდა: ღმერთს უფალი, რომ ერთსელ გრძნობაზედ მოსული, სელასლად განიშოროს და განსაცდელში ჩააგდოს! ერთსელ გრძნობას მოსულს გზა სელ-ასლად დააკარგვინოს და განსაცდელს მისცეს და იმედ-მოცუბული გავიდოდეს წყაროსთან, სდაც მოწაფეს მოთმინებით ელოდა სოღმე. ონისემ არ მოატყუა მისი მოლოდინი, მთიელი ყოველს დანიშნულს დროს იქ დასვდებოდა და მოწიწებით სთხოვდა შენდობას და ლოცვა-კურთხევას.

მოხუცი ალტარებით უჭადგებდა, სიყვარულიანად ესაუბრებოდა და მოლაშვარაკების შემდეგ დაუკავებულს დაითხოვდა.

როდესაც ისინი ერთად შეიყვებოდნენ, კაცი ვერ გაარჩევდა, რომელი იყო მათში უფროსი, რადგანაც აქ არც მბრძანებელის კილო ჩსმოდა და არც დამონებულის, შეშინებულის ვასუსი. მოხუცი უამბობდა, მოჭევანდა მაგალითები, უსსინდა მთიელისთვის ძნელად გასაგებსა და ცხოვრების მოკლენათა სსვა და სსვა გვარის მოაზრებით ურკვევდა, მაგრამ იმას კი არასოდეს არა ცდილობდა, რომ რომელიმე წსრამ, შესედულეზა, მსმენელისთვის გაუგებრად, თავს მოესპია; არამც თუ ამას მოძღვარად არა ცდილობდა, არამედ ყოველ დონისძიებას სმარობდა მოწაფე სსსაუბრად გამოეწვია, გაეგო მისი შესედულობა შესასებ იმ სსგნისა, რომელზედაც ელაშვარაკებოდა. და ყოველს საშუალებას სმარობდა აზრი გამოერკვია, გასაგები გაესადა და მისი მიღება სრულის გაგებით მოესდინა. ისინი ლაშვარაკის დროს გეჩვენებოდნენ მამად და შვილად, მსოლოდ იმ განსხვავებით, რომ არც ერთი მათგანად მლორებულ არავი-

თარს უფლებას არ იჩენდა და, თუ ერთი ჩაგონების მზრუნველობაში იყო. მეორე შეგნებას სრულის ყურადღებით მეცადინეობდა.

ონისე ყოველს ორს, სამს დღეში ერთსულ ჩამოდიოდა მოძღვართან და, როგორც კარგს მეთაფურს, ურცხვი ნანადირევი ჩამოჭჭონდა. ონოფრე სიამოვნებით მიიღებდა და რადგანაც ღორებს და ძესვებს უმზადებდა ზამთრისაგან, ანუ სხვა რომელიმე შემთხვევით გაჭირებულ მგზავრებს, უსაროდა, რომ მთიელი, რიხიც შექმლო, საფხსს ემსახურებოდა და თავის ნაშრომს შეწუხებულთ უზიარებდა.

მთიელსაც ერთსულ არ გაუტარებია გულში, რომ მოძღვართან სასყიდელი მიჭჭონდა; არამც თუ ამას არა ფიქრობდა, არამედ გულისათად სიხარულს ეძლეოდა, რომ თემცა მცირედით, მაგრამ მინც თავის რთულით ნაშოვნი გაჭირებულთ შემსუბუქებას აძლევდა. მთიელის ცხოვრების შესახებ მოძღვრის შესდრულება საიდუმლო არ იყო, რადგანაც მოძღვარი პირ და პირ ეუბნებოდა, რომ იმისი მოქმედება ქვეყნის სამსახური იყო და ეს გარემოება ონისეს ძალას უმატებდა და ამხნეებდა.

რასაკვირველია, რომ ამ ვარის რწმუნების გადაძება იმედ-გადაწყვეტილის არსებისთვის მცირე სანუკუშოდ არ იყო მცირე შემწეობას არ აძლევდა. დარწმუნებულნი იყო, რომ ქვეყნად ამაოდ არა გდია, ძისი არსება უჭმი და უნაყოფო არ არის და ერთსულ კეთილს ჩამდენს მომავალითვის გული უხალისდებოდა.

სიტყვით, მოძღვრის შიში ონისეს მომავლის შესახებ თითქმის სრულიად გაიფანტა და მზრუნველი გული დაგმყოფილდა ონისეს საქციულით.

ერთადერთი შემთხვევა იყო, რომელიც მოხუცს ხანდისხან კიდევ აღაშოვრებდა სოფელ, მაგრამ ფიქრობდა, რომ

დრო და სხნი მასაც სრულიად განაქარვებდა, განანიაკებდა და ჯერედ კიდევ მთიელის ჩვილს, თონთლო ბუნებას სრულიად აღადგენდა, განამაგრებდა და წყლში გამართამდა და მისი ცხოვრება ჩვეულებრივს მდინარეობას მიიღებდა; მაგრამ იმედი იმედითა იწებოდა და ამ მხრივ უმჯობესობა თავს არ იხენდა.

საქმე ის იყო, რომ ონისე, თუძცა დამშვიდდა, დაწინაურდა და უწინდელი აქტიურობა აღარ ეტყობოდა, მაგრამ ყველა ეს კარგა მყოფის კაცის თვისებას არ მიემსგავსებოდა და ყველანაირში გადაჭარბება ეტყობოდა. მუდამ დაფიქრებული და დაღვრემილი დადიოდა, მისგან გავლიება არ შეიძლებოდა და, სშირად კრთებოდა, თითქოს ვიღაცამ შეაშინაო. სასუფე თვერი არ მოსდიოდა და მუდამ გაცრეცილს. ხანდისხან თავლები აემღვროდა; აწიწილობის, სიციცხლის გამოძეტეულება დაეკარებოდა.

მოძღვრის გამოცდილს თავლს არ გამოეპარა ეს შემთხვევა, შეაძინა არა ჩვეულებრივი გაუუნება და სძა-ამოულებელი დასდი, რომელიც გუფს ბურუსსავით გარს ესვეოდა და მის გასათანტველად წამალი ვერ ეზოგნა. აშვარა იყო, რომ მის სულსა და გულში ზადი რამ უნდა დარჩენილიყო, რომელიც სწამლავდა, ხაღვლავდა და აწლეჭებდა ონისეს არსებას... მაგრამ რა უნდა ყოფილიყო მიზეზი? ეს არ იცოდა მოსურცა და მის გამოცნობისთვის ცოცხლს არა ჭფიჭობოდა.

ონითრე ხედავდა, რომ ონისეს რაღაც საიდუმლო ჭქონდა, კიდევ რაღაცა დარჩენილიყო, რომელსაც მის ცხოვრებაზედ გაუღენა ჭქონდა. თითონ მაღავდა ამ საიდუმლოს და მოძღვარს ვი ვირდავირ დაღაპარავებას არ უნდოდა, რომ საქმე არ წახდინა, მაგრამ ასე თავის მიწებებაც არ შეიძლებოდა.

მოსურცი მოელოდა, რომ დღეს თუ ხვალ ონისე უეჭვე-

ლად თირონ გაუსხნიდა გულისა და ვეკლავუეს შეატყობინებდა, მკრამი ხანი მიდიოდა, მთიელი თან და თან დნებოდა და მწუხარების მიზეზს ვი არ ამბობდა.

ონოფრემ ნახა, რომ მისი მოწათვე მეტად ჩამოილია, თვალები ჩაუცვივდა, ხან-გამოშვებით ხან რაღაცა არა ჩვეულებრივის ცეცხლით გაუბრწყინდებოდა, ხან სრულიად ჩაუქრებოდა, აქედევრეოდა და სიცოცხლეს მოკლებულია უსაგნოდ დააბრქვადებოდა რასმე. ამის უარედ დასხემებოდა უმიზეზოდ სიტყვების წამოხროლა, რომელიც მათ დაწინაურეს არ შეესებოდა და, უთავბოლოდ დაჩნებოდა, გაუგებარი სდებოდა.

მოსურნმა შესადა და იმ გადაწყვეტილებამდის მივიდა, რომ ამ კაცს თავის გულში თავისი საკუთარი ცხოვრება გაუჩენია, თავადაც მას ჩაბრუნებია და მას შთაუნთქამს მთელი მისი არსება.

ონისეს ეჭირვებოდა მშველელი სული, რადგანაც ის იდგა უფსკრულის ნაპირზე და ერთი, მხოლოდ ერთი ნაწილი-დაკუთხოდა, რომ სამუდამოდ შთანთქმულიყო.

მოდღვარი და მოწათვე წყაროს ნაპირას ისხდენ და ორნივე განუძებულიყვნენ, რადგანაც ონოფრე მთიელის მდგომარეობის შესახებ თქვით იყო გართული და ონისე ვი, როგორც სწინდა. ცდილობდა თავისი მდგომარეობა მომღვარისთვის არ შეემჩნევილებინა.

ონოფრეს შუბლი ხან იჭმუსუნებოდა, ხან ისევე იშლებოდა და აშკარად ეტყობოდა, რომ გასაჭირს მდგომარეობაში იყო. მას გადაწყვიტა, რომ პირდაპირ მთიელისთვის გამოეკითხა ამ დღეში ჩაკრდნის მიზეზი, მაგრამ არ იცოდა, დაწყება საიდგან უფრო სახერხული იქნებოდა და არჩევდა.

— შვილო, ონისე! ბოლოს გაწყვიტა იმან სიჩუმი. — რათა.

ხარ აგრე დაღონებული?... რად გასდი და რად დაკარგე ფე-
რი?... შეუძლავდ სამ არა სარ?

— ვინა, მე? ერთბაშად წამოიძახა მთიელმა, მთლად გა-
წითლდა და აღშფოთებული ქშენა დაიწყო.

— ჰო, შვილო, შენა... სწორე ვითხრა, შენი მდგომა-
რეობა მაწყესებს.

— მე ვარკვად ვარ... მე არა მიჰიძინ-რა! ნაწყვეტ-ნაწყვე-
ტად წარმოსთქვა იმან და ქშენას მოუმატა.

— არა, შვილო!.. შენ რაღაც გემიწყესება. რაღაცა გი-
ღრღნის, გიკლავს გუფსა და მოსვენებას არ გაძლევს... სედავ
გასდი, დაღონდი და ცოცხალის აღამიანის ფერი აღარა გაქვს...
მითხარ, შვილო, რა მოგდის?

— რაი ვითხრა?...

— მე იმედი მიჭონდა, რომ მშობლად მიუყრებდი, — მეგონა
შენი ნდობა დაკვიმსახურე მეტჟი, დაწმენებული ვიყავ ვკვლა-
ფერს მეტყუადი და...

— და რაი?... მე ვი დაგიმაღე განა? გადისარხანა რნი-
სემ.

მღვდელმა შესედა და გაოცდა. მთიელს სასე დაჭზრანკო-
და, თვალეში ამოსჯდომოდა და სისსლი მორეოდა, თვით სი-
ცილიც არ იყო სიცილი ვარკვა მეოფის კაცისა.

— რნისეუ, შვილო!.. შენს გუფს ზადი შეჭზარკვის და
მითხარ, მითხარ, თორემ ბოლოს ინანებ და გვიანდა იქნება...
გაუსსენ შემს მშობელს გუფი, ჩახედე შიგა, რომ მიზეზი
აწნოს და გიშეულოს...

— ხემს გუფში, ხემს გუფში! ბრანინად წამოიძახა მთიელ-
მა და დაუმატა: — რაი ხემს გუფში, რაი... რაიც ვიცოდა,
ვითხარ... ასჯა ტყუილს ვი ველარ მოვიგონებ.

(შემდგევი იქნება)

სახალხო ლექსები

(ხევში შეკრებილი ა. შ.—საგან.)

ქალ, შენის მოლოდინითა
თოლს ძილი მოსდის აღარა,
თმა გამითუთრა და გულში
ნაუკელ-ტიალამ დაღარა.

ქალო, ღამასად შეურილო,
აღვის ხეს ჭტეკხარ ტანდა;
ნეტამც ე გულში ტიალი
თავს შემოიულო შინდა.

დედაკ, რად მშობე, რა მიუაკ,
რად გამათხოვე ძალადა?
გამწარდა ტეზილი სიტოცსლე
და აღარ მიდიხს ჩაღადა!

გოგოკ, ეგეთი ღამასი
ვისთვის, რამ გაგაჩინაო?
ნეტაკი შენთან მარტოდა
მთად სადმე დამაჩინაო.

არ ვარცა ჭალი მეტორე
 სოფლად ვაყ-გატი მკვებარი,
 გაუქირდება შესდგება,
 რაგორც უღელში მტლე სარი.

hny

ჭალი ჭმრისა მწუნებელი
 ბერგან ვააქანებს გულისა,
 ბერი ბიჭი მოატყუებს,
 ბერი დააწინებს გულისა.

ბერი

ჭაღმა სთქვა: «გულა პაბრუნდა,
 დღე დამედ გადამტყვევია!
 ადვის სე, წამდის ასული
 ჭინტყელას წაუტყვევია»

ბიჭო, რას იტყობი? მშიშარა
 მშობელი დედის მემობიან;
 თავ-ლათ დასმულსა სიცოცხლეს
 სიკვდილი არა სჯობია?

ბიჭო, რას სჩადი?.. აღარ გწამს,
 არც თვისი, აღარც ტომია?
 მგელსამც კი გაუსეთქია
 კვიცი, დედის წინ მსტომია.

ღურჭი ცა შავად მოიქცა
 ყინულმაც მოუჭირაო;
 მთად ბაჯანს, მინდვრად ყვავილსა
 სიცოცხლე გაუჭირაო.

— ხე ქვად ვაძინ

ქალაუ, მაგ შენმა პერდინმა
 ჭკერში გაიფრიალა,
 სასუ გამოჰნდა, თოღებმა
 ეფესკით გაიფრიალა;
 ცხედმა ნიაგმა დამქროლა
 გზად შენგენ დამტრიალა,
 გუღს ცეცხლი შემოაყარა
 და ხალად ამბრიალა.

ბრძოლად კაცს უნდა ფარხმალა,
 გული და გამოცდილება,
 მოიცილის— ღამის გოგოსთან
 შეუს და დაქორწილება.

შემდეგ, თუ რას შემდეგებ,
 თორემ დამდება, ბნელდება;
 სამწკაღერ დროსგად დაურთე,
 აგრ ცეცხლიცა ნელდება.

გონჯის გული სივლების
 კვესნითა, ქაღიღითა;
 გაუჭინდების, გამობობის
 დიაცის მინდიღითა.

დალარცილი სარ მკეარო,
 მარჯვედ სახმარო სელშია,
 მთიდგან მთად ტყვიის გამტყორცო,
 ეფესგთა წამქცეო ლელშია;

მტკრუნება ზარის დამცემო,
 თვით დეკსატ მოხრი წელშია,
 დასტემ და დაიმორჩილებ,
 სრიალს დაიწეებს უკლშია.

გინდა ღალა სულ მოლოკო,
 ჩემო გუგუნ, ტუტუნაო,
 მაგრამ ცოტა გაუფრთხილდი
 ან გატკინოს ბუტუნაო...

ნააგმობი არტიკი არაჩატეხისა

საქართველას მდგომარეობასზედ მე XVIII საუკ. დამლეკს.

(მასალა ისტორიისათვის.)

(დასასრული *)

საჭიროდ ვჩანს ესთქვა, რომ საქართველოში ბევრნი
ორ კვირას უგან, შემდეგ ცოლის შერთვისა, დაკლებენ ემა-
წვილს ცოლს უსაზრდოდ, ყოვლად უბედურად და თვითონ
მიდიან უცხო ქვეყნებში რილასიც საძებნელად. მესუთუ დღეზედ
ჩემი თფილისში ყოფნისა ქურდების სასოგადობაში, ხემა
მიერველმა დედაკაცმა გამგზავნა კოკით წყალზედ. რადესაც
მოკდილი წულიდგან, მე დავინახე საღისის გროვა, რომელიც
მიზბოდა თაფითაღით კარებს გარეთ; მე ესენი იმ ქურდებთაგან-
ნი მეგონნენ, რომელნიც ქალაქში სტარცკაკდნენ სახლებსა. რა-
დესაც კვითხე მიზეზი ამ გამოქცევისა, მათ ძლივს მანო-
ბეს, რომ უგენი ისეკ დაბრუნებულა და სოღანღუღში შემო-
სულათ. დარწმუნებით ვიტოდი, რომ ეს იმათგან იყო მო-
გონილი, რათა მომატებულად მოეგოთ დრო და გაეცარცათ

*) «ივერია» № 10, 1885 წ.

სასწავლებელი უბედური მცხოვრებლებისა; ამიტომ ან გუჯდე ყური საეჭვო შიშსა და წაკედი ნელ-ნელა ჩემს ბინაზედ, მაგრამ როდესაც მივედი სასწავლებელში, იქ აღარაინ დამხვდა. მე აღარ დამჩვენდა რა იმის მეტი, რომ წავსუფავიყუ ისე; ანანურში. ჩემი მთარველების თავის შესაფარებელში მე ვიპოვე ერთი შუათანა ტომარა, რომელშიაც დავკრათე კომში ჩემი ანანურელი მასწავლებლისათვის საჩუქრად წასაღებად. წაკედი თბილისიდან უწინდელი გზით და დამე დაკდექი მდინარის პირას ერთს მალა სურზედ. შემდგომ ამისა, ერთი დამე ვაკატარე მცხეთის მონასტერში, სადაც ამ დროს იყო მრავალი სხვა და სხვა ადგილიდან მოსული ხალხი. კომშით საკვე ტომარა იმ დამეს თავქვეს ამოვიდე, მაგრამ როდესაც გავიღვიძე, ჩემდა სამწუხაროდ, აღარც ტომარა დამხვდა და აღარც კომში; ამასე ისე ვიდარდე, თითქოს დიდი საუნჯე რამ დამეკარგა, რადგან ჩემი კეთილი მასწავლებლის გულისათვის იმ სიტყვებში წელი მოვიწვიტე იმ სიმბიმე ტვირთვის ზიდვით და მინდოდა იმ მცირედი ძღვნით მეცა იმითთვის ვატიკი. ანანურში მისულს დამხვდნენ ვაჭარნი და იმისი ცოლი, რომელნიც მოუთმენელად მიმელოდნენ. გუამბე იმათ ყოველის ფერი, რაც კანსე ნასახლარში და ისიც, თუ როგორ წამართვეს ვაჭარელებმა ცხენი. უგულო ვაჭარმა დამიწო ლანძღვა და რამდენიმე სილაც გამართვა უბაში მხოლოდ იმისთვის, — რატომ ჟალანა ან მამიტანო, თითქო შემემლო ძალადობით გამეწო რამე რამდენსამე ას ვაცთან. ჩემი მასწავლებელი და სხვანიც მიჩვედნენ ან მომეთმინა ამისთანა ცუდი და უგუნო საქციელი და გარდამესადა სიტყვისათვის სიტყვით და თვალეშიაც ჩამეფურთხებინა, მაგრამ იმედი მქონდა, რომ იმის შემწობით რუსეთამდის მივიდოდი, ამისათვის განვიძრებე ყოვე-

ჯისფერი მომეთმინა, (ანანურელებიც კი ამისთვის მოკატყუე — ჯვლად შეკდგები მეთქი) და ვითომ თავმდაბლობით მოკასსენე იმათ რჩევაზედ, რომ ღვთის ბძანებით უოკელისფერი უნდა მოითმინოს ადამიანმა მეთქი.

იმ დროს ანანურში ხალხი შეტოტაკებულყო, რადგანაც ჩემს ქალაქში ყოფნის დროს, ძრეულ ბეკრნი გამგზავრებულოყვნენ კასეთისაკუნ, სადაც შექძლოთ გაუჭირკებულად ეშოვნათ სასრდო.

მეორე თუ მესამე დღეს, ჩემი მოსკლის შემდგე, ანანურზედ გაიარა სტეფან წმინდიდამ კასეთისაკუნ მიმკალმა უგანათლებულესმა ერეკლეს მეუღლემ დარეკანმა. აქ ხალხმა გააჩერა გზაში და ერთხმად გამოურხადა საყვედური, როგორც უოკელის უბედურების მიზეზს. განმეინებულმა ხალხმა ეჭამდის დაივიწყა მისი შესაფერი ჰატევის ტემა, რომ საშინელი უშეკრის პირით ლანძლავდა; გარდა ამისა თითქმის იმისი სიცოცხლეს კი ბეწვზედ კვიდა.

ოთხი დღის უკან, შემდგომ ამისა, აშკარად მატყუარა ქართველებმა დაჭყარეს ტყუილი ხმა, ვითომ ყენი უკანვე შემობრუნებულ იყოს თბილისში. ამ მატყუარების განძრახვა მე შემოდგისხენით. რადგანაც ამისთანა საერთო არეულობა იყო თვით ანანურშიაც, ამის მიზეზით ეჭესმა სომხის შემდებულმა სასლობამ და მათ რთესუმი ჩემმა მასპინძელმაც განიზრახეს წასულიყვნენ ანანურდამ და დროებით თავი შეეფარებინათ მთიულეთში, სოფელს ჩოხაში, სახამ თბილისში ისეკ მშვიდობიანობა არ ჩამოკარდებოდა ჩოხა. იყო ანანურდამ ერთის დღის საკალზე. ვაჭარიც თავისი სასლობით იმათ გაჭყვა. ჩვენ ჩამოვსდით ჩოხაში ნაცვალთან, რომელსაც ერკვა შარო. ჩოხაში მშინ მხლოლად სამი სახლი, ანუ კომლი იყო.

მთიულეები საქართველოს ქვეშევრდომნი არიან და, მართალია ქრისტეს საწმუნოებას აღვიარებენ, მაგრამ სრულებით მსჯელებს ემზგავსებიან. ანანური, დუშეთი და სხვა პატარა სოფლები მდებარებენ მთებში, მდინარე არაგვის გაღმა-გამოღმა. სრულიად ის ადგილები, რომელთაც ხეესურეთი ეწოდებათ, მეფის კრეკლის გაუფიქრებელი იყო მიფლობელობასა ქვეშე ბატონის შვილის ვასტანგისა. მთიულეთის სოფლებში ერთი კომლიადამ დაწყოლილი სუთ კომლიზედ მეტი მცხოვრები არ არის. სასლებს ფანჯრები და ბოლის ასავალი ერდო არა აქვსთ: სინათლე შემოდის მხოლოდ კარებიდან და ამისთვის ისე ბნელა, რომ მთელი დღე მკვარი ან არფი უნთათ. იმათ სასლებს აქვსთ ორი ბანი: ერთი ძირისა, რომელიც ისე მკვიდრია, რომ იმაზედ შეიძლება ცხენებით ზურის ლეწვა, და მეორე ზემოთი, რომელიც მხოლოდ ჭიჭიანს სასლს წვიმისაგან. ზურსაცხობენ ერთმანერთში არეულის ქრისა და ლობიოს თქვილი-საგან თინის კეცებში; უგანასკნელებს დამხობენ ერთი ერთმანერთზედ, შიგ ჩასდებენ გათხლებულს ცომისა და ჩაფუკენ ცხელს ნაცარში. ამ სახით გამოცხვარს ზურს კეცის ზურს უწოდებენ. თუ სოცრი იშოვნეს, იჭამდის არ მოსარშენ, ვიდრე სუნი არ მიეცემა; ანუ უკეთა ვსოქათ, ვიდრე არ აყროლდება. თითქმის უკელანი ბინძურად ცხოვრობენ, ასე რომ თავიანთ სადგომ სასლში, კედელ გაუფლებელად, ჭეპოთ კედელზე მიბმული საქონელი. რადგანაც უკელა საერთოდ გაჭირვებაში იყო, მეც უნდა მიშაერი ვუოფილვიფივი, მაგრამ მე ვემსახურებოდი უკელას, ვისაც კი საჭიროება ჭჭონდა, და ამ ნაირად ხან აქ, ხან იქ, ვმოულობდი საზრდოსა, თუმიცა უოკელთვის მანც არ ვიყავი. ალმე სრულიად მამლარი სოფელს ჩოსაში იყო პატარა კეკლესა, მაგრამ უღვდლო

თვითონ ეკლესიასიაც არა იყო რა ერთის ტილოს ფაქდის მეტი. ამ ეკლესიის გარშემო იდგა ჰანტის ხეები, რომელთა სილი არავის არ შეეძლო მოეკრიფა, როგორც ეკლესიის კუთვნილება და ამიტომ იყო საღმრთო და ხელ შეუსებელი. მეც აგრეთვე შემატყობინეს, რომ არ შეგსებოდა სყდრის გარშემო მდგარის ხეების ნაყოფს, თორემ მთიულეები მომგლავდნენ. ჩემი მისვლის პირველ დღეს, როცა ვერ თითქმის იჭაურს არავის ვიცნობდი და ვიყავი ძალიან მშოიერი, გავბედე ამ აგრძალული ხილის ჭამა ღამით. ეს სილი სიტყვისაგან იყო დაძრული და ამასთან ისეთი მკვასე, რომ ვბილი მოძქვას და ზურის ჭამა აღარ შეეძლო; მე შეშინადა, ამის მიზეზით არ შეეცო-
 ყოთ საეკლესიო სილის მოხარება. ბოლოს ვბოვე ღონისძიება ჩემი ვბილების მოარჩენისა იმით, რომ ვღვჯდი უვითელი სანთლის ნამწვსა, რომელიც ვიზოვნე ეკლესიასი. მე დავდიოდი სოლმე თითქმის ყოველ საღამოს ერთს ოსმალეთიდან ვადმოსახ-
 ლებულს თბილისელთან; ეს კაცი ვარჯა სანში შესული იყო და სახელად ბადვასარ ვალონტი ერქვა; იდგა ჩვენ ვკერდით მეორე ოთახში, სადაც მედამ დავდიოდი და უვითსავდი საღამოს ღოცვასა. ამ კაცმა და მასმა მეუღლემ ძალიან შემეყვარეს და საკმაოდ დავმტყიცეს, რომ იყვნენ კეთილი ადამიანები. მათ მომცეს თითქმის ყველა საჭირო საზრდო. ჩემი მასხინ-
 ძლებიც აგრეთვე, შეძლებისამებრ, უფრ უვღებულს არა მტოვებდენ, ვარდა ვაჭრისა, რომლისაგანაც მე არავფერი არ მინახავს უმატოურობის და წეენის მეტი. ეს ბოროტი კაცი აქაც ვა იყო მიზეზი ერთის ჩემის უბედურის შემთსვევისა, რომელიც სამწუხაროც იყო და სასაცილოც. ერთხელ ამ კაცმა ვამგზავნა მეორე სოფელში, რომელიც მდებარებდა სოფელს ჩოხიდან მდლობსელ თავის ცხენისთვის ბზის სასყიდლად და მასწავლეს

ჭართულად ამ სახით მეკითხა: «ბზე არა გაქვთ გასასყიდი»?
 გზაში შეუწვევლად კიმეორებდი ამ სიტყვებს. როდესაც მი-
 ვედი სოფელში, ვათვალიერებდი — რომელ სახლში შეესუფი-
 ვაპი და ამოვირჩიე ის სახლი, რომელიც ვეფლანზე დიდი იყო;
 მი თქვა: «ბზის მეტი, სხვა დასარჩენი სიტყვები დამავიწყდა.
 შევედი ვომლით სავსე სახლში, სადაც საბუნელის გამო თით-
 ქმის არათუ ჩანდა, სიფრთხილით გაუარე იქ დაბმულ
 საქონელს და მივედი ცუცხლა პირას. აქ დავინახე დედაკაცი,
 რომელიც პურს აცხობდა და უთხარი: «ბზე». იმან შემომხედა,
 გადმოვიჩინე პირფარა, ასეუნი თავის ენასეუდ სახელი ესეა ქრის-
 ტესი და გავარდა სახლიდან. ამასეუდ მე ცუდს რას ვაფიქ-
 რებდი: მეგონა, ეს ვეთილი დედაკაცი წავიდა ბზის მოსატანად
 და არც კი მითხრა რომორ ეღირებოდა ტომარა. მაგრამ რამ-
 დენსამე წამს შემდგომ, შემოვიდა მრთელი ხროვა ხალხისა
 ვეტუბით და ანთებული ვეარით სულში. მოვიდნენ თუ არა,
 იწოდნენ პირფარას და ასეუნიდნენ ესეა ქრისტესა. მე ვერ მომე-
 თქვა, რასა ნიშნავდა ეს ამბავი. ამ დროს მეტყვნენ ვეფლან-
 ნი, წამაჭციეს მიწაზე, მაგლიჯეს თმა, დამიწვეს ვაბის ვალ-
 თა და, რაც დარჩა, ვედ შემომავთხროწეს, ერთის სიტყვით, ვინა-
 დამ არ დამახჩეს. მე ხან ოსმალურად, ხან სპარსულად ვევი-
 როდი, ქრისტიანი ვარ მეტი, მაგრამ არათუ არ შემისმი-
 ნეს, გამომავთხროეს ვარად და, ვადრე საბუელს მოიტანდნენ,
 ბარე ათს ვაცს, ზოგს ჩემი თმა ჭჭინდა დაბლუჯული, ზოგს
 ხელი და ზოგს ტანისსამოსი. ერთმა ქვემო ტუნში წამავლო
 ხელი, შემდგომ მარყუშად გამოვრული თოკი ვადამაცვეს თავ-
 ზედ, — ერთი წვერი ერთს მხარეს ვეჭირათ და მეორე წვერი —
 მეორე მხარეს. ამ სახით წამიევანეს იმ სოფელში, სადაც ჩვენ
 ვიდგებით, შემოხსენებულს მამასახლისს შაროსთან. უკან ცუმა-

ტყუებით მომდევნენ და განაღამ არ გამსრისეს. მე ვარცა
 გაგებელი და მრავალ ადგილას დამწვარი ვიყავი, თქები და
 წარბ-წამწამი სულ შერყეული მქონდა. სრულებით არ მე-
 სმოდან, რას მერჩოდნენ, რისთვის დამწვეს და დამდაგეს, ან
 რაზედ მიმცემს ამოდენა განსაცდელსა. როცა მთაზედ ამიყვანეს,
 ღვთის მადლით, ჩვენი სოფლიდგან დანახეს ჩემა ასე დიდუ-
 ბით მოგზაურობა. მამასახლისი ყველასკედ ადრე მოგვეგება და
 ძლივს — ძლიობით დააწმუნა ეს მსეტები, რომ გავენთავისუფ-
 ლებინეთ. ამ ამხის მიხესი, როგორც შემდეგ ამხსნეს, ის იყო,
 რომ იმ დედაკაცსა და აგრეთვე სხვა მცხოვრებლებსაც არას
 დროს არ ენახათ თავის სოფელში ერქვენულად გამოჭრილ
 ტანისამოსიანი კაცი. გარდა ამისა, ის დედაკაცი ჩემი უცბად
 მისგლით შეშინდა: მაჯლაჯუნა ვეგონე და სხვანიც ყველანი
 დააწმუნა, რომ მართლა მაჯლაჯუნა ვიყავი. იმათ თურმე
 სჯერათ, რომ მაჯლაჯუნას (აღს), თუ თქები არ დაგლიჯეს,
 უთუოდ გაჭრება, და თუ ვინმე თმას დაგლეჯს და შეინახავს,
 მაჯლაჯუნა (აღი) უხილავად ემსახურება სახლში. ამის გამო
 მაგლიჯეს თმა. ამ შემთსვევის მიხესით რომ კვირა ვი-
 ყავი ვკად. ჩემი მასპინძლები და ბაღდასარა თავის ცოლით მა-
 ლიან მივლიდნენ და მწამლობდნენ; დამწვარს ადგილებზედ მი-
 სვამდნენ კანაქსა და ბატის ქონსა. გალოენ ბაღდასარამ, რომ
 დესაც ნახს ჩემა უბედური მდგომარეობა და მარადის მწუსა-
 რება, ჩემი მოჩენის შემდეგ, დამიძასა და გამომეითსა დაწვრი-
 ლებით ჩემი ამბავი: საიღამა კარ, ან როგორ შეესვდი ამ ვა-
 ჭარსა. მე ვუთხმე ყოველისთერი ჩემი თავგადასავალი. ჩემმა
 ამბავმა იქამდის ადძრა მისი ჩემდამი თანაგრძნობა, რომ მო-
 მესვია და თვალცრემლიანმა მანუგეშა: ღმერთი იქმნება შენი
 შემწე და მოწყალეო. როდესაც შეიტყო, რომ მე ვაჭრის მონა

არ ვაყავი, არამედ იმან ივერსა სამ თუმან ფულად ჩემი მიყვანა რუსეთში, ბაღდასარა დამხირდა გასტუმრებას ყიზლარში, როდესაც წავიდოდა იქ იმისი შვილი. შემდგომ წამოვიდა ჩვენს ბინაზედ ვაჭართან მოსაჯანაჯანებლად; აქ მან გამოუცხადა ვაჭარს, რომ ჩემს წაყვანას კისრულაბს და სთხოვა, სამი თუმანი, რომელიც მიიღო ვაგარშაპუტში, ჩემთვის უკანვე დაებრუნებინა. უსინდისო ვაჭარმა, რაკი ფული არა ჰქონდა, მაძიგონა, რომ ვითომ შირაბის ძალით მე უნდა წავეყვანე რუსეთში მაშინ, როდესაც თვითონ წავიდოდა და ამისთვის უნდა მაძეცადნა იმ დრომდის. ბაღდასარამ გულსძლია ჩემის შეუბრალებლად მოპურობისათვის და უწინასწარმეტყველა, რომ ამგვარა უსამართლობისათვის ღმერთი არას დროს ხელს არ მოუშართავდა და ყოველი ქონება მხრად დაურჩებოდა. შემდგომ მან გამოართვა ვაჭარს ჩემი საველეხაო წიგნები და სალაგის საწერელი და მარხია, დამუნებებინა მისთვის თავი და ყოველისფერი ღმერთსედ მიმეცა.

ბაღდასარას ორი შვილი ჰყვანდა, უფროსი სტოკებდა სახლში და უნცროს ყიზლარში ისტუმრებდა იმ განზრახვით, რომ მისუღიყო რომელსამე შეძლებულ ვაჭართან და ევაჭრნა, რისთვისაც რუსეთში მტრედ ფულს ატანდა. უწინ ბაღდასარა ყოფილიყო ძალიან მდიდარი, მაგრამ ესა მომატებული წილი თავის შეძლებისა აღარა ჰქონდა, რადგან მისთვის, როგორც მდიდარი კანცისთვის, სჭართველას ჩვეულებისამებრ, გამოეკრთიანთ ძრეულ დიდი სარჯი. თავის უნცროს შვილს, რომელსაც მე უნდა წავეყოლოდი, ატანდა ყიზლარში თავის მოყვარეს; უკანასკნელი ყიზლარიდან მოსუღიყო ნათესავთა ამბის შესატყობად, რომელნიც ყენის დაცემის დროს სცხოვრებდნენ იბილისში, მაგრამ ქალაქმდის კერ ჩასუღიყო და

დამღვარიყო ანანურში. ეს უიზლარელი მოსესაც ჩვენთან იყო ჩოხაში. ბაღდასარა მოკლავარავა მოსესას სარჯხედ, რომელიც მამინდებოდა ბელადების მისაცემად, რომელთაც უოკელთვის ჭირაობდნენ ხოლმე სტეფან-წმინდიდგან დაწყობილი მოზღრა-კამდინ, და სთხოვა გულ-მოღვინეთ ისეთი უურადლება ჭქონო-დათ ჩემზედ, როგორც იმის შეილზედ. იმავე საღამოს მამცა მე კეთილი დარბევა და რჩევა — კუთვლითივე პატროსანი და კეთილი კაცი. როგორც ის ამბობდა, მე უფრო კარგად მი-კითვისებდი იმის რჩევას, ვიდრე იმისი შეილი და, ღვთის მადლით, ბოლოს მივადწევედი ბედნიერებას. ამასთან ამისხნა, რომ ჩემი სიკეთისთვის სცდილობს, როგორც ჩემი სიყვარუ-ლისათვის, ისე იმისთვის, რომ ღმერთმა შეიბრძლოს იმისი შეილი.

ამ დროს მოსესა აგრძობდა ანანურში მიმავალ მგზავ-რებსა. მე გამოკეთხოვე ჩემს კეთილ მასპინძელს, გარდაუხსადე მრავალი მადლობა მისთვის, რომ არ დამაგდეს უუურადლებოდ; მოკისადე ბოდიში, რომ ამისთანა შაშინობის დროს არ შე-მეძლო იმითთან დაკრჩინილიყავი, და რასაკვირველია, უთხარი, რომ მარადის გულში ჩანერგილი მექნებოდა იმათი კეთილ-მოქმედება.

ჩვენ გარდა კიდევ მოგროვდა ცხრა კაცი, საქართველოს სომხები, რომელნიც უნდა დაბრუნებულყვნენ მოზღრაში და უიზლარში. პირველს დეკემბერს დილით ადრე წავედით სტე-ფან-წმინდისაკენ. ბაღდასარამ მომაგონა თავისი დარბევა და ისურვა ჩემი მშვიდობიანობა. ამ ქარავანში იყო სულ ათი ცხენოსანი კაცი; მე და ერთი კიდევ სხვა სომეხი ფეხით მი-ვიდოდით. სტეფან-წმინდას, სადაც სცხოვრობენ საქართველოს ჭკუშეკრდომი ოსები და რამდენიმე კომლი ჩერქეზი, ჩვენ

მივედით მეორე დღეს შუადღისას. სტუფან-წმინდიდამ უამრავლად შემდეგ, ხუთი დღის განმავლობაში, საშინელმა შიმშილმა შემაწუხა, პურის სასყიდი იუფლი არა მქონდა, ჩვენი ქარავანის თანამომგზავრეთ გულად კა ვერასოდით ვერ მოვიგე, რომ მოეცათ ლუგმა, და თუ გადმომივდებდნენ რასმეს, იმასაც საშინელის სამდურჩავით. ჩემი კეთილად მყოფის შვილი არ იყო ჩემი მოწყურად და ამ მსრავ თავის მამას არ წააგუდა. ჩემდა საბედნიერად, ვლადიკავკაზში. რომ მივედით, იქ მომკვდარიყო ერთი ოსი; მიცვალებულის ნათესავეებმა, თვის ჩვეულებისამებრ, მისცეს ჩვენს ქარავანს ბლომად პური, ხორცი და ბუნა (ოსურის სასმელი); ჩემს წილად შემსვდა პურს გარდა რვა გირკანქამდის ხორცი, რისთვისაც შევსწირე დიერთს მადლობა და შევეკადრე წმინდის გულით, რომ მისცემოდა ამ მიცვალებულს საიჭიოს უოკული სიმხარულე და შება. ჩვენ აქ დავრჩით ორი დღე, სინამ დავიჭერდით ერთს იქურ კაცს, ბაშის (თავი) მისი მცირე გუნდი ჯარით; მას უნდა გაეცილებინა ჩვენი ქარავანი მოხდოკამდის. ამისთვის მისი ჩვეულებისამებრ იღებენ ათიღამ თხუთმეტამდის ვერცხლად იუფლს თითო კაცსეღ. ერთმა ჩვენმა თანამგზავრმა სომეხმა, რომელსაც ნასა რომ იმ წამითრის დროს ძალიან საწყლად ვიყავი ჩანდიული და ამას თან ჩემი ჩექმები თითქმის სრულებით უძირონი იყვნენ, შევებრალე და მოხდოკამდის ნაბადი. მათხრავ ვლადიკავკაზიდან, ბაშის (ბელადის) განკარგულებით, სიფთხილის გამო უნდა წავსულიყავით უთუოდ საღამოთი, დამე გვეკლო ჩქარა და ჩემად და დილით მივსულიყავით ჩერქეზის სოფელს ასელ-გაზახამში. რადგანაც ამ ადგილებში მრავალი უსაღებო იცოდა და ამისთვის მოგზაურობა საშიში იყო, ბაშისმა უოკული ხმაურობა ადგივიკრძალა. ამ გზაზედ ერთ დამეს მე კინადამ არ მოკვდი.

ქარავანს რომ არ ჩამოკრჩენოდით, მე და ქვეითად მოსიარულე
 სომეხს უნდა ცხენოსნებას წინ გვეწინა. მე შეშინადა, რომ უცხო
 ადგილას მარტო დაკრჩენილიყავი და თულებს არ დავეჭირეთ, ან
 ნადიროს არ შევეტყამე. თუმცა ეს შიში მიმატებდა ძალას და ღონეს,
 მაგრამ რადუხსაც ნაბადმა დამათხო. მოკსწყდი და მოვილაღე.
 თუქრად მომდიოდა და მეთხოვსა ვატრონისათვის, რომ აქლო
 თავისი ნაბადი, მაგრამ იმისიტ შეშინადა, როდესაც დამ-
 ჭიბდებოდა. ვა-თუ აღარ მოეცა. ამას გამო განვიზრახე
 სიწმილი ვიდრე ჯანი მომეკვირდა ცხენებაც ორთქლისგან ჭი-
რსლი მოკვიდა ნაბადსა, რაგორც უნუელი, რომელმაც უფრო
 დამძიმა და გამიხდა სანდოვად შეაღამისა ბქამდისინ მოკ-
 სწყდი, რომ სმა ამოულებლად დავეცი ძირსა და აღარ შე-
 მძლარ ადგომა.

ამ ნაირად აქ დავიღუპებოდი, მაგრამ ქრთის ზეენმა ბე-
 ლადთავანმა შემასწრო თვალი, გამობრუნდა და მითხრა: მო-
 მეტი რამე და ცხენით წაგიყვან იმოდენა მანძილზე, რომ
 დასვენოყო. მე მივეცი ფაქსი, ანუ არახნანი, რომელიც ქუდ
 ქვეშ მუხურა. მაგრამ ერთი ვერსტის შემტო ვერ შევძელი ცხენით
 სიარული: სიტყუებ ძრავლ შემაწესა, ამისთვის ჩამოკედი და
 მივრბოდი ისეუ ქვეითად. რომ გაჭირვება და სიარულის ხან-
გრძლივობა არ მეგრძნო, ვამბობდი ღოცვას და თსაღმუნებს,
ჩემი მდგომარობის შესაფერს. მაგრამ ამითი გზა არ შემოკ-
 ლდა და მე ვამბოძელია ძალა და ღონე. მიხდოდა ქარავანს
 ჩამოკრჩენოდა, მაგრამ ზემოდ ნათქვამი შიში მამოკრძალდა
 ეს თუქრი აღმესრულებინა. ხელახლად შევიკრიბე უკანასკნელი
 ღონე, დავიწეე კიდევ სიწმილი და ვთუქრობდი, იჭმნება მალე
 გათავდეს ჩემი წამება მეთქი, მაგრამ დასასრული არსადა სჩან-
 და; ესტირადი ცხარის ცრემლითა. ბოლოს ესთქვი იონას

ლოცვა, რომელსაც იგი ვეშაპის მუცელში გალობდა და წა-
ვიჭეტი ვიდრე სრულებით მოწყვეტილი. ამ დროს მე ვნატრუ-
ლობდი სიკვდილსა. არც ერთმა ჩვენმა თანამომგზავრე ქრის-
ტიანმა არ შემიბრალა და არ მიშველა მე უძღურესა, რომ არ
მივსულყოფო სიკვდილის გარებადის. არ ვიცა რამდენ ხანს
გვგდე იმ ადგილას. როდესაც გონს მოკვლ, დავინახე, რომ
გაბახში ვიყავი. აქ მე მისკეს ტანზედ თოკლი და შემახვიეს
ხაზადში, რადგანაც სრულებით გაუინული ვიყავი და ფეხის თი-
თები ისე მჭონდა გაშაკებული, როგორც ხახშირი. ¹⁾ მე გა-
მეღვიბა მორე დღეს შეადღისას და მაშინ შევიტყე, რაც
დაგმართდა. სიკვდილისაგან მხოლოდ რსებმა, დამხსნენ
რისთვისაც შეგუთვალე წრფელის გულით ცხონება იმის მი-
ცვალებულსა. შემდგომ წამისკეს ფეხებზედ ბატის ქონი და
ამითა მომარჩინეს. მაშემკდნენ მე აქა სჭელს ფაფას, რომელსაც
ჩერჭეზულად ჭჭვიან ვასტა. ²⁾ ახელ-გაბახიადამ წაკედით ცხრას:
დეკემბერს და ათს დავსდექით ტყეში, თერგის პირზედ, მოზ-
დოკის პირ-და-პირ. აქ ბელადების ფულის მიცემის დროს
ჩვენ მგზავრებს მოუვიდათ ლაპარაკი ბაშჩისთან (მეთაურთან)
და მის მხლებლებთან. ბოლოს გადაიხადეს თავისი ვალი,
მხოლოდ რთხი ახაზი დააკლდათ; ეს ფული მათ უნდა გამოე-
გზავნათ მოზდოკიდან რის სხათს შემდეგ; რსები დაჭყა-
ზულდენ მოცდათ მხოლოდ მაშინ, თუ უიროდ ვისმეს და-
სტოკებდნენ. ჭყარეს წილი, და მე მერგო გირაოთ დადგომა.
რნი სხათის მაგდრად გავიდა რნი დღე, მაგრამ სომხებში:

1) როცა შემცივა, ეხლაცა გვრძნობ ხოლმე ამ ფეხების ტვი-
ვილსა.

2) ავეთუბენ ფეხვისგან, შეხედულობით ჰგავს იმერულ ღომსა.

ფუფი არ გამოგზავნეს. ჩვენმა ბელადებმა მოზდოკში ისაქმეს, თუ რამ საქმე ჰქონდათ და თორმეტს დეკემბერს დილით უნდოდათ დასრულებულიყვნენ თავიანთ სასლებში. ისინი მხოლოდ მატანდნენ ძალას, მეშინა დაჩინილი ფუფი და, თუ ვინცობაა, ვერ ვიშოვნიდი მაშინ მიპირებდნენ უკან წათკვას. ჩემს ბედზედ, ამ სასოწარკვეთილებაში მეოფმა დავინახე წყლის შიკას მომავალი კაცი მწვანე მანარა წამოსმული; იმის საცმელზედ მივსვდი, რომ ის უნდა ყოფილიყო რუსეთში ნამეოფა ფრანციელი. მე მივაშურე იმისკენ, მოკვებვიყვებზედ და ოსმალურს ენაზედ ვსთხოვე, მოელე ჩემზედ მოწყალება და შევესიდნე ოსებისკან. რადგანაც ოსები და ჩერქეზები სშირად დაიარებიან მოზდოკში, ბევრმა მათგანმა იცის რუსული. ამისთვის ერთმა ჩვენმა ბელადთაგანმა, რომელმაც ცოტოდენი ოსმალურიც იცოდა, გადუთარგმნა იმას რუსულად ჩემი თხოვნა, უამბო მეზავრობის დროს გამოკლილი ჩემი წვა და დავა, ისიც უთხრა, რომ გირაოდ ვიყავი დატოვებული და ამასთან დაუმატა, რომ ის სიამოვნებით დამხნებდა თავს, რომ ეს მხოლოდ იმაზედ იყვეს დამოკიდებული. რუსეთელმა დანება თავის საქმეს თავი, გავიდა წყალში უკანვე და მოახსენა ჩემი ამბავი ციხის უფოსს (კამენდანტსა); ამან ბრძანა ყიზლარელის პოვნა და ძალ-დატანებით დაახსნეინა ჩემი თავი. ეს ამბავი არ გაგრძელებულა სულ ორი საათი.

ამ დროს, გავიგონე აქ ზარის ხმა, რისგამოც სულითა და გულით ვისიამოვნე. ესლა რომ ყიზლარელისა და მისი მხლებელ სომხების მიხედვით, რამე ახალი უბედურება შემთხვეოდა, მე სიკვდილისათვის ვიყავი სრულდებით მომზადებული. რუსების მოწყალეობით, მე იმავე დღეს, ესე იგი თორმეტს

1795

დეკემბერს ათას შვიდას ოთხმოც და თხუთმეტსა წელსა შეედა
 მოზღოვი. ახლა მე უნდა მეპოვნა მოსესა, რომლის წყალობით
 გინაღამ არ დაგრიო ოსების სელში ტყვეთ ოთხი აბანის
 გულისთვის. მოსესას მეტი ნაცნობი, რომელთანაც შეძლე-
 ბოდა მიმეძარტა, არა გინა მევანდა. ვისაც კი სომესს ვნახავ-
 დი, ყველასა ვკითხავდი, რა მიზეზი იყო იმოდენა ზარის რე-
 ვისა; მე ძლივს ძლიობით გამაგებინეს, რასაც ნიშნავდა სი-
 ტყვა: «პრანდნიკი» ან რა პრანდნიკი იყო იმ დღესა. აქაუ-
 რი სომესები არიან ქართველი სომესები და სრულებით არ იციან
თავიანთი ენა. ბოლოს გავიგე, რომ ხელმწიფის შვილის და-
ბადების დღე ყოფილიყო. თუმცა გაჭირებულს მდგომარეო-
ბაში ვიყავი, მაგრამ ძრეულ გამეხარდა აქ მოსულა და დი-
დის გულისმოდგინებით შევსწირე ღმერთს მადლობა, რომ მა-
მიუვანა საქრისტიანობი და ისიც იმ დღესა, რომელსაც ხელ-
მწიფის დღესასწაული იყო. მოსესა ბაღდასარას შვილი რომ-
გორც იყო ვიპოვე; ის ჩამომხდარიყო ერთი აქაური ნაცნო-
ბი ვაჭრის სასტუმროში. მე მამცეს ნება დავმდგარვიყავი სა-
მზარეულოში. საღამოზედ მამღრისად მაცემს ჰური და
დასაძინებლად დამაწვინეს ძირს ჭილობზედ. ეს სადგური
უნდა დამეგდო მე საჩქაროდ: მეორე დღეს, დილით ადრე მა-
სპინძელმა, რაღაცა მიზეზის გამო, სახლიდგან დამითხოვა, და
მე არ ვაღიადი, სად წავსულავიყავ. იქ ერთ პატარა ბიჭს შე-
ვახრებელი ადგილი. დიდი უინვა იყო და მე კი მარტო ჩო-
ლის მეტი ტანზე არა მეტვა რა; წაღები მქონდა ძირზე გამო-
გლევილი. ამ ბიჭმაც ბერი იჩივლა თავის სახლის-პატრონ-
ზედ და გონივრულად მიჩნია—მომუთმინა ჩემი უბედურება. ამას-
თან მან მიმასწავლა ერთს ჰურის შეიღვეულ ბებერ დედაკაცთან

და მოკლედ მიახლო, რომ ამ დედაკაცის შვილი გაჭედილად ვიდაცა ვაჭარს თბილისში; რაკი უკანასკნელი აიკლეს, იმ დედაკაცს შვილი მკვდარი ეგონა და იყო დიდს მწუხარებაში. ეიპოვნე რა იმ დედაკაცის სახლი, ცრემლით გამოუყენა და, რომ მე ვიყავი სხვა ქვეყნიდან მოსული და არა მქონდა ბინა; კთხოვე, რომ მისი შვილის გულისათვის მოკლეთ ჩემსედ დედა-შვილური მოწყალება და მოკცა თავის შესათვარებელი ადგილი. ამ დედაკაცს გული აუღივდა შვილის მოგონებასად, და, რაკი მნახა, რომ უნვისაგან ვკანკალებდი, უბრძანა თავის მოახდეს, წაგვეყვანე იმ ოთახში, სადაც ის დედაკაცი პურს აცხობდა. ამ დედაკაცთან მე გაგატარე ორი დღე სრულს მოსვენებაში. შემდეგ დედაკაცმა მითხრა, რომ მკვლელ მოზდოკში და გამეყიდნა გამომცხვარი პურები; ამასად მე გამოვაცხადე სრული თანხმობა, თუმცა თითქმის ფესშიშველს უნდა მკვლელ იმ საშინელ ტერორში. მანგუნა მე ფული, რომელიც უნდა ამდრო თვითონ პურში და დამასწავლა ქართულად უვირილი: «ცხვალ-ცხელი პური». ჩემმა ვაჭრობამ გასწავა მხოლოდ ოთხი დღე: — ერთს ადგილას მე მივეცი ათი პური ნისიად, თითონ პურსაც დღეში ვკამდი და იქნება რამდენიმე პური გაყიდვის დროს მამხარა ვინმე; ჩემმა მასშინძელმა დაინახა რა, რომ გასაგალი და შემოსავალი ერძახერთი რა ჭეჭავენ, უძიომიცხადა, რომ ნისიად მიტეპულის პურის ფასი, ოცნა ვაპოვი, ამდრო და იმასთან აღარ გამეკლავ, ნამდვილი მოზეზი ჩემის დათხოვნისა ეს არ მათხრა. მე მეორედ მაგმარეთ იმ ვაჭრის ბიჭს, უკანვე ჩემი უბედურების ამბავი და ვსთხოვე შემწეობა. იმ ბიჭის შემწეობით ვიპოვე ბინა ერთის სასტუმროს გუშავთან. ამის შემწეობით მე მინდოდა გამეცნო ვაჭრება და მაიხვდა რვიევი იმათს სამსახურსა. მე და გუშავმა

დავდევით ზიარობა, რომ მე უნდა შემსახურნა გუშაგის სასარგებლოდ ჩემის საჭყათ. ჩემა სამსახური ის იყო, რომ უნდა დამეჭრა შეშა და მეზიდნა წყალი. საღამოთა ჩუმად მივდიოდი იმ ბიჭთან ჰურის საჭმელად; ღამით შემასვევდა ხოლმე დათვის ტყუაგებში და ისე ვიძინებდი. მე ვერ შევსძულ მთელ დღეს შეშას ჭრას: ხელას გულებზედ აძმვრას ტყავა და მდიოდა სისხლი ასე, რომ ხელების განძრევა აღარ შემეძლო. ჩემმა ერთგულმა ბიჭმა დამანებებინა თავა გუშაგის სამსახურს, მიშოვნა ძველი, მაგრამ კიდევ მაგარი, წალები და მიჩნია, როგორც მეშოვნა ჩასაცმელი ტყავი. მე შემეძლო გამეყიდა ჩვენს ეკლესიაში წასავიანხა ყაშნა, დავითნა და ლოცვანა. თუმცა ეს დაბეჭდილა წიგნები, ზირველ ტახტის უდაზნოშიაც იშვიათნა იყენენ, მაგრამ მოზღოკში არავინ იყო ასეთი მწიგნობარი, რომ სცოდნოდა მათა სარგებლობა, მოენდომებინა სუიდა და მოეცა ნამდვილი ფასი. აქ სომხის დიაკონის მეტს კერავის მივმარტავდა. ჯერ შევამდე მარტო ყაშნა, მაგრამ უსინიღისა დიაკონმა დამტეუა დანაწიენი წიგნებიც, რომლეზშიაც თვათ უდაზნოში მივეცი სამ მანათამდის და მოზღოკში იმ დროს თხუთმეტ მანათზედ ნაკლებ არ მიიციემოდა. დიაკონმა მამცა ამ წიგნებში თითქმის დაგლეჯილი ჩასაცმელი ცხვრის ტყავი, რომელიც მანათზედ მეტად არა ღირდა. თუმცა სამწუხარო იყო ჩემთვის ამ წმინდა თანამგზავრების განშორება, მაგრამ მეტი ღონე არ იყო. ზატარა ბიჭი ამ ხანებში შეუწყვეტულად მძლეკდა საჭმელს, და ღამით დიდის ერთგულებით შემასვევდა ხოლმე ბეწვეულში და განსვენებით მძინებდა. რამდენიმე დღის შემდეგ იმან მაცნობა, რომ ყიზლარელი შინ მადისა და მიჩნია, წაყოლოდი ყიზლარში, სადაც შემეძლო ადვილად მეშოვნა საზრდო-საცნოვრებელი. მე ვაპებდე მისკვლ

სასტუმროში (ქარვასლაში) და შევესგევე მოსესას, მოედო ჩემსედ უკანასკნელი სიკეთე; მან ჯერეთ უარი მითხრა და გამლანძღა: მითხრა, რომ ბინის ვატრონი ჩემსედ ჩივის და შენი იქ მისვლის უარს ამბობსო. ბოლოს, როგორც იყო, დაგარწმუნე ჩემი გულთაღი თსოვნით და უმეტესად იმით, რომ შიშობა დაგუდე, არ შექეწუსებინა გზაში. მე ვაპირებდი ქვეითად სააწულს და იმისათვის სულ ერთი იყო, — ვიქმნებოდი იქა, თუ არა. ჩემი მკათსუენი, რასაკვირველაა, შენიშნავდნენ, რამოდენად შეუბრალებულნი არიან ზოგიერთნი! ჩემის აზრით, — ყოველ სალსში მოაბოკებინ იმისი. ანანი, რომელთაც სწელებით გულ გრილად შეუძლიანთ უარი უყონ ვაჭიკვებაში მყოფს უბედურსა, მაშინაც ვა, როდესაც დასმ აჩებისთვის იმათ არც ჯაჯა მოსდით, არც ვწუნვა სჭირდებათ და არც რომელიმე სარჯი.

ამ შრომას პატივის ცემით უწინის მთარგმნელი მეფე-
ვლი პრისუტსტიის გამგებელს, სტატსკი სოფეტნიკს მი-
ხეილ ზაალის ძეს მიფიანს.

ზ. არჯავანიძე.

სახალხო ლექსები.

(შეკრებილი ზემო ქართლში ა. ნათაძისაგან).

ბებერო, დაჯბერებულსარ, არ უგებნია ჭიასა,
საცა შენ დაიძარსები, ნეტა იმ კვლესიასა.

სატივე ქარმა აჯყარა, ასაღ-სოფელი წყაღმაო,
ქეთაისში მიმიწვია გასათხოვარმა ქაღმაო.

ქარი ჭქრის, ქარი ღუღუნებს, მაღლა ჩარდახსა ჭბერავსო,
შიგა ზის ქალი ლამაზი, ატლასის ზეჩანგს ჭკერავსო.

ნეტავ მანატრა, მანატრა: ვოშვი ამაშენებინა,
შიგ ლამაზი გოგო მომცა, თუთრად გამათენებინა.

გოგო ასე ეშმაკია, მსარზედ გადიურის თმასაო,
ბიჭი რომ მოეწონება, შორიდგან უზამს თვალსაო.

წმინდა გიორგის კარზედა დაუადიინე სტკვირია,
ქალი ბური კათამაშე—მარიაში და თინია.

მინდორ მინდორ დაკდიოდი, ალაგ-ალაგ ჭოჭი იყო,
მე საწყაღმა, რა ვიცოდი, თუ ის გოგო კოჭლი იყო.

აღადის შიშით ვერ წავა—ნობლია ჟვარობასაო,
წავა და გაიჰარება, არ იტყვის გალობასაო.

შავარდენი გადმოფრინდა აბრამშუმის ბუდიდგანა,
გოგომ გაშლი შემომტყუონა—ამოიღო უბადგანა:
ჩემეუფად შემინახე, არ გადმიგდო გუდიდგანა.

ვაძბენი მოკვდა ბესია—აუშვერია თქნა:
წადი ჩემს პატრონს უთხარით—წაიღოს ჩემი ლეშია;
მე მასინ მოკვანდები, როცა რომ წავა ტყეშია,
შაბას წვრილი მოჩუკები, იგრიხებოდნენ წელშია.

ქალო, ეგ შენი ბარათი ვერ ვნახე ამის მეტათა:
წავიკითხე და დამადგა გულზედ ნათელი სვეტათა.

უნდა წავიდე ჟვარსეთს, შენ მენახები, ვენახო.
ჟველამ გ'ჩა დამილოცეკით, ვიხატ რომ თვალთ ვენახო.

თეატრის მსახური.

კოპპეს მოთხრობა

(ფრანციულიდან)

ის იყო წარმოდგენა უნდა დაწესებულიყო, პატრო-
ნაკისადე და ვაჭარები დაიბრუნებინა შესულის, რომდესაც თვალი
მოკვან ტაფანის ბოლოს მოსუტი მქანდაკებელის ლუი სენე-
შელის თეთრ წვეს. იმ წამსვე შეკვეთ, მინდოდა გამოვხმაუ-
რებოდი და ეუტდიდი, რომ ქუჩი გაესადა.

ძალიან მიუგარს და დიდ პატროს ესტამ სენშელს, რად-
გან დიდი ნიჭის გაქდა, ჩინებული სასიათის კაცია. ნამდვი-
ლად ვიცი, რომ წითელი და ჩილი გულის პატრონია, თუმი-
ცა უქამური შეხედულობისაა. ამ მოხუცს ანტისტს კარგა-
ინობდა წმინდა იაკოფის უბნის მდაბიო საფსი, რადგან თა-
ვის ძველ გლეხურ ჩვეულებას არ იშლიდა და ყოველ ცისმარე
დღეს გამოდიოდა პირის დასახანად შადრევანთან Yil de
Geâcé-ის ქუჩაში. ერთხელ, მუშაობის დროს, თავის «ვილ-
დე გრასის» სახელოსნოში თან თიხას შელავდა და თან მიაბ-
ობდა, რა სილარბე და აუტანელი შრომა გამოუვლია. ესლა,
როდესაც თავი იჩინა, აკადემიაშიც წვერათ მიიღეს და ყოველ
მხარე დაავილდოეს, ნამდვილად ვიცი, რომ თავის შეძლებას,

რომელიც განთქმულ სახელს თან მოჰყვას, მთლად სამადლო და კეთილ საქმეებს ახმარებს. ფარულად და სან აშკარადაც შეკლის საწელებს და აკადემიიდან აღებულს ჯამაგირს მთლად აძლევს ერთ ურთის ქვრივ-ოსურს, რომელსაც დიდი სასჯობა ჰყავს შესანახავი. ეს ის ქვრივია, რომელსაც მიამსგავსა გვერუბას ანდრეასტი ამ ოც და ხუთი წლის წინეთ. და ლუი სენეშალის სასულის დიდებაც სომ ამ დროდამ იწყობა.

მე საშინლად მინდოდა იმისი ნახვა. მეტადვე იმიტომ, რომ გამომეკითხნა რამე იმის მეგობარ ჰეტიე, ოპტიკ ოფრემონსე, რომელიც ამ ათის წლის წინეთ გარდაიცვალა და რომლის თხზულებას, სანამ ცოცხალი იყო, ეური აჩავენ არ ათხოვა.

მას უკან თან და თან დაავასეს იმას თხზულებანი და აი ამდამ პირველად დანიშნეს წარმოსადგენად იმისი დრამა: «რანდების მოგზაურობა» ოდენის თეატრში. დიდ-ძალი დიდ-კაცობა და განათლებული ანტიკები დაესწრნენ ამ წარმოდგენას.

— თქვენ, ჩვეულებრივ, ნუ ნომრის სავარძელი გიჭირავთ? მკითხა ლუი სენეშალმა სულის ჩამორთმევის დროს.

— დიაღ, თქვენიც სომ ნუ ნომერი იქნება?

— სწორედ. მას ლაზარეს დრო ბლემად გვექნება. ერთი გი დამატადეთ მოკიშორე ეს „ტეაზუტი“ დაუმატა იმან. აქამდის ვერ გადახვეულიყო მდაბიურ ლაზარეს და ზოგჯერ განგებ დაიწყობდა სოლმე ამ კილოთი ლაზარეს თავის მოძმე აკადემიის წევრთა გამოსაჯერებლად.

ამ დროს ჩვენს ასლო მოსმა დედა-კაცის სმა.

— მიბრძეთ თქვენი პალტო, ბატონო სენეშალ, უთხრა თეატრის მსახურმა დედა-კაცმა.

მივისედუ და საოცარო სანასავი წარმომიდგა თვალ-წინ. წარმოდგენისთვის მოართულს, წითელი ლენტით შემკულს მქანდაკებულს გვერდით უდგა ტან-დაბალი მოხუცი დედა-კაცი დაღმეჭილი პირის-სასისა, გლასა, შავი კაბით და პირის-ფერი, ლენტებიანი თაკუე მოსასკუვით. ამათ ერთმანეთს შესედეს, ხელი ჩამოართუეს და თქალები ცრემლებით აკესათ. მერე სენე-შალმა არათვად ჩააკდო, რომ დიდ-ძალი მოართული ხალხი ამათ შესტყეროდა და დედა-კაცს გადუგონა ორივე ლოყები.

— უოხლად იყავ, ბედგრულო კლემანსა! უთხრა ალელკუ-ბულმა სენეშალმა — გახსოვდეს, რომ ის საჭმე გავლილი საჭმეა! წარმოდგენის შემდეგ გაგაცილებო. ჩვენ ერთად, ხელი-ხელ გაურილი წავიდეთ და გზა და გზა სულ იმაზედ ვილაპარაკოთ.... დაიცა, რაღაც უნდა მეტყვა გიდეკ. ნახვით სომ მანინც ნახავ სტენაზე იმის დაწერილს, რადგან ამდამ არდგენენ.

— დიად. უხასუსა მოხუცმა, — კარებთან დამოთქეს ერთი ადგილი, ძალიან მადლობელი ვარ... უკაცრავად, ბატონო სენეშალ, სამსახური მაძიებებს, ჩქარა მოგშორდეთ. როდესაც მოხუცმა დედა-კაცმა დაუწყო ხალხს პალატების და ქოლგების ჩამოართევა, მქანდაკებულმა მწარე ღიმილით შემომხედა, მტაცა ხელი, თითქმის ძალით შემიყვანა და დამსვა ჩემ ალაგას.

— დავსდეთ, სთქვა იმან ალელკებით: — რაც ემ საათში ნახეთ, უნდა ავიხსნათ. . დიად, სამწუხარო ამბავია! მაგრამ თანაც სანუგეშოა, რადგან ეს ამბავი გვარწმუნებს, რომ ქვეყანაზე მომპოვებიან უანგარო ადამიანები... ესლა დრო არ არის, დავხუძდეთ, წარმოდგენა იწყობა.

დღესაც კი გვასხოვს, ოდუონის თეატრში, რა დიდ-ძალი ხალხი მიიზიდა დრამამ: «რადების მოგზაურობა». ასჯერ მეტად წარმოდგენეს ეს დრამა და უოკლთვის თეატრი ხალხით

იკისებოდა. როგორც დრამატიკოსის შინაარსით, ისე ძლიერი ლექსით ამ დრამას მსოფლიო კიკტორ ჭიუგოს დრამა სჯობდა. ტაშის გერას და მათეურებლების აღტაცებას ბოლო არა ჭჭონდა. დამსწრეთ შორის ერთიც არ მოიპოვებოდა, რომ დამწერი სძაგებოდა და ან რამ შერი ჭჭონოდა გულში. განა ათი წელიწადი არ იყო, რაც ის მოკვდა და, აბა, რაღა შტერი ეყოლებოდა! პირველი მოქმედება გათავდა თუ არა, ხალხი აღელდა, განუხარჯვრელმა აღტაცებამ გაიტაცა.

— აგრე, აგრე. სემო მეგობრებო! ტაში დაუკარით, იყვირეთ! სთქვა დაცინვით სენეშელმა, რომდესაც მოთამაშენი რამდენჯერმე გამოწვეულნი მათეურებლებისგან მადლობით და კმაყოფილი დიმილით თავს უკრავდნენ და ფარდა ისე ნელ-ნელა დაუშვეს. — ვისი ბრალა, რომ ფირმეში ათი წელიწადი შიშლით კვდებოდა და რაც ერთმა თეატრმა არ იკისრა იმის სიცოცხლის დროს მაგის წარმოდგენა. ესლა ვი, რაც ძალა გაქვთ, ტაში დაუკარით, ძმებო! ის მკვდარია, გზარე არ გადგელობეთ! მეორე დრამას კვლარ დასწერს!

— ნუ თუ ფირმეში აგრე უბედური იყო? კვათსე მე და ამით მინდოდა გამეხსენებინა იმის დაპირება.

— ძალიან, მეტადრე ასალ გაზდობაში, მიზასუნს სენეშელმა, — ამიტომაც აგრე ცოტა დასწერა; ეგ საუკარელი პოეტი, იმის მაგივრად, რომ თავი მიეცა პოეტურ რცნებათათვის, ნებავრად და ფუფუნებაში ყოფილიყო იმელებული შეიქნა ლუგმა-ზურის მოსაპოვებლად სული მოკვიდნა სრულად შეუსაბამო საქმეებისათვის: ხან და ხან შეელოდა იმით, ვინც ლექსიგონებს ადგენდნენ და სტრიქონზე რა გაპიკს აძლევდნენ. — ბოლოს გამდიდრდა, დიდი შეძლება დაჩჩა დედ-მამისა... აი, ხალხი გაიკრიფა. ეტყობა, მეორე მოქმედება ჯერ ასე მალე არ დაი-

წყობა. მას დამიგდეთ უფრო. არც აგრე დიდ ხანს გაგრძელდება ჩემი მოთხოვნა.

— აროდესაც პირველად გავიცანი ფიქრებსი, ისიც ჩემისა— ვით ოც და სუთი წლისა იქნებოდა. სწორედ იმ დროს თავი დანება კანონების შესწავლას და ლიტერატურაში გაიტაცა სრულად. ახა, რასაკვირველია, მაშინვე ერთი ჩხუბი და აყალ-მალაი ატყდა იმის ოჯახში. მისი მამა—ერთის პატარა ქალაქის ნოტარიუსი, — მჩისხანე ხასიათისა, ძველი აზრების მიმყოფი კაცია იყო და მაშინვე შეიღოს საზრდო მოუტყა, აღიარა უგზავნიდა, მაგრამ ასაღვანდობაში სშიადა სიღარიბითაც თავი მოგვაქვს. ყველამ იცოდა, რომ ოკტავს შემძლე დედ-მამა ჭყავდა და აჩაპინ უტყრდა ოჯახს, ყოველთვის ცოტ-ცოტაობით სეფს უმართავდნენ. მანც და მანც, თუ არ უკეთესად, ჩვენსე ნაკლებ აჩა სცხოვრობდა. ისე რომ, ხანდისხან, ჩვენ, ღარიბნი ამხანაგნი დავცინოდით, რადგან იმას საშინლად უყვარდა ფერადი ყელსასკევის და სავარდის ყილეტის სმარება. იმ ხანობაში ოკტავი იყო კოსტა, შავგვრემანი ყმაწვილი კაცი: გრძელი სუტუჭი თმა, მშვენებრი წვერი და მიმზიდველი თვალები საოცრად ამშვენებდნენ. კიდევ მაკ თვალებას გამო მოსდა ბუკრი დავიდაჩაბა სხვა და სხვა ქალთა შორის ღათინის უბანში, და კვლამსნაც სწორედ მაშინ გაინო ოკტავმა.

— როგორ! შევევირე და სიტყვა გავწვეუტინე, — ის ბუბერი დედა-კაცი? აი ესაა რომ აქ იდგა?

— სწორედ ეკა. მართალი უნდა ვთქვა, რომ საბრალე კვლამსნა არც მაშინ იყო ღამაში და კოსტა ქალი. ასე, ოც წლისა იქნებოდა, სახით აჩა უჭირდა-ჩა, მარლიანი იყო. ალვის ხესავით წვრილი ტანი ჭჭონდა და ინგლისელ ქალს მიემგებებოდა. ამასთანავე გასაოცარი სშიარი წახლის ფერი ბაიები ჭჭონ-

და. მაგრამ... რა გაეწეობა! ობოლი იყო, ქუჩაში მოწინწაღე, უზატრონო, რომელსაც სწუროდა დროს გატარება და ურცხვის ხელობის მეტი არა დარჩენოდა-რა. სხვა რა მეტქმის! ჩვენ ყველანი ვიცნობდით მაგას კარგად... ოკტავი დაუხლოვდა, მერე რაღაზედან წაიხსუბნენ, ისევე შერიგდნენ და ერთ საღამოს, როცა მე და ოკტავი შევედით ამოჩხეულ ყავახანაში, გლემანსა იქ დაგვიხდა. იმას წინ ერთი მათლბა წვენი ხელ-უხლებლად ედგა და საცოდავად ცანცასებდა. დავუწვეთ გამოგითხვა: იქვე შეგვეწრო ერთი სტუდენტი—ექიმი, ვახვენოთ იმას ეს საბრალო და ექიმმა ფილტვების ანთება აღმოაჩინა და თანაც გამწვლებული. რას ვუზამდით?! საწყაღს სახლი არ უვარგოდა, გროშიც არ ებადა. ექიმმა გვიჩინა საავად-მყოფოში წაგვეყვანა, მაშე გლემანსამ თავი მოაქლა, ტიროდა, ოკტავმა შეიბრალა, კეთილი გული ჰქონდა და თავისთან წაიყვანა. უმაწვილი კაცი წამლობას და მოკლას არ ავლებდა და, როდესაც გლემანსა სრულებით კარგა შეიქნა, რასაკვირველია, სახლიდამ აღა დაითხოვა, დარჩა და დარჩა, ასე რომ ოცი წელაწადი ერთად გაატარეს.

— როგორ! მერე ფრმეში, მაგისთანა ჰოეტი და მაგ გომბილასთან სცხოვრობდა?!

— ეგ გომბიო, ჩემო კარგო, ქუჩაში ნაგდები ობოლი იყო, და, როგორც ფრინველი ალაღ-მართალი, კეთილი გულისა დარბიანი. ამასთანავე გლემანსა ისე დავალებული იყო ოკტავის მოვლით, რომ სამუდამოთ გახდა იმისი ერთგული და ნამდვილი მეგობარი. ოკტავს სწორედ იმ დროს დაუდგა ცუდი დღეები, მოვალეებსა გაუგეს, რომ დედ-მამასთან მწყურაღად იყო და აღარას აძლეგდნენ; მეტი ღონე არ იყო: თავის თავი თითონვე უნდა ეჩინა. უბედური ჩვენი ჰოეტი! იმას სიცოც-

ხლე ათის წლის განმავლობაში სწორედ მოწინაწლე ძალდას-
 სიცოცხლეს ემსგავსებოდა. კლემანსა და ჰოეტი შევიწროებულ-
 ნი სცხოვრებდნენ ორ ჰაწაწა ოთახში, ქალაქის განაპირას დი-
 დი სახლის ზემო სართულში. იქიდანაც კატაგი ყოველ ცისმარე-
 დლეს გამოდიოდა რიშელის ქუჩაში, იქ ბიბლიოთეკაში წიგ-
 ნებიდან ამოხსნიდა, რაც მინდობილი სჯემისთვის საჭირო იქ-
 ნებოდა და თითქმის ღამე მოუხდებოდა სოლმე შინ დაბრუნ-
 ნება. სახლში კლემანსა დაახვედრებდა თავის ხელთ მომზადე-
 ბულს მცირე სადილს, სუფრა ორისთვის იქნებოდა გაშლილი,
 ჰაწაწა ღამნა ანათებდა ამით გასული თითბრის ვოკუებს და
 ჭუჭყიანს საღვთოებს. შინდითა და ყველით დაბოლოვებო-
 და სოლმე იმათი სადილი. მერე კარგა შუალამედის, ორ-სამ
 საათამდის, კატაგი უნდებოდა ქალაქდების გადაწრას, მიუჯდუ-
 ბოდა უგულოდ იმავე გლეხონკით გადათარებულს სასადილო
 სტოლს და განქარებულნი დაიწყებდა გადაწრას. იქვე ბუნარში
 ყავადანი თბებოდა სოლმე. ისე მცირე ფულს ამლეკდნენ თითო
 თახახსე გადაწრისთვის, რომ სახსენებელი არც ვაა. ჰოეტი,
 უესკელია, ვერ შესძლებდა ამ ნაირ სიცოცხლეს, მარტო რომ
 ყოფილიყო, მაგრამ იმას გვერდით ჭყავდა სიღარიბის შვილი.
 კლემანსას მოაგონდა თავისი ადრინდელი სელობა— ყვავილების
 კეთება და იმითი ცოტათი მანც სულს უწყობდა თავის მეგობ-
 ბარს. ეს გამძვე და ჩუმი ქმნილება მუშაობდა, როგორც ნამი-
 დვილი გლეხი დედაკაცი და ამასთანავე სინარჩნარით არ ჩამო-
 ნებოდა დიდ-კაცის ქალებს. კატაგს მხარში უდგა ყოჩაღი და
 მხნე დედა-კაცი და ათი წლის განმავლობაში არც ერთსელ არ
 გაუგია იმისაგან ქალების ხეულებრივი ჩივილი: არა მარტო-რა,
 არა ჩაიცივაო. როგორც ნამდვილი მეგობარი არ ამხნეინებდა
 გაჭირებულს. სშირად, მუშაობის დროს, მაუხსლოვებოდა, გა-

დგწიკდა შუბლიდამ ოფელში გაწურულ თმებს და გადაჭკოცნი-
და; ოკტავიცი, ჩაიგდებდა თუ არა დროს, მსურვალედ ჩაიკრავ-
და გულში თავის საწმინსო მეგობარს. აბა, ყმწვილებო, ამას
იქითაზ იტყვიო, გომბიოსთან როგორო სცსოკრებდაო?!

— საკვირველია, რატომ ჯვარი არ დაიწერა, თუ გი მავო-
დენი სანი ერთად იცსოკრეს და მავდენი ვაი-ვაგლასი გამოას-
რეს?

— ნუ ჩქარობთ, დამაცადეთ! საქმეც ეგ არის... კლემანსას
უყვარდა ოკტავიცი. თავიანს სცემდა, ოკტავიცი გი უფრო იმის-
თვის სცსოკრობდა ამ დედა-გაცთან, რომ ჩვეულებათ გადაეჭრა
მასთან ყოფნა. ერთ დღეს, ვნახოთ, მავის მამა უეცრად გა-
დაბრუნდა და მოკვდა. ოკტავის წელაწადში რთი ათასი ფრან-
გი გაუჩნდა. ოჰ! ნუ გი გბონიათ, რომ იმას უმადურობა გა-
მოეჩინა! ესლა კლემანსას ყურში ჰქოდა გაურილი ძვირფასი
საყურეები და მოართული მშვენეირი ვაბით, ლაზათიანად მო-
წრობილ სასლში სცსოკრობდა. მავრამ, რა გასაკვირველია,
პოეტი ამას არ დასჯერდა, უნდოდა აღმინებში გარეულიყო,
ხალსა ენასა. როდესაც დაბეჭდა თავისი პირველი ლექსები,
თემცა ხალსმა მასხარად აიგდო, იმ ხალსმა, რომელიც ამადამ
მავისვე თხზულებას აღტაცებაში მოჭყავს, მანც ზოგი მცოდ-
ნე ვაცების და პოეტების ყურადღება მიიზიდა: პოეტს ყველ-
გან ჰპატიყობდნენ, ყველგან სიამოვნებით დაუსვდებოდნენ
სოლმე; გამოუჩნდნენ ამსანავები და მსიარულ ცსოკრებამ სრუ-
ლიად გაიტანა. თემცა გამოვლილს ჰიღარბეს თავისი ბეჭედი
დაესვა, მანც ის ვიდევ ლამაზი იყო, ქალებს მოსწონდათ და,
რადგან თითონაც მოსიყვარული გულისა იყო, ყველგან და ყო-
ველთვის გამარჯვება ამას რჩებოდა. საბრალე კლემანსა, რამ-
დენჯერ მწარედ მოსტყუედა იმისგან! უეჭველია ყველა ეცო-

დინებოდა, შეტუბილი და გაცონილი ეჭნებოდა, მაგრამ ვინ მისვდებოდა იმის ტანჯვას. თავს ისე იტყურდა, თითქმის ანაფორს ტანჯვას ანა გრძნობსო. სარკვე არ ატუეებდა კლემანსას და ცხადად სედავდა, რომ სანგრძლივმა, გაჭირებულმა ცხოვრებამ სასიდავმ შეშალა, სიღამასე წაართვა და ამასთანავე იმის დიდის ხნის სიუკარული დედობრიულ სიუკარულად შეიჭყალა და ეს-
ლა თავის ძვირფას ოკტავს ღიმილით ბეურს რასმე ამატებდა ხოლმე.

«ასე გაბობდა დეო. ფირმეში, თუმცა ორმოც და ხუ-
თი წლისა ეჭნებოდა, ვერ ჭადას თითქმის არ შეკრულა და,
რაც შეეძლო, ჭიფისა სწევდა, და რადგან ლიტერატურაში ბე-
დი არა ჰქონდა, ამის ჯავრს ღვინით იკლავდა. მაშინ კლე-
მანსაც ეჭნებოდა ორმოც წლამდის მისწეული, მაგრამ მართა-
ლი კი უნდა ვთქვათ, ოკტავთან ის სრულიად ბებური სჩანდა.
ერთ წაფსულის საღამოს ჩვენ ორიოდ მეგობრებმა მოკიყა-
რეთ თავი ფირმეშთან, ფუნჯს ვსვამდით და ჩიბუსს ვწევდით.
უერწად ოკტავი, რომელიც ბოლოს დროს გულის ფრიალს
უჩივობდა, დაეცა გულ შემოყრილი. მართალია, მალე მოვაბრე-
ნეთ, მაგრამ კლემანსას თავს წარი დაეცა. ჩვენ მაშინვე რჩევა
კვითსეთ ერთ მეგობარ ეჭიმს, იმან თავი მოაჩიდა და მიგვი-
თითა სსვა გამოჩენილ ეჭიმსე. იმ ეჭიმმაც ოკტავი დააწმენა,
რომ ეგ ავად-მყოფობა უბრალო საქმეაო. და ჩვენ კი გამო-
ვიტყუდა, რომ ჰოეტს გულის ავად-მყოფობა აქვსო, რომე-
ლიც წარმოსდგებო მსიარულად და ურიგოდ გატარებულის
ცხოვრებისაგანაო და კაცს სასიკვდილოდ გაწირავსო.

«თავდაპირველად ავად-მყოფობა არ გამოვირდა, თითქმის
ჰიდეტ ივლო, რადგან ფირმეში უჭიფობის გამო გაფრთხი-
ლებული იყო და კლემანსს ხოცრად უვლიდა თავის ძველ

მეგობარს. ოკტავი ალტარებში მოდიოდა იმისი თავგანწირულობით და გულ-კეთილობით, ისე რომ, ერთსელ სადილზე, როდესაც სამნი ერთად ვასხედით, ჭიკმეში მომიბრუნდა და მიტხრა;

— იცნ რა გადაწყვეიტო მე და კლემანსამ? აბა, ოცი წელიწადია, რაც ერთად ვსტუმრობთ და ჯვარ დაწერილნი კი არა ვართ. ეს სომ ტუტუნობაა! ამ დღეებში, მოდი როდისმე დილით და თან ერთი სამიოდ მეგობარი მოიყვანე, ჯვარს გადავიწერ და მეტე ჩვენსა ვისაუზმოთ.

« — ბარჯალა, დავიყვირე მე და კლემანსას გადავხედე. თვალები ცრემლებით სავსე ჰქონდა.

— ოჰ რა კეთილია ჩემი ოკტავი! სთქვა იმან, — მაგრამ იცნ რა გითხრათ, ბატონო სენეშალ, მე მხოლოდ მაშინ დავიწერ ჯვარს, როდესაც ეგ სრულებით ვარცა ვასდება, გაუოხადდება. მამ ასე. მე არ მანდა, რომ ჩემი საქმეო ავად-მეოფეს ჰგვანდეს, როდესაც ჯვრის დასაწერად წავალთ!

« დახე უბედურებს! ორის კვირის შემდეგ ოკტავი ქვეშაგებათ ჩავარდა და წამოდგომა ვეღარ მოასურხსა. დაუინებულმა შრომამ, უგანასკნელ თხზულების წერის დროს და ზედ დართულმა უსიამოვნებამ ჰიესების დაწუნების გამო საბრალდოს ბოლო მოუღეს. ეჭიბები წამ და უწუმ უჩრკედნენ დამშვიდებას. მეგობრებმა წინადვე გამოიტირეს. ამ ნაღვლის გარდა მე დაწუნებდა საწყალო და კეთილი კლემანსას მდგომარეობაცა, რომელსაც თავისი ახალგაზდობა ემსხვერპლა პოეტისათვის. ფიქრში დაუღვენელი და უთაური იყო, ანდერძედ არ ფიქრობდა და, თუ სიკვდილის წინედ ჯვარს არ გადაიწერდა, რა ეშველებოდა უბედურს?! მე გადაწყვეიტო მომეფაპარაკნა საწყალო

დედა-კატანს, მაგრამ დავიწყო თუ არა, ქვითინით მომესვია დამითხრა:

« — არა, არას დროს, სენეშალ, ჩემ დედას ვერ გაუბედავ და ვერ ვთხოვ... უნდა დაპირება მოვგონო? ეს სომ იმას ეგვანება, რომ გავაკებინო, «შენი საქმე ცუდად არის მეთქი»! სწაყალს ვი აზრათაც არ მოსდის სიკვდილი; დარწმუნებულია, რომ გაზათხულზე სრულებით ვარცა გასდება და ათასწინაოდეთობის მომავლისათვის. ეჭიმიც ამბობს, რომ ბოლომდის მაგ გუნებაზე იქნება, უეცრად, უფიქრულად და დამშვიდებული გადაიცვლება. მაგრამ ჩორწილსეც რომ დავუწყო ლაზარია, სომ მოუჩქარებ სიკვდილს, ჩემი სულით მოკვლამ! არა, არას დროს, გეუბნებით არას დროს! მე ვარცა ვიცი, რაც მომეფის... შემკვიდრები გამაგდებენ სასლიდამ, გაგვლანსაგდები... რა უყოთ! რადესაც, რატავი არ მყოფლება, რა თავში სასლელად მინდა ცხოვრება! თქვენ იტყვით, ავგ უგუნურობაა, ტუტუტობაა! განა ის ვი გონიერად მოიქცა, რადესაც ღაბობ სტუდენტობაში წამიყვანა მე, მომკვდავი, გზა-დათხანტული, დამაწვინა თავის ჰატარა ოთახში და ისე მივლიდა, როგორც წმინდას. მე თავი მომაქვს იმითი, სენეშალ, რომ ჩემ სიცოცხლეში არც ერთხელ არა მიწეიენებია არა, და არც არაფრით შემეწესებია... და თუ საბრალად ზღარა ეშველება არა, ჩემი უგანსაგნელი კვდრება მოწყალე ღმერთთან ის იქნება, რომ მე რატავს უკვლავთის გვერდით ვეგდე და თავის დიდი ხნის მეგობრის კლავზეც გადასვენებულმა უშფოთრად და დამშვიდებით განუტეგოს სული.

— სწორედ ასეც მოკვდა, უმაწვილო, სთქვა აღელვებულმა მოხუცმა და კანკალით სული მხარზეც გადამხვია. ერთხელაც ვერ მოვასყარებ ავადმყოფთან მარტო დავრჩომილიყავ, კლე-

მანსა განუშორებლად იმასთან იყო და თავლებით მიკედრებოდა, არა წამომცდენოდა რა. ოკტავემა თავის თავი თითონ მოჭკვალა, თავს არ ჩოგავდა, დალატობდა კლემანსოს, ამან კი თავისი მომავალი სკედრი ანაცვალა თავის სატრფოს უკანასკნელის წამების მშვიდად გატარებას. გადინჯალა თუ არა ოკტავემა, მეორე დღესვე სსვა ქალაქებიდან ჩამოვადნენ შორეული სასტუმროსი ნათესავნი, უგულლო შემკვიდრენი!.. ოჰ, ის ბორბოტნი! დაივიწყა სენეშალმა და თან მუშტი მოიღერა. — ფიჩქმის მემკვიდრენი უწყალო და შუბლანაღებელი სალხი გამოდგა, ქორივით დაფრინდნენ საწმოს, ყოველისფერი სელში ჩაიგდეს. კლემანსა თავიდან მოიშორეს, გამოაწანდურეს, გამოგვიდა სასლის ნაკვას გაატანეს! არც უძისოა ქვეყანა, იმისთანებიც გამოჩნდნენ, რომ იზრუნეს მაგისათვის. ერთმა დრამის დამწერმა უშოვა ეს ადგილი თეატრში, თუმა ეს ჯამბიგო საცხოვრებლად საკმარისი არ არის, მაგრამ ყველას სომ გული გაქვამუდი არა აქვს. ერთი სიტყვით, იოლად მიდის.

— ბესმის, მესმის ყველაფერი, წამოვამხე და მოსუცს მაგრად ხელი მოუჭირე.

— რა არის არ მოუვას კაცს თავში, განაგრძელა ლუი სენეშალმა და შუბლში ხელი შემოავრა. — მაგ კიოილ დედაც არ რომ მაგისთანა ლომიერი გული არ ქონოდა, ესლა სომ სალხი ფიჩქმისა ცოლათ მიიღებდა, იმ დიდ საპატრო ლოყაში იქნებოდა გამოკამედი; ირგულივ შემოესვევოდნენ მდიდრულად გამოპჩანსკული კაცები, დაწყობდნენ პიესის ქებას და მილოცვას. ესლა კი ტალანში სდგას და ჩვენი პალატებს და ჯოსებს ინახავს. მაინც და მაინც ის ამალამ ბედნიერია... იმას ესმის, როგორ უკრამენ ტაშს იმის ოკტავეის დაწერილს, ესმის მშენიერი, თუმა იმისთვის გაუგებარია ლექსები და აღ-

ტატებაში მოდას... დედა-კაცი ყოველ გვიწაობით სადილათ ჩემთან მოდის და სადილს განგებ სუთ საათზედ ვქვამთ ხოლმე, რამ სამსახურს არ მოსცდეს. დღეს გი უნდა ქეიფი გავწიოთ. ამაღამ ვახშმათ წავიყვან ია, რეგორც ხანდისხან ოკტავი წავიყვანდა წარმოდგენის შემდეგ და დილის რა საათამდის უნდა სუთ იმაზედ ვილაპარაკოთ! ესლა გი დროა გავჩუმდეთ, ამ წამს დაიწყებენ მეორე მოქმედებას.

იმავე ღამეს პირველის ნახევარზედ ვიჯექ ერთ სასტუმროს დარბაზში, საცა მოგროვილიყვენ აკადემიაში მოსწავლე უმაწვილნი კაცნი და მეტინებოდა იმათ გაკვირებულ ტქვარზედ, რადესაც თავიანთმა გამორჩენილმა პროფესორმა, ლუი სენეშალმა, აკადემიის საპატრონო წევრმა და სხვა და სხვა საჩისხების პატრონმა, შემოატარა დარბაზში სული-სულ გაყრილი ბებური დედა-კაცი და ბქიღამ გაიყვანა კახშმის საჭმელად მეორე ოთახში. უკვლამ იცნო, რამ ეს ბებური დედა-კაცი ოდონის თეატრის მსახური იყო.

ან. თუმანიშვილისა.

* * *

დაე, სეტყამ დაჭკრას ზაჭი
ჩემი პედის ზღვასწრულსედ
და სმულეთმა დაუნდობლად
მთები მტყორცოს ისრად გულსკედ;

ბედის კანკაგვას უკრთეს იყრი
და მშოგოთაჩმა სუღმა ჭკვნესოს,
და ნადველი მომშისამელი
მკერდს სამუდმო დაღად მესოს.

დაე, ჩემი სასიცოცხლო
გულის ძეგლს იჭრეს შსამად,
ჭკრას მასწავლი გულის ფიცარს
და გამიწოს იგი სამად;

უბები გასსნას დედა-მიწამ
და შიგ შთანთქმა დამიზიწოს,
და ამ ჭკუნად მეგობაჩმა
ცოცხლად დამიტიწოს,

დაე, რისხვა ჩემ სამეუსრად
 შეიკრბოს უოკულ მხრინდამ...
 მაგრამ მე კი ანას-ოდეს
 არ გარდუესკევ წმინდა გზინდამ.

მინამდე ვარ — სწორის გზებით
 ვივლი მე თავ-განწირულად,
 მტერს ვუმტრამ და მეგობარს კი
 გადაუჭყონია მეგობრულად.

თავს არ შევწყლოფ ფარისეველის
 მატყუარა სამოსელში;
 რაც გულში მაქვს, — იანაღად
 მასვე ვიგდებ ცხადად ხელში.

მე აწ მუდამ ვინუტეშებ
 იმ საამო იმედებით,
 რომ რაცა მაქვს, ის ვიშოვნე
 წმინდის გზით და მოჭმედებით:

რამ, ვის სიტყვით მეგობრობას
 ვჭფიცავდი და ვაფიცავდი,
 მას ამ ციურ კავშირ-ძმობას
 გულთაღ კი ვუმტვიცებდი...

რომ ჰირადი საქმისათვის
 ფდიდობა არ მიხმარია,

ეს მამსნეებს ბუდით დუნულს,
ეს მხოლოდ-და მისაწია.

დაე, რისგა ჩემ სამუსრად
შეიკრიბოს ყოველ მხრიდამ...
ბუდის წყრომა ვერ გამდენის
მე სიძარტლის ზღუდე-წრიდამ.

ცანელი.

წინისიტყვაობა. *)

«ქართლის ცროვრების» მეორე ტომისა (გამოცემა სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთის ენათა დამსახურებულის პროფესორის ლავით იესეს ძე ჩუბინაშვილისა).

ცნობანი

ქართულს ენაზე დაწერილ ისტორიულს თხზულებათა შესახებ.

ისტორიულნი თხზულებანი შესასებ საქართველოსა ქართულს ენაზე არიან: ა) ძველნი მატრიანნი, შემადგენელი სტატიათა კრებულისა, ბ) თხზულებანი, რომელნიც შეიცავენ მოთხრობებს ქართველთ ერის დასაწყისიდან მე-XVIII საუკუნეს ნახევრამდის, გ). თანამედროვეთა თხრობანი, რომელნიც შეიცავენ აღმწერთა დროის ამბებს, დ) ცალკე-ცალკე აღწერილობანი ცხოვრებათა მეფეთა და შესანიშნავთა მოღვაწეთა, რომელთაც განითქვეს თვისნი სასელები ან სამხედრო სამსახურითა, ან

*) ეჭვი არ არის, რომელიმე მეცნიერების რიგიანად შესწავლის დროს, შემსწავლელს ან შესწავლის მსურველს დიდ სამსახურს გაუწევს ხოლმე იმისთანა კატალოგი, რომელშიაც ჩამოთვლილნი და ან დასახელებულნი არიან ყველა ის მასალანი ან შრომანი, რომელნიც ისე

წმიდა ცხოვრებითა და ან სხვა გვარ სამსახურითა სამშობლო-
სა და საწმინდოებისათვის და ე) ქრონოლოგიური მანკენ-
ბელნი შესანიშნავთა შემთხვევათა შესახებ.

პირველი. ძველ მატანეთ ქართულს ენაზე ითვლება «ქარ-
თლის ცხოვრება», რომელიც შეიტავს მოთხრობებს საქარ-
თველოს ერის დასაწყისიდან, ვიდრე ვახტანგ მეფე III 1307
წ. და შემდეგ დროებადმდისაც (სულთ ნაწიერი ქრონიკა, რომე-
ლიც ეკუთვნის მეცნიერებათა აკადემიას და ნაწილია სურგუდად,
საგონებულ არს, რომ ეკუთვნის უძველეს სულთ ნაწიერ; ესეც
და რუმინელების მუზეის სულთნაწიერ სრულდება 1307 წ.
სულთ-ნაწიერი კი, რომელიც აკადემიისათვის გადმოიწერა თავ-
დის თვალჯანდისშვილის სულთნაწიერად სრულდება მე-XVII
საუკუნის ნახევარს), არის კრებული მეტად ძველ მატანეთა,
რომელნიც ცნობილი იყვნენ ვახტანგ VI-ის დრომდისაც;
იგინი სხვა და სხვა პართაგან არის დაწერილი სხვა და სხვა
დროს. ეს სხანს პირველად ქრონიკისავე წინასიტყვაობიდან,
რომელიც იწყება ამ სიტყვებით: «მატიოსსანს და დიდუ-
ბულნო ქართველნო, უამთავითარებისაგან ქართლის ცხოვრება».

თუ ასე შეადგენენ სახსარს შესწავლისას იმ თუ ამ მეცნიერებისას. ესვე
ითქმის საქართველოს ისტორიის შესახებ. იქნება მოიპოვებოდნენ საქარ-
თველოში იმისთანა მსურველნი, რომელთაც სწყურიათ შეისწავლონ
ქართული ისტორია, მაგრამ არ იციან, რა გზით და რა წყაროებით.
მრავალს წვიდე არ ექნება (სხვა და სხვა მიზეზებისგან) შექნილი
«ქართლის ცხოვრება», მეტადრე მისი მეორე ტომი, რომელშიაც აღ-
ბეჭდილია ეს «წინასიტყვაობა» და ამ წინასიტყვაობაში კი დასახელე-
ბულია ყოველგვარნი წყარონი შესახებ საქართველოს ისტორიისა,
ხშირად ჩვენებით მათი არსებობის ადგილისა. ამიტომ იგი რუსულად
დაწერილი წინასიტყვაობა უსთარგმნეთ ქართულად.

გარყენილიყო, რომელმე მწერალთა მიერ, და რომელმე უმათა ვითარებისაგან, არღარა წერებულყო; ხოლო მესუთემან ვასტანგ (ესე იგი ვასტანგ VI), ბემან ლეონისამან და მისწულმან სასელვანის გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა საც რამ ქართლის ცხოვრების ეპოვნა და კვლად გუჟარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი და შეამოწმეს და რომელი გარყენილიყო განმართეს და სხვათა წერილნი მოიხუნეს, რომელმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამახუნეს და ესრეთ აღწერიეს; მეროდ, ზოგიერთგან მატიანებში მოხსენებულნია არიან თვით მემატიანენი, და მატიანენი, რომელნიც შავიდნენ «ქართლის ცხოვრებაში»; სასელვანობრ: ა) მეფის არჩილ მეორის (668—718) ცხოვრების აღწერაში ვხვდებით: «წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა, ვიდრე ვასტანგისამდე, აღიწერებოდა უმათით უმადა. ვიდრე ვასტანგისათგან აქამომდე აღწერა ჟუანშერ ჟუანშერისამან, მის წულის ქმარმან წმიდისა არჩილისამან, ნათესავმან რკვასამან, მირიანის ძისამან». მაშასადამე ეს მემატიანე ყოფილა თანამედროვე მეფის არჩილ II-ისა; ბ) დავით აღმაშენებელის ისტორიაში მოხსენებულა «ქართლის მატიანე»; გ) სულთნის ჟელალ-ედ-დინის დაშქრობათა შესახებ მოთხრობებში სწერია, რომ ყველა ეს ამბავნი შეადგინა ჟელალის თანამედროვე მღვიმეს ბერმა (სასელწოდება მისი არ დაშთენილა); ამას გარდა საქართველოს განათულა ნათლითა ქრისტესითა, წმიდა ნინოს ცხოვრება, მეფის მირიანისა და სხ. უცვლელად გადმოწერილნი არიან წმიდათა მამათა ცხოვრებინამ, რომელნიც შედგენილა მე-X საუკუნეში კათალიკოზის არსენისაგან.

ყველა ზემოთქუ თქმულიდან სჩანს, რომ ქართლის

ცხოვრება აჩვენებდა უწინარეს ვასტანგისა (მე VI-ისა). ამის დასამტკიცებელ საბუთად ითვლება ავრეთვე სომხის მწერალი მე-XIII საუკუნისა სტეფანე ორბელიანი, რომელიც თავის «ორბელიანთ გვარის» ისტორიაში იხსენიებს ქართლის ცხოვრებასაც; ამას გარდა ბროსემ, ემიაწინში მეოფობის დროს, იხვება სელნაწერი თარგმანი ქრონიკისა (ქართლის ცხოვრებისა) სომხურს ენაზე, მიუკანილი 1125 წლამდის; ეს სელნაწერი, ბროსეს მოწმობით, დაწერილა ვასტანგ მეექვსის დრომდის, სახელდობრ 1279 და 1311 წელთ შუა.

ქრონიკა, რომელიც შეიცავს თხრობათა სხვა და სხვა მატრიანეთაგან, ზოგიერთგან დაწერილია სამღთო წერილის ენით, ზოგან სამღთო წერილისა და სალაშარაკო ენის საშუალო კილოთი; ამის მიუხედავად იგი მარტივის და სუფთა ენით არის დაწერილი, თუმცა ადგილ-ადგილ აღმოსავლეთ მწერალთა შედიდური და მეტაფორული ენაც ვხვდებით. საკმაო ნაკლი ქრონიკისა მდგომარეობს იმაში, რომ იშვიათად ნახვენებია წელი, თუ როდის მოხდა აღწერილი ამბავი ანუ შემთხვევა. მაგრამ ეს ნაკლიც შეივსება მით, რომ ზოგიერთ მატრიანეთა სათაურში მოყვანილია სია ქართველთ მეფეთა, ჩვენებით მათ ტახტზე ასულის, სიკვდილის, ან ტახტიდამ გადაყენების უბისა.

1849 წელს მთელი ქრონიკა სამ ნაწილად გამოიცა ბროსესაგან. პირველი შეიცავს თვით ქრონიკას, მეორე მის ფრანცოულ თარგმანს, და მესამე დამატებათა და განმარტებათა ქართულის ისტორიისას. საზოგადოდ სამივე ნაწილი წარმოგვიდგენს საფუძვლიანს და ჭეშმარიტ ცნობებს ქართველთ, სომეხთ, აღმოსავლეთის და ევროპის მწერალთა და იგინი

ძვირფას მასაღას მისცემენ მომავალს ისტორიკოსს საქართველომისს.

მეორე. ამ რიგს ისტორიულ თხზულებათა საქართველოზე, ეკუთვნიან.

ა) ისტორია მეფის ძის ვახუშტისა, ძისა ვახტანგ VI-ისა. 1724 წლამდის იგი იღებდა მონაწილეობას ომებში და ამ წელს კი მამასთან ერთად წავიდა რუსეთს. მზავადი და ძვირფასი მასაღებით, რომელნიც შეაგროვა მისმა მამამ საქართველოში, იხელმძღვანელა მან და შეადგინა ისტორია საქართველომისა; ზერეთვე 1744 წ. მონაწილეობას იღებდა ქართულის ბიბლიას გამოცემაში მოსკოვს. ამას გარდა შეადგინა პირველი რუსულ-ქართული ლექსიკონი, რომლის ეგზემპლარი აქვს აკადემიის ბიბლიოთეკას აზიურ ხელნაწერთა განყოფილებაში და გადმოსთარგმა გეოგრაფია ევროპის სახელმწიფოთა.

ვახუშტის საქართველოს ისტორია იწერება ქართველთა ერის დასაწყისიდან და განგრძობდება მე-XVIII საუკუნემდე. სახეობაშია იმის შინაარსს შეადგენს: 1) საზოგადო შესავალი, 2) წერილი ქართველთა ზნე ხეულებზე, 3) ისტორია საქართველომისა ძის განაწილებამდე 1464 წელს სამ სამეფოდ: ქართლისა, ვახეთისა და იმერეთისა და ზერეთვე სუთ სამთავროდ: საათაბეგოსი, გურიისა, სამეგრელომისა, სვანეთისა და აფხაზეთისა, 4) მიზეზნი განრღვევისა სამ სამეფოდ და სუთ სამთავროდ; 5) გეოგრაფიული აღწერა და ისტორია ქართლისა 1469 წ. 1745 წლამდე; 6) გეოგრაფიული აღწერა და ისტორია ვახეთისა 687 წ. 1744 წლამდე; 7) გეოგრაფიული აღწერა და ისტორია იმერეთისა 686 წელს 1744 წლამდე; 8) გეოგრაფიული აღწერა და ისტორია სამცხე-საათაბეგოსი

508 წ. 1744 წლამდე და 9) გეოგრაფიული აღწერა ოსეთისა და სსკვა კავკასიის ქვეყანათა.

ბოლოს დამატებაში ჩართულია:

ა) ქრონოლოგიური მიხეენებელი შესანიშნავ შემთხვევათა თამარ მეფის სიკვდილიდან (1212 წ.) 1755 წლამდე.

ბ) ქრონოლოგიური ტაბლიცა, მიხეენებელი ქართველთა მეფეთ და კატოლიკოსთ თანამედროვე სულწიფეთა ევროპიისა და აზიისა. ეს ტაბლიცა იწყობა პირველის ქართველთა მეფე ფრანკიზიდან (237 წელს ქრის. წინაღ) და თავდება 1755 წლით.

გ) სია სოფელთა და ქალაქთა, მდებარეთა ქართლ-კახეთში.

ამას გარდა ისტორიის დამატებაში მოქცეულია: ქართველთა მეფეთ შთამომავლობის ხე და გეოგრაფიულ აღწერა-ლობათათვის დაურთავს გეოგრაფიულნი რუკანი, რიცხვით 20. ეს რუკანი, ეჭვს გარეშე, იყენენ სახელმძღვანელონი ფრანციულის იოსებ დელილისთვის, რომელმაც 1766 წელს გამოსცა ფრანციულს ენაზე საქართველოს რუკანი. ვახუშტის რუკანი მისთვის გარდაეცა ბაქარსა (ვახტანგის ძე), ვახუშტის ძმას.

ვახუშტის ისტორია დაწერილია საზოგადო სახმარებელ ენაზე და განიჩეკვა ქრონიკისაგან მიუდგომლობით, წელთა ჩვენებით ანუ იმის აღნუსხვით, თუ როდის რა მოხდა, აგრეთვე იმ ამბავთა ჩაროვით, რომელნიც მან გადმოიღო სპარსთა მწერალთაგან, უმეტესად წიგნიდან «შაჰ ნამე» (ცხოვრება მეფეთა), ეს წიგნი შეთხუზულია და ლექსად დაწერილი პოეტის ფირდუსისაგან. ერთის სიტყვით, ეს ისტორია არის შრომა მსწავლელის ენისა, რომელიც კრიტიკულად ეპყრობა მოთხრობათა.

ამ ღიწმსებათა გარეშე, ვასუშტის ისტორია ბევრით ხამოუარდება თვით ქრონიკას, იმიტომ უფროა რამ ქრონიკა-შეიცავს ძველთა ორიგინალურთა მატრიანეთა და უფრო ვრცელია ვასუშტის ისტორიაზე.

ქრონიკის გარდა, ვასუშტს, თავის ისტორიის შედგენას დრას, ჰქონია შემდეგი მასაღასნი, რომელთაც თვითონაც იხსენიებს შესანიშნავ შემთხვევათა ქრონოლოგიურ ტაბლიცის დასაწყისში, — ესენი არიან:

ა) ძველი სამართლის წიგნი იმერეთისა.

ბ) დავითნი მესხეთიდაძე. ეს წიგნი შეიცავს აგრეთვე ქრონოლოგიურს ცნობებსა შესანიშნავ შემთხვევათა.

გ) იმოსი იმერეთისა. ესეც შეიცავს იმნიისსავე ცნობებს, როგორსაც სამესხეთოს დავითნი.

დ) ქრონოლოგიური მასკენებელი შესანიშნავ შემთხვევათა, შედგენილი ტლამაძისაგან.

ე) გუჯარნი და სიგელნი, ბოძებულნი თავად ბარათაშვილებისა და თუძანიშვილებისათვის.

და ვ) მრავალნი ძველნი მატრიანენა საქართველოსანი.

გოგრაფიული აღწერა საქართველოსა რეკებით და წერილი ქართველთ ზნე-სკუელებსა 1843 წ. ფრანციულის თარგმანით დაუბეჭდია აკადემიკოს ბროსეს.

ვ) საქართველოს ისტორია მეფის გიორგის მე-XIII ძის იოანესი. ეს შრომა შეიცავს ისტორიას ქართველთ მოქცევიდაძე, კიდრე მე-XVIII საუკუნის დამლევაძის. ეს ისტორია შთაწერილია თხზულებაში: *მოგზაურობა საქართველოში ქართველი ბერის იოანესი*. თხზულება გაფორვილია სამ ნაწილად და დიწს შესანიშნავია არა თუ საქართველოს ისტორიის, არამედ გეოგრაფიის, ხელსას ზნისა და ღიტიკატურის შესასწავლე-

ლადაც და სს. ამ კრტული თსზულებს სელთნაწერი ეკუთ-
ვნის მეფისძის იოანეს მოადგილეს ივანე კრიგოლის ძეს კრუ-
ზინსკის.

ბ) ძველი ისტორია საქართველოსა, ქმნული მეფის-
გიორგის ძის თეიმურაზისაგან. იგი იწეობა ქართველთ და-
საწყისიდან და თავდება ქართველთ მოქცევით, ე. ი. 317 წ.
(დაბეჭდილია ჩუბინოვისაგან 1850 წ.) მისი მოთხრობანი
მარტივია და ესაჭ მკვერ-მეტყველური, თსზულებს უფრო ლი-
ტერატურული ღირსებანი აქვს, მისამ ისტორიულნი.

გ) ძველი ისტორია საქართველოსა კათოლიკოსის ან-
ტონი I-ისა, დაწერილთ მისგან ერეკლე II-ის დროს დაასრუ-
ბულ სასულიერო სასწავლებლებში სასმარებლად.

დ) ქართველთა მეფეთა შთამომავლობის ტაბლიცა ძველი
ისტორიითა ქართლისა, კახეთისა, იმერეთისა და საათაბეგოსდა,
შედგენილი დავით თუმანოვისაგან.

მესამე. თანამედროვეთა მოთხრობებს ეკუთვნის:

ა) ისტორიულნი წერილები კათოლიკოსის ზაქარიასი,
რომელიც სტხოვრებდა მე-XVII საუკ. დასაწყისს.

ბ) ისტორია ქრისტიანობისა ქობულეთში, დაწერილი იოანე
ხსატაურელისაგან 1698 წელს.

გ) მატიაზე საქართველოსი სუნიანს სუნიძისა. იგი შეიცავს
ამბებს 1653 წ. 1737 წლამდე. სუნიანს სუნიძე იყო თანამედ-
როვე ქართლის მეფის გიორგი XI-ისა (1676—1709) და
იმასთან ერთად იღებდა მონაწილეობას ლაშქრობაში წინააღმდეგ
აკლანთა და ყანდაღის მმართველის შირვანისისა. ამისგამო
ხსუნიძეს ისტორიას მნიშვნელობა აქვს სპარსეთის ისტორი-
ისათვისაც. სპარსეთში მომხდარნი ამბავნი ხსუნიძეს აღუწერთ
კრტლად და თაქისად.

დ) მატიაზე ჰაზუნა ორბელიანისა. შეიცავს ისტორიას 1717 წ. 1757 წლამდის. ჰაზუნა იყო თანამედროვე მეფეთა: ვასტანგ VI-ისა და გრეგლე II-ისა. მიუღია მონაწილეობა მრავალს ომებში, რამდენმეჯერ ყოფილა სპარსეთში და აღწერილია ყოველნი ამბავნი ამა დროისა, მომხდარნი საქართველოსა და სპარსეთში. ჰაზუნას მატიაზე არის გაგრძელება ჩხეიძის მატიანისა.

ე) საქართველოს მატიაზე გორის მცხოვრების ფაქსადან გორგაჯანიძისა იწეობა ქართველთ და სომეხთ მოქვევით და თავდება გიორგი XI მეფობით (1703 წ.); მოთხრობანი როსტომ მეფის მეფობამდე შეუდგენია ზეპირ გაკდმოცემით და დროც არ უჩვენებია. მაგიერ ამისა, რადგან იყო თანამედროვე როსტომისა, ვასტანგ V-ისა და გიორგისა, აღწერს მათ ცხოვრებას დაწერილებით და ქორწინების ჩვენებით. ფაქსადან გორგაჯანიძეს დაუწერია კიდევ სხვა თხზულებაც, სახელდობრ: მაჭმადიანთა კანონნი (ჟამი აბასი), რომლის დედანი (ავტორის ხელით დაწერილი) იპოება მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკაში.

ვ) ქრონაგის გაგრძელება, უცნობის ავტორისა, შეიცავს ქრონოლოგიურად აღწერილ ამბებსა, მომხდართა. საქართველოში 1476 წ. 1620 წლამდის. როგორც სჩანს თხზულებიდან, დაწერილია თანამედროვესაგან.

ზ) საქართველოს ისტორია 1744 წ. 1835 წლამდის ქართველთ მეფის ძეთა: დავითის და ბაგრატის ქმნული. არის გაგრძელება ვახუშტის კასეთის ისტორიისა.

წ) ისტორია თბილისის გაოხრებისა ალა მაჭმადი სანასაგან 1795 წ. იწეობა 1789 წლიდან და ვრცელდება 1861 წლამდის. დაწერილია მეფის ძას თეიმურაზისაგან. იგი დი-

ტოკრაფიით. გადაღებულია აკადემიკოსის ბროსესაგან 1834 წ. პარიჟში — ტექსტიცა და მისი თარგმანიც (ფრანგულად).

თ) ისტორია ასალცისის მხრის დაპყრობისა ოსმალთაგან 1625 წ. უცნობი ავტორისა.

ი) ისტორია ლაშქრობისა იმერეთის მეფის სოლომონისა აფხაზეთში და რუსის ბრძოლას, ლექსად დაწერილი ბესარიონ გაბაშვილისა და გიგენჭკორისაგან.

და კ) ისტორიულნი წერილნი კათალიკოსის დომენტიას (1703 წ.)

მეოთხე. ცალკე ცხოვრებათ აღწერათა ეკუთვნიან:

I ცხოვრება მეფის დავით აღმაშენებლისა და წმ. ნინოსა, დაწერილია 1116 წ. ბერის ეურემ მცირისაგან, თანამედროვეისაგან მეფის აღმაშენებლის დავითისა (1089—1195 წ.)

II ცხოვრება ქართველთა წმიდანთა. იწუბა წმიდა ნინოს ცხოვრებიდა — ქართველთა მოქცევიდა და გრძელდება კეთილმისასურს მამათა და დედათა ცხოვრების მოთხრობებით, ვადრე დედოფალ ქეთევანადე, 1624 წ. შეჯახისაგან წამებულაქმნა. წმიდანთა ცხოვრება დაწერილია თანამედროვეთაგან სუფთა და გასაგებ ენით და სინამდვილით. ეს მოთხრობანი დიდი ფასისანი არიან მომავალი დროის ისტორიკოსისათვის, რადგან შეიცავენ მოთხრობებს მეფეებზე, დედოფლებზე, თავადებზე და ვეელებზე, რომელთაც მიიღეს რაიმე მონაწილეობა ბრძოლაში წინააღმდეგ ბარბაროსთა დასაცველად სარწმუნოებისა და მამულისა. წმ. მამათა ცხოვრება შეკრებილია ერთ წიგნად (მა. მათ-ცხოვრება) კათალიკოსის ბესარიონისაგან, რომელიც ცხოვრება 1724 წელს. წიგნში მოქცეულია.

ა) წმიდა ნინოს ცხოვრება, ქართველთა და მირიანის მოქცევა.

ბ) ცხოვრება იოანე ზედაზნელისა, რომელიც მე-VI საუკუნას ეკუთვნის თორმეტის მოწაფით მოვიდა სირიიდან საქართველოში ქრისტიანობის საქადაგებლად.

გ) ცხოვრება წმ. დავით გარესჯელისა, იოანეს მოწაფისა.

დ) ცხოვრება წმ. შიო მღვიმელისა, იოანეს მოწაფისა.

ე) ცხოვრება წმ. ნეკრესელისა, იმისივე მოწაფე.

ვ) ცხოვრება წმ. ძმათა დავით და კოსტანტინესი, არგვეთის მთავართა, რომელნიც ეწამნენ (730 წ.) მურვან ყრუსაგან. ამათი ცხოვრება გადათარგმნილია სლავიანურსა ენაზედა შტარსნის აჩიებისგანგანისა გაიზისაგან.

უკულა ზემოთ სსენებულთა ძმათ ცხოვრებანთა შუადგენიანთა თორმეტის აჩიების, რომელიც, ზედაზნელის მოსვლის 40 ± წლის შემდეგ, სცხოვრობდა მე-X საუკუნე. უკულა ძველი ეკუმენიკური „ძმათ ცხოვრების“ ხელთნაწერისა ეტრატზე იბრუნება აკადემიის ბიბლიოთეკის აღმოსავლეთის ხელთნაწერთა განყოფილებაში.

ზ) ცხოვრება წმ. ილარიონისა, აღსრულებულისა 885 წ. ქრისტეს შემდეგ, აღწერილია საბურძნეთის იმპერატორის ვასილი მაკედონელისაგან: ქართულად უთარგმნია ბერს თეოფილეს, რომელიც სცხოვრობდა მეოცისა. შინა დავით აღმაშენებლისა მე-XI საუკუნეში.

წ) ცხოვრება წმ. იოანესი და ძისა მისისა ევთიმესი მე-X საუკუნე, რომელნიც ბერძნულიდან გადმოიღეს წმიდა სასარება და საღმრთო შინაარსის წიგნები, რიცხვით 15, მათი ცხოვრება დაწერილია წმიდა გიორგი მთაწმიდელისაგან. იოანესი და ევთიმე თორნიკითურთ დასდევს საფუძველი ივერიის მონასტრისა ათონის მთაზედ. ამ მონასტრის აქვს სა-

გუთარი ბიბლიოთეკა, რომელიც შეიცავს 300 ხელნაწერსა. კატალოგი მისი ბეგრს აქვს.

თ) ცხოვრება წმ. გიორგი მთაწმინდელისა, ივერიის მონასტრის წინამძღვრისა, რომელიც სცხოვრებდა მე-XI საუკ. ნახევარს და ბერძნულადმ ქართულს ესაზე თარგმნა ბიბლია და სხვა საღმთო წიგნები და წმიდა მამათა ქმნულებანი. დაწერილია წმიდანის მოძღვრის გიორგი ოლთისეულსაგან.

ი) ცხოვრება წმ. გობრონისა, 133 მხედართა თანა წამებულისა მე-IX საუკ. დასასრულს ახულ ჭასიმისაგან (მურვანურუ). დაწერილია მტბეკარის კვისკოზმოსის სტეფანესაგან ბრძანებითა ერისთავის აშოთისა მე-X საუკ.

კ) ცხოვრება წმ. კონსტანტინესი, წინამძღვრისა ქართულთ მხედრობისა წინააღმდეგ არაბთა 88 წელს. დაწერილია უცნობი პირისაგან.

ლ) ცხოვრება წმ. კესტატესი, წამებულისა სპარსთაგან სტეფანე გურამის ძის დროს (639—663) — დაწერილია უცნობი პირისაგან.

მ) ცხოვრება წმ. შუშანიკისა, 458 წ. წამებულისა თვისის ქმრისაგან სარწმუნოებისათვის. დაწერილია უცნობი პირისაგან.

ნ) ცხოვრება წმ. ქეთევანისა, წამებულისა სპარსეთის შაის აბასისაგან 1624 წელს. დაწერილია კათოლიკოსის ბესარიონისაგან.

ო) ცხოვრება წმ. შეთვის დუბისა, წამებულისა შვეიცარიისაგან 1622 წელს სარწმუნოებისათვის. დაწერილია კათოლიკოსის ბესარიონისაგან.

პ) ცხოვრება წმ. მეთვის აწილ II-სა, წამებულისა სპარსეთისაგან 718 წელს.

ბ) ცხოვრება წმ. პეტრე ქართველისა, ვარძის ბაგურას ძისა, მცხოვრებისა ბერძენთ იმპერატორის თეოდოსი მცირის უამს. დაწერილია ასირიულს ენაზე მისი მოწათვის ზაქარისასგან და ქართულად თარგმნილი მღვდელის მაკარისასგან.

ჟ) ცხოვრება წმ. ისე წილგნელისა, მოწათვისა იოანე ზედაზნელისა, რომელიც სცხოვრებდა მე-VI საუკ.

რ) ცხოვრება წმ. იოსებ ალავერდელისა, წმ. იოანე ზედაზნელის მოწათვისა.

ს) ცხოვრება წმიდა აბასი, წვალებულისა სარატინთაგან 791 წელს ქალაქ თბილისში. დაწერილია თანამედროვის იოანე საბანდისისგან, კათოლიკოზ სამუელის ბრძანებით.

ტ) ცხოვრება წმ. რაყდენისა, სარატინთაგან წვალებული-სა კასტანკ გორგასლანის მეფობაში (446—499).

უ) ცხოვრება წმ. მოწამეთა: ბიძინა ჩოლაყაშვილისა და ძმთა შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავთა, მცხოვრებთა კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის მეფობასა შინა და წვალებულთა სპარსთაგან 1660 წ.

კათოლიკოზ ბესარიონის გარდა სხვათაც შეუდგენიათ წმიდათა ცხოვრებანი.

1) ცხოვრება წმ. არჩილისა შეუდგენია მის ნათესავს ჟუანშერ ჟუანშერაიანს.

2) ცხოვრება ქეთევანისა აღწერილია: ლექსად: ა) მის ძის თეიმურაზ I-გან და ბ) თ. დიმიტრი ბაგრატიონისგან (ეს უგანასკნელი დაბეჭდილია პეტერბურგში 1819 წელს). პროზად: ა) გარესჯის ბერის გიორგისაგან (სცხოვრებდა 1737 წ.), ბ) სომხის ისტორიკოსის არაქელისაგან (1601—1662). დედოფლის ცხოვრება აღწერილია ევროპიულს ენებზედაც. ამას გარდა ქეთევანის ცხოვრების აღწერა უნობის ავტორისა და-

ბეჭდილია ბროსკის ისტორიულს წერილებში, 1834 წ. 3-
რეჟში.

3) ცხოვრება მეუღის ლუარსაბისა, დაწერილია თბილისს
მთავარეპისკოპოსის იოსებისაგან. მისივე ცხოვრება აღწერილია
მრავალთა სსკათა მწერალთაგან.

ამას გარდა ათონის ივერთის მონასტრის ბიბლიოთეკა-
ში მოიპოვებინა ცხოვრებანი შემდეგთა წმიდანთა, რომელთ
ცხოვრება საქართველოში არ მოიპოვება:

ა) წამება წმიდა ბასის.

ბ) წამება წმ. იულიანე ეპიტროქისა.

გ) წამება 9 ძმათა გოლაელთა.

დ) სანქმენი და წამებითი საგუდელი ანტონი რავესასა.

ე) წამება წმ. დავით დვინელისა.

ვ) წამება ბერის მიხეილისა:

ზ) წამება წმ. ვარდანისა.

წ) წამება წმ. სობისა.

თ) წამება წმ. მესეუჭეველთა და ხალკანი მეუღის კოსტან-

ტინესი.

ი) ცხოვრება ისააკი პერტუკელისა.

კ) ცხოვრება იზიდი და ბოჩიდიისა.

ლ) წამება წმ. სომესთ მღვდელ-მთავართა: არისტარქო-
რისა, რატანესისა, ისააკისა, გრიგორისა და დანიელისა.

მ) წამება დედოფლის სენეღუსტისა.

ნ) ცხოვრება წმ. დავითისა და დარჩიანისა.

დ) წამება წმ. გუფანდუსტისა.

რ) ცხოვრება წმ. სიმეონ მანდრელისა.

3) წამება წმიდა კონონისა.

ჟ) ცხოვრება წმ. სომხის ეპისკოპოსის გრიგორისა.

რ) ცხოვრება წმ. ვარლამისა.

III. წმიდანთა ცხოვრება კათოლიკოსის ვასილისა. წმ. ნეოფიტეს ცხოვრებაში ამას ჰმეწმობს ანტონი I-ი.

IV. შეკრებილება საქართველოს წმიდანთა და ღვთაწმინდეთა მისილთა და წამებულთა, სასულელობით მარტირიკა, დაწერილი ანტონი I-ისაგინ, რომელიც კათოლიკოსის ნიკოლოზ სერსეულიძის მოკვლის შემდეგ აღვიდა საკათალიკოსო ტახტსა ზედა (1744 წ.). იგი იყო ძე მეფის იესესი და თეიმურაზ მეორის დის წული. კათოლიკოს ანტონის უყვარდა მეცნიერებანი და სამშობლო მეტყველება. მეცნიერებაში უკეთ განვითარებისათვის მან დაიასლოკა კათოლიკეთ მისიონერნი, რომელიც იყვნენ საქართველოში. მათან დაახლოებამ საქართველოს სასულიერო წოდება შეიყვანა ეკლესია კათოლიკოსის მართლმადიდებლობაზე და 1755 წელს განდევნილი საქართველოდგან, მივიდა რუსეთს. აქ მან მოიხსოვა ადგილი უწყმიდესი საინოდისაგან და წარუდგინა მას თვისი სარწმუნოების აღვიდალება, რომელიც სტანეს სრულიად თანახმად მართლმადიდებლობის საბერნეთის საწმუნოებისა. ამას გამო ნეტარ ხსენებულის სულმწითა ელიზავეტა ჰეტრეს ასულის ბრძანებით (1757 წ.) ებოძა მას არსიუპისკოპოსობა კლადიმირისა. ამ სამწყურს მართვიდა იგი 1763 წლამდე. აქ მან უკედ შეისწავლა ლათინური ენა და, ქართული მოკლე გრამატიკის მაგიერ, შეადგინა კრწელი გრამატიკა, შეადგინა კატეხიზმო, გადმოსთარგმნა ქართულად ფილოსოფია ბუმენსტრისა და ფიზიკა ვოლფისა. 1763 წელს, თხოვნისამებრ საქართველოს მეფის ერეკლე II-სა, წარვიდა საქართველოში ისევ ქათალიკოსად. უკლა ზემოხსენებულნი წიგნი წამოიღო სამშობლოში და უბრძანა, რომ იგინი ესწავლებინათ თვისგანვე გახსნილ სკოლებში და კატე-

შაზმთა ამიგარდა ხალხსათვის ახსნათ ეკლესიებში. ამა' გარდა სამღვდლოებისათვის შეადგინა ვრცელი ღვთის-მეტეველება და „მზა-მეტეველება“, ესე იგი, ზასუხნი წინააღმდეგ შეცდომათა კათოლიკელთა, რომესთა, ლიუტერანთა და სს. ანტონი გარდაიტყვალა 1788 წ. 1 მაისს. იმის ადგილი დაიჭირა ანტონი II, ერეკლე II ის ძემ.

მარტირება შეიცავს ღვაწლთა და წამებათა წმიდანთას ამ რიგად: 1) წამება წმ. ქეთევანისა, 2) წმ. მეფის ლუარსაბისა, 3) აჩილისა, 4) დედოფლის შუშანიკისა; 5) წმ. აბიბოსი; 6) უჩბნისის ეპისკოპოსის ნეოფიტესი, წამებულისა სპარსთაგან 799 წელს; 7) წმ. რაჟდენისა; 8) დავით და ვოსტანტინესი; 9) ბიძინასი, ელიზბარისა და შალვასი; 10) წმ. გარესჯას წამებულთა; 11) ესტატესი; 12) წმ. ახოსა; 13) წმ. თბილისის წამებულთა, რომელნიც იწამნენ სულთანის ჯვალა-ედინისაგან, ოდესაც ამან დაანგრია და გააოხრა თბილისი (1224 წ.). 14) წმ. თავადის ვოსტანტინესი, წამებულისა ბაღდადის ხალიფას აბულ-ჯათარ მოთაზემისაგან მე-IX საუკ. ნახევარს. 15) წმ. გობრონისა; 16) წმ. შალვასი, წამებულისა ჯვალა-ედ-დინისაგან. 17) წმ. მოწამეთა კაკთისხევისა, რომელნიც იწამნენ თემურლენგისაგან; 18) წმ. მოწამეთა სუხიისათა, წამებულთა ალბანის მეფისაგან; 19) ისააკისა და იოსებისა, ღვაწლ-შემოსილთა მე-IX საუკ. 20) რომესეთის განმანათლებულის გრიგორისა.

საზოგადოდ მარტირება მოგუითრობს ღვაწლთა და წამებათა სარწმუნოებისა და მამულისათვის მეუეთა, დედოფალთა, თავადთა და ყოველთა, რომელთაც მიიღეს მონაწილეობა ბრძოლასა შინა წინააღმდეგ ცეცხლ-თაყვანის მტემელთა და შემდეგში მკვლადინეთა და სცდილობდენ ქრისტიანობის

მკვიდრად დასამყარებლად სამშობლოში. იგი დაწერილია საქმის წოდებით, ჩვენებით წელიწადთა და წყარობასა, შეუდარებელის მსკვრ-მეტყველობით. ეს უკეთესა ქმნილებაა ანტონი I-ისა.

V. ცხოვრება დიდისა მოურავისა გიორგი სააკაძისა არის ლექსად აღწერილი მის შვილის-შვილის თბილისის მიტროპოლიტის იოსებისაგან. ეს თხზულება დაწერილია მადგომილებით. დაბეჭდილია თბილისში 1851 წელს.

VI. ისტორია დიდის მოურავის გიორგის აღსასრული სა, ლიტოგრაფიით გადაღებული ბროსესაგან პარიჟში 1834 წელს.

VII ცხოვრება კახეთის მეფის თეიმურაზ I-სა (1605—1663), გალექსილი მეფის არჩილისაგან. დაბეჭდა თბილისს 1853 წელს.

VIII ცხოვრება მეფის კახტაგ VI-სა, სჯულ-მდებულისა, რუსეთში გადასახლებიდან მის სიკვდილამდე (1725—1737 წ.) გალექსილია დავით გურამიშვილისაგან.

IX ცხოვრება მეფის ერეკლე II-სა, დაწერილია მისივე მდივნის ოძანისაგან.

ამ წიგნს ეკუთვნიან აგრეთვე:

ა) ისტორია თავად ორბელიანთა; გადმოთადგმნილი სომხურიდან.

ბ) ისტორია ქართველ თავადთა და აზნაურთა, უცნობის ავტორისა.

გ) ისტორია ივერიის მონასტრისა ათონის მთაზედ და ყოველთა სსკათაგა; რომელნიც აღწერილნი არიან ტიმოთეს მოგზაურობაში. (სცხოვრებდა ტიმოთე ერეკლე II მეფობაში).

მხუთე ქრონოლოგიურ მანუერებულთა ეკუთვნიან:

ა) ქრონოლოგიური მანკენებული შესანიშნავ მოკლენათა 1373 წლიდან 1703 წლამდე, უცნობის ავტორისა, გამოცემარეში ფრანციულის თარგმანით ბროსესაგან 1830 წელსა.

ბ) ქრონოლოგიური მანკენებული შესანიშნავ მოკლენათა დედოფლის თამარის გარდაცვალებიდან, ესე იგი 1212 წ. 1755 წ., შედგენილი ძველი წყაროებიდან ვახუშტისაგან.

გ) ქრონოლოგიური მანკენებული შესანიშნავ მოკლენათა, შეკრებილი ერთს სულთ-ნაწიქში ეტრატზე, რომელიც ინასებამცხეთის სობორში. იგი ძლიერ ძველია.

4. ქრონოლოგიური მანკენებული ტლამაძისა.

უკვლავ ამების გარდა, საქართველოს ისტორიის შესასწავლად ძლიერ საჭირონი არიან: ა) გუჯარნი მეფეთა, განხიზგბანი და გარდაწყვეტილებანი, რომელნიც მოაშროებინ სსვა და სსვა შირთ სულში, ანუ ინასებიან არსებებში და მონასტრებისა და ეკლესიების საცაგებში; ბ) დედანი მეფეთა და მთავართა წერილთა, რომელნიც აქვთ სსვა და სსვა შირებს და აგრეთვე აზიის სამიშვრატორთა აკადემიას მუხუემში; გ) მიწერ.მოწერა ქართველთა მეფეთა სსვა სულწიფეებთ: და განსაგუთრებით რუსეთის მეფეებთ; დ) წარწერანი ეკლესიებზედ, მონასტრებზე და სსვა ნაშთებზე; ე) საქართველოში მოჭრილნი ფუნდო; ვ) თხზულებანი, რომელნიც იკვლევენ ხალხის შინაურ ცხოვრებას: 1) მეფე ვასტანგ VI კანონი. ეს შეიცავს საკუთრად ვასტანგოსაგან შედგენილ კანონებს და აგრეთვე ა) მეფის გიორგი V ბრწყინვალისას (1318—1346 წ.), რომელმაც იგინი შეადგინა მთიულ ხალხთათვის, ბ) ასალციხელის ათაბაგის ბექისას (1361—1391) და გ) ათაბაგის ალბულასი (1444—1451); დ) საკრებულო გარდაწყვეტილებანი კათალიკოსთა: მალაქიასი და ევდემონისა 1605 წელს შესასებ მონათ გასუიდეისა. ამ

კანონებს ვასტანგმა მიუძღვა: კანონნი ბერძენთა, სომეხთა და მოსესი. 2) წესნი იმერეთის სამეფოისანა. უცნობის ჰიროსის. გან შედგენილნი; 3) წესნი მეფის სასახლის მმართველის, შედგენილი მეფის ვასტანგ I-საგან, სასულწოდებით: «დასტულამა». 4) წესნი, დადგენილნი კათალიკოზის მისეილისაგან (არჩილ მეფის დროს) შესახებ მეფეთ კურთხევისა; 5) მრავალნი სიგელნი გელათის, მცხეთის და სსვ. ტაძართა და 6) ხალხის აღწერანი, მოხდენილნი მეფეთ ბრძანებით.

მომავალ ისტორიკოსისათვის საჭირონი არიან აგრეთვე შემდეგნი თხზულებანი, რომლებშიაც აღწერილია ჩვეულებანი და წინი ქართველთა. შრომანი მეფეთა: თეიმურაზ II-ისა, არჩილისა და ვასუშტისა. პირველმა დასწერა «სარკე თქმულთა» ლექსად, რომელიც შეიცავს მოთხრობასა ქართველთა წინ-ჩვეულებაზე, მეორე წიგნი «არჩილიანი» მოგვითხრობს აგრეთვე წინ-ჩვეულებაზე; მესამე კი თვის ისტორიის დასაწყისში ჩაერთო წერილი, რომელიც შეიცავს საქართველოს სამეფოს შინაურ ცხოვრების გამოკვლევას. ამასვე უნდა დაუმატოთ დაწვრილებითი ტომოგრაფიული აღწერა საქართველოისა, შედგენილი ვასტანგ მე-VI-მდე.

შემდეგ ამას «წინასიტყვაობაში» ნამოთვლილია ის ისტორიული მოთხრობანი, რომელნიც შეადგენენ «ქართლის-ცხოვრების» მეორე ტომის შინაარსსა. მათა აქ დასახელება ჩვენ საგნად არა ეკვნიან და ამიტომ არც ესთარგმნეთ.

მოსე ჯანაშვილი.

ს ი ტ ყ ვ ა

თქმული აკაკისაგან სამეგრელოს სათავად-აზნაურის
სკოლის სახლის კურთხევის დროს.

«წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების» მმართველობამ კალად დამდო, რომ აქ გზებოდით, დაესწრებოდით ამ სასწავლებლის გურთხევას და ერთად თქვენს სურვილთან ჩემი სურვილიც შემეერთებია მის კეთილ წარმატების შესახებ. ყოველივემ, რაც დღეს მე აქ მოვისმინე და ან რაც ვნახე, იმოდენათ ამიტანა, რომ სურვილი ამეძრა რამოდენიმე სიტყვის თქმისა, თუ თქვენი ნებაც იქნება.— ბატონებო! მხოლოდ ერთი უგუნურება სჯერდება აწმუოს და მართლ მით გამაყოფილია. გონიერება კი მეთს მოითხოვს, გადადის წარსულში და იქიდან გამონაკვეთევი ჭეშმარიტებას ფიქნად, ვინად და ხიდად უდებს ისერი, რომელსაც წარსული არა ჭქონია ემისგავსება ახალ-დაბადებულ უსუსურ ყრბას, ჩვენ არ გვეუთვნით, დეთის მადლით, იმ ერთაგანს: დედამიწის ზურგზე არ გვეულება მისთანა ჰატარა ერი, რომელსაც თაჲის ჭიჭინახულობით და ისტორიულის თაჲე გადასაგლიანობით, ჩვენს ერზედ უფრო დიდებული და დირს-შესანიშნავი წარსული ჭქონდეს.— გასაოცარის გმირობით, საკვირველის მხნეობით,

ჩვენს წინაპრები გაუმკლავდნენ მტრებს და დაიცვეს ის, რაც შეადგენს ყოველი ერის სიჭაღუღას და სულის დგმას; ე. ი. საკუთარი თქონი, ქრისტიანული და ამ საწმინდოების საფუძველი ქა-გუთხედი, ქართული დედა-ენა. ესეები ყველა გადმოგვცეს შეუბღალავად და ჩვენც მადლობით მიძღუბი ამ საუკუნო განძისა, კადღებულად ვართ შევისწავლეთ ჩვენი წარსული, გავიცინოთ ჩვენი მამა-პაპანი ღმერთი ღვაწლი, არავითარი გონიერება ამას წინ არაღუდგება!.. ის, ვინც თავის ვინაობას არ იცის, ღმერთს თავს ვერ იცნობს, სხვას როგორ-ღა შეისწავლას? კაცს, რომელსაც თავის თავი სძულს, ბუნების წინააღმდეგ, სიყვარულსა, სიბრძნისა სტეხს, ივიწყებს მშობლებს და ეზიზღება თან-მობლებს, განა სხვისა შეუვალება შეუძლია? ამისთანა ადამიანს ჩვენმა საზოგადოად თავ-სულ აღებულებს ეძინიან და ერიდებიან? ის, ვინც ამ გვარებს უჩჩვეს სხვას ან ბოროტგანზრახვით ხელ-მძღვანელობს, ან უგუნურობით მოქმედობს; რაივე შემთხვევაში შემწდაროს და შეცდომას ჯი განწოლება ეჭირება. — ვგონებ თქვენც კარგად ჰსენდათ, რომ ჩვენ ამისთანა არ გვემართება-რა, მაგრამ მინც საჭიროა, რომ მართლ აწყოფიერება არ შეჩერდეთ. ეს აკვამაღლებს ჩვენ ზნეობრივად, აგვეკება გული სიმართლითა და სიყვარულით... მაშინ შეგვეძლება, ის სიყვარული სხვასაც გავუზიაროთ: ვინც გვეძმობა — ვეძმობთ.

სად უნდა შევაძინოთ ესეები ყველა? იმ ხალხ ტანადში, რომელსაც ჩვენ სასწავლებლებს ვეძინით და ერთი რომელითა განიცდეს აქ ვაკურთხეთ. დაიღ, აქ უნდა შეისწავლონ ჩვენმა შვილებმა თავის თავი და მიხედონ, რომ საქართველოს სხვა და სხვა გუთხის მცხოვრებნი, მშები ვართ; სამის ძლიერის, უსწრელოა კავშირითა საუკუნოდ შეხორცებულნი: საერთო ისტორიით, ქრისტიანული საწმინდოებით და ერთის დედა-

ქართული ენით. ერთის ბუდიდან კართ გადმოსსმული ვიდეორეზი
რები აქ, ამ სკოლაში მახვდება იმერული, რომ ის კერძოდ,
თუმიცა იმერულია, მაგრამ საზოგადოდ კი იგივე ქართულია;
აქ გაიგებს მერული, რომ კერძოდ ის მერულია, თავის სა-
კუთარი იერის მექანი, მაგრამ საზოგადოდ კი, ძირეულად
იგივე ქართულია. და თვისის კერძო მერულაობით მხოლოდ
აფერხდებს, ქართულაობას. გვარისავე... ჰატივის-რემით ასსე-
ნონ როგორათაც ასსენებდენ ძველად თვით მტრებიც კი.
მას ღმერთმა ხელი მოუმართოს საზოგადოდ ჩვენ სასწავლებ-
ლებს, კერძოდ დღეს აქ ნაკურთხს და გაუმარჯოს ყოველ მათ
თანა-მგრძობსა და დამხმარეს!

ՅՅԵՅ ԵՅՅՅԵՅ

въ городѣ карсѣ.
ВЪ КАНЦЕЛЯРІИ ВОЕННАГО ГУБЕРНАТОРА
Карсской Области
ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА ГАЗЕТУ

„КАРСЪ“

на будущій 1886 годъ

газета «КАРСЪ» въ 1886 году будетъ издаваться на тѣхъ-же основаніяхъ, какъ и въ текущемъ году. по тойже программѣ и подѣ тою-же редакціею.

условія подписки

съ доставкою и пересылкою въ годъ три рубля, въ четыре мѣсяца одинъ рубль.

Подписка принимается въ Канцелярїи Военнаго Губернатора, куда адресуютъ свои требованія и иногородные.

Газета «КАРСЪ» имѣетъ бляжайшею цѣлью всестороннее изученіе Карсской Области и распространеніе въ обществѣ вѣрныхъ и точныхъ свѣдѣній, какъ о нынѣшнемъ ея состояніи, такъ и о мѣропріятіяхъ, направленныхъ къ ея благоустройству. Цѣль эта можетъ быть достигнута въ той мѣрѣ, въ какой лица, имѣющія, по своему положенію, возможность собирать свѣдѣнія по тѣмъ или другимъ вопросамъ, касающимся Области, ея населенія и расположенныхъ въ ея предѣлахъ частей войскъ, выразятъ свое сочувствіе газетѣ и пожелаютъ оказать ея редакціи просвѣщенное свое содѣйствіе сообщеніемъ имѣющихся въ рукахъ свѣдѣній и матеріаловъ, а потому редакція убѣдительно проситъ этихъ лицъ не отказать ей въ своемъ участіи.

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(годъ шестой)

журналъ какъ и прежде, будетъ выходить въ 1886 г. по четвергамъ, въ размѣрѣ отъ 1 до 2 печатныхъ листовъ, по прежней программѣ.

Успѣхъ изданія и сочувствіе къ нему нашихъ юристовъ даютъ возможность редакціи «Юридич. Обзоръ» указать, — кромѣ Кавказскихъ дѣятелей: С. М. Арцруни, Ф. К. Бакало, Д. З. Бакрадзе, Ф. А. Гребенщикова, К. В. Долгова, И. Я. Долголенко, Д. И. Кишіани, Д. В. Квиркелія, П. М. Лебедипскаго, А. А. Павловскаго, Я. И. Рапета, М. А. Селитрепникова, Н. П. Смитена, В. А. Хлебникова, Н. А. Шаврова и др., — еще и на слѣдующихъ лицъ, обѣщавшихъ свои статьи журналу въ 1886 году: к Д. Андиферова, Л. С. Бѣлогрицъ—Котляревскаго (профессора), В. М. Володимірова (профес и ред. «Жур. Гражд. и Угол. Права»), А. К. Вульфберта, В. А. Гольцева, Я. И. Гурлянда, Д. А. Дриля, Г. А. Джаніева, М. В. Духовскаго (доцента универ.), К. А. Неклюдова (оберъ-прокурора сената), А. Е. Носа, К. И. Поскочина, Н. Д. Сергѣевскаго (профес.), В. Д. Спасовича, Н. С. Тагашцева (профес.), А. Т. Тпмановскаго, А. Я. Фопъ-Ашеберга, и ми. др.

Новые годовые подписчики на 1886 г. получаютъ безъ платно предпринятое въ 1885 г. ред. «Юрид. Обзоръ» изданіе «Законы царя Вахтанга».

Пріемъ подписки и объявленій: Тифлисъ, Сололаки, Нагорная улица д. Мерабова.

Подписная цѣна на журналъ, съ доставкою и пересылкою: на годъ—10 р.; на 6 мѣс.—6 р.; на 3 мѣс.—3 р. 20 к.

Для годовыхъ подписчиковъ разсрочка: при подпискѣ 4 р., въ апрѣлѣ и августѣ по 3 р.

Желающіе приобрести журналъ за прежніе года, уплачиваютъ: за 1881 г.—6 р. и за всѣ послѣдующіе по 8 р.

Отдѣльные № № «Юрид. Обзоръ» продаются, по 25 коп., въ Тифлисѣ, въ центральной книжной торговлѣ.

Иногор. подписчики «Юрид. Об.» имѣютъ право на получение, чрезъ редакцію, свѣдѣній и положеній ихъ дѣлъ въ Тиф. судеб. учрежд.—въ текстѣ журнала безвозмездно, а письменныя и телеграфныя—по соглашенію съ редакціею журнала.

Редакторъ-издатель *А. С. Френкель.*

ი 383
1885

განცხადება.

ამა 1885 წელს ეურნალს «ივერიანულ» ხელის მოწვე-
რა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შვიდი მანათი.

სელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება სოლოლაკში, ასალ-ბებუთოვის ქუჩაზედ, თვით რედაქტორის სადგომში, სახლი ი. ი. ზუბალკისა, (მისაკადი, როგორც ასალ-ბებუთოვის, ისე ლაბარატორის ქუჩაში).

ქუთაისში, შილაძის მაღაზიაში.

ბათუმში, წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მასწავლებელ მ. ნათაძესთან.

თელავში ვანო როსტომაშვილთან.

ქაქას გარეშე სელის-მომწერთ წერილი და ფული შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

რედაქტორი ილ. ჰაჭავაძე.